

Medisinalstatik

1856.

Beretning

om

Sundhedstilstanden og Medicinalforholdene i Norge

i

1856.

Sundhedstilstanden kan for hele Rigets Vedkommende i det Hele taget betegnes som god. I de fleste Amter har den med Undtagelse af enkelte Distrikter været meget god. Som mindre tilfredsstillende angives den i Jarlsberg og Laurvigs Amt, i Bratsberg Amt især i Kragerø Distrikt, i Christianssands By, i indre Søndhordlands Distrikt, i en Del af Romsdals Amt, i Strinde og Selbo, vestre Namdalen og Vesteraalens Distrikter.

Af Epidemier, der have naaet nogen synderlig Udstrækning, nævnes Skarlagensfeber, Mæslinger, Kighoste og Kusma.

Sygdomsconstitutionen har i det Hele taget ikke vist noget bestemt Præg. Den har ialmindelighed vexlet med Aarstiderne, saaledes at den i de koldere har været rheumatisk-catarrhalsk, paa enkelte Steder mere eller mindre gaaende over i den inflammatoriske, om Sommeren paa mange Steder gastrisk; den adynamiske Sygdomsconstitution synes at have været mest herskende i Strækningen fra Stavanger Amt til søndre Throndhjems Amt, begge disse herunder indbefattede.

Veiriget var over det hele Land mindre gunstigt for Vegetationen. Aaret begyndte med ustadigt Veir, afvexlende med Kulde, Regn og Storm. Vaaren var kold og tør; Sommeren kjølig, regn- og stormfuld, ligesaa Høsten. Nattekulde indtraadte tidlig og standsede eller ødelagde paa flere Steder Grødens Modning. Vinteren indtraadte tidlig. Korn- og Rodfrugter bleve

ialmindelighed daarligt bjergede, og de sidste nedfrøs paa mange Steder i Jorden.

Nervefeber (Typhus) er i dette Aar ialmindelighed optraadt enten sporadisk eller i mindre Epidemier; i det Hele synes den at have været af ringere Udbredning end i flere af de foregaaende Aar. Især gjælder dette for Christiania Stift, for Christianssands Stift indtil Flekkefjord Distrikt samt for de indre Dele af Throndhjems Stift. Kun i søndre Bergenhus Amt, i ytre Sogns Distrikt og enkelte Steder i Romsdals Amt synes Sygdommen at have forekommet noget hyppigere. Som Angrebne af denne Sygdom er i Lægernes samtlige Beretninger opført et Antal af noget over 3000, hvoraf 292 ere døde.

Af **Barselfeber** er efter Lægernes Opgivende døde 60 Qvinder. Som hyppigen forekommende nævnes Sygdommen fra Høland, Drøbak, Grimstad og Kragerø. Som Døde paa Barselseng opføres et Antal af 180, hvoraf 12 uforløste.

Af **Børnekopper** omtales 3 Tilfælde i Næs paa Hedemarken i Maanederne Juni og Juli, samt 2 Tilfælde i Christianssand i December, hvoraf det ene hos en indkommen Sømand. Paa det sidste Sted fortsatte Sygdommen sig som en liden Epidemi det følgende Aar.

Skarlagensfeberen forekom ogsaa i dette Aar dels som Fortsættelse dels som videre Udbredning af den i 1855 herskende Epidemi. Den forekom over hele Christiania Stift, uden dog at kunne kaldes særdeles udbredt, undtagen i den

sydlige Del af Jarlsberg og Laurvigs samt Bratsbergs Amter, hvor Sygdommen især hærjede i Laurvigs og Kragerø Distrikter. Henimod Aarets Udgang udbredte Epidemien sig til Nedenes og Robygdelagets samt Lister og Mandels Amter, hvor dog færre Tilfælde forekom. Enkeltstaaende Tilfælde viste sig i Bergen, Throndhjem og søndre Fosens Distrikt. Det var ofte vanskeligt at stille Diagnosen med Bestemthed, førend de ondartede Eftersygdomme optraadte, da den gik samtidigt med Mæslingerne. I det Hele taget var Skarlagensfeberen temmelig ondartet og bortrykkede mange Børn. 125 Individuer ere deraf opgivne døde, men mange Tilfælde kom ikke til Lægernes Kundskab.

Mæslingerne var den i dette Aar mest udbredte Udslagssygdom; de vare udbredte over næsten hele Christiania, Christianssands og Bergens Stifter, hvor kun de længst fra Communicationen liggende Bygder bleve forskaanede. Fra Throndhjems og Tromsø Stifter nævnes kun enkelte Tilfælde af Sygdommen, undtagen fra Romsdals Amt og Vesteraalens Distrikt, hvor en let Epidemi herskede fra Vaaren til Høsten. I almindelighed var Sygdommen af meget let Beskaffenhed, saa at Lægehjælp ikke søgtes uden naar Eftersygdomme optraadte, fremkaldte ved det uforsigtige Forhold under Udbruddet og Afskallingen. Saa vel Børn som Voxne angrebes og flere Læger anfører Tilfælde, som synes at bevise, at Sygdommen angreb samme Individ 2 Gange i dette Aar, eller ogsaa Individuer, som med Bestemthed paastode tidligere at have haft Mæslinger. Samtidigt eller umiddelbart før Epidemiens Opræden herskede **Rødlinger**. Som Døde af Mæslinger ere opgivne 136.

Kighoste har ogsaa dette Aar været en almindelig udbredt Sygdom, idet den omtales som epidemisk forekommende fra hele det sydlige Norge indtil Nordre Throndhjems Amt. Sygdommen var dog i Regelen mild og kun paa enkelte Steder (saasom i Christianssand) krævede den flere Offre; Lægehjælp blev udenfor Byerne sjeldnere benyttet.

Strubehoste forekom fra og til uden nogensteds at optræde som Epidemi. Svælgbetændelser have som sædvanlig været hyppige i den koldere Aarstid under de da gjængse catarrhal-

ske Sygdomme. De have ikke sjelden været af exsudativ Character, uden dog hyppig at medføre Døden. Af mest ondartet Beskaffenhed have disse Sygdomme været, naar de optraadte som Følgesygdomme efter Skarlagensfeber og Mæslinger, især efter den første. Af Strubehoste og exsudativ Svælgbetændelse ere opførte som døde 75 Individuer.

Kusma (Parotitis) optraadte som Epidemi paa forskellige Steder i den sydlige Del af Christiania Stift, uden her nogetsteds at opnaa nogen synderlig Udbredning. I Bergens By herskede en udbredt Epidemi i det første Halvaar. Fra vestre Namdals Distrikt i Throndhjems Stift til Lødingens Distrikt i Tromsø Stift var Sygdommen almindelig fra Aarets Begyndelse til Høsten. Metastaser til Kjønsdelene have ialmindelighed ikke været hyppige.

Forkjølelssygdomme vare som Følge af det ugunstige Veirig almindelige paa de fleste Steder. Characteren af Influenza tillægges disse Sygdomme i Christiania, Drammen, Land, Skien, øvre Thelemarkens vestfjeldske Distrikt, Søndfjord, Christianssund, vestre Namdals Distrikt, Alstahaugs Distrikt og i Tromsø.

Betændelssygdomme have overhovedet ikke været mere udbredte end i almindelige Aar. Fra flere Steder omtales de endog som usædvanlig sjeldne (Jarlsberg og Laurvigs Amt, Nedenes og Robygdelagets Amt, Bergen, Nordfjord, indre Nordmøre). Noget hyppigere end almindeligt ere Lungebetændelserne forekomne i Christiania, paa enkelte Steder i Akershuus og Smaalenenes Amter, i de nordligste Dele af Hedemarkens og Christians Amter samt i Senjens Distrikt, paa hvilket sidste Sted den i de 3 første Fjerdingaar næsten antog en epidemisk Character. 335 Individuer ere opgivne døde af Lungebetændelse.

Rheumatiske Affectioner vare ikke gjængse uden som chroniske; som saadanne udgjøre de over det hele Land en af de almindeligste Lidelser, især i Tømmer- og Fiskedistrikterne.

Koldfeber har været mere udbredt end i tidligere Aar. Vistnok ere de fleste Tilfælde forekomne hos indvandrede Svensker eller hos Søfarende, der have været paa Steder, hvor denne Sygdom hersker endemisk; men den har ogsaa oftere vist sig, uden at dens Oprindelse kan for-

klares paa denne Maade. Paa Kirkeøen af Hvaløerne, hvor de locale Forholde ere uforandrede, viste Sygdommen sig ogsaa dette Aar som udbredt Endemi. Her var fra Februar til April for denne Sygdoms Skyld ansat en midlertidig, af det Offentlige lønnet Læge. Enkelte Tilfælde, som kunne tilskrives endemisk Aarsag, have været under Behandling i Christiania og dens Omegn, Frederiksstad, Vingers Præstegjeld, Hadeland, Laurvig, Tønsberg, Skien, Kragerø og Tvedestrand.

Blodgang har vist sig sporadisk og kun med enkelte Dødsfald.

Diarrhoeer og **Choleringer** vare ialmindelighed ikke hyppige og have paa de fleste Steder ikke med den sædvanlige Regelmæssighed indfundet sig i Slutningen af Sommeren. Paa flere Steder vare de enten tilstede i maadelig Udstrækning det hele Aar igjennem eller de optraadte til andre Aarstider, end disse Sygdomme pleie. Kun fra Stavanger Amt nævnes hos en Familie fra Utsire flere Tilfælde af Choleringe og et af udviklet Cholera, fra hvilke Sygdommen, dog i en indskrænket Kreds, syntes at udbrede sig ved Smitte. Sjældnere end sædvanligt siges disse Sygdomme navnlig at have vist sig i en Del af Hedemarkens Amt, Budskeruds Amt, Jarlsberg og Laurvigs Amt, Bratsbergs og Lister og Mandals Amter.

Veneriske Sygdomme synes kun for enkelte Distrikters Vedkommende at være sjældnere end foregaaende Aar, saaledes nævnes dette udtrykkeligt fra Valdres, fra flere Steder i Akershuus Amt, ligesom og den Omstændighed, at det midlertidige Sygehuus i Selbo i dette Aar nedlagdes, med Bestemthed tyder paa Sygdommens Aftagen i denne Bygd. Imidlertid have disse Sygdomme ogsaa paa flere Steder forekommet hyppigere end tidligere, saaledes i Lesje Præstegjeld, i Røken samt paa den vestlige Kyststrækning især i Romsdals, Nordlands og Finmarkens Amter. Paa de fleste Steder har Syphilis sin Oprindelse fra hjemkomne Matroser og i Nordland og Finmarken ialmindelighed fra Bergen. Gonorrhoeer have været almindeligere end i tidligere Aar i Landdistrikterne. **Radesyge** omtales sjældent og er paa mange Steder aldeles forsvundet.

Chroniske Hudsygdomme, især Fnat og Skurv,

have omtrent været af samme Udbredning som i det foregaaende Aar. Dog synes Sandisen for en bedre Hudkultur paa flere Steder at have fundet nogen Indgang.

Spedalskhed. Ved Udgangen af Aaret 1856 blev der foretaget en Tælling af Rigets samtlige Spedalske, hvis Resultat af Overlægen for den spedalske Sygdom i hans Beretning for 1857 er samlet i efterfølgende Oversigt, der dog ikke omfatter Altens og Vestfinmarkens Distrikter, fra hvilke ingen Tællingslister vare indkomne:

De Spedalske ved Udgangen af Aaret 1856.		
Antal		2079.
Kjøn	{ Mandkjøn	1055.
	{ Qvindekjøn	1024.
Alder	{ 0—10 Aar	23.
	{ 10—20 ”	256.
	{ 20—30 ”	568.
	{ 30—50 ”	795.
	{ over 50 ”	419.
I Ægteskab med	{ en ikke Spedalsk	773.
	{ en Spedalsk	69.
Antal af Børn	{ ikke spedalske { ilive	2232.
	{ døde	147.
	{ spedalske { ilive	97.
	{ døde	34.
Totalsum i	{ 1856	2079.
	{ 1853	1695.
Tilsyneladende	{ Forøgelse	386.
	{ Formindskelse	0.
Virkelig	{ Forøgelse	20.
	{ Formindskelse	92.
Indtraadt i Ægteskab som aabenbar Spedalsk		70.
Født i en Egn, hvor Spedalskhed ikke kjendes		35.

Efter denne Oversigt skulde de Spedalskes Antal i de mellem begge Tællinger forløbne 3 Aar tilsyneladende være forøget med 386 Individer; men Overlægen gjør opmærksom paa, at der paa Listerne for Tællingen i 1853 ikke fandtes opført alle daværende Spedalske, samt at i den mellemliggende Tid vare flere Spedalske døde end nye angrebne, saa at der i Virkeligheden ved det sidst angivne Tidspunkt skulde findes 72 færre Spedalske i Riget, end ved den næst foregaaende Tælling.

Skjørbug herskede epidemisk i Varangers Distrikt i Finmarken fra Januar til August og angreb alle Samfundsklasser og Aldre. Enkelte Tilfælde af samme Sygdom forekom ellers i Fin-

markens Amt samt i Aals Præstegjeld i Hallingdal og i Bergenhus Fæstnings Strafarbejdsanstalt.

Med Hensyn til **Kjertelsyge, Svindsot, Bleg-sot, nervøse Mavesmerter** (Cardialgi) gjælde de samme Bemærkninger, som i foregaaende Aarsberetning anført. Af Svindsot ere af Lægerne opgivne som døde et Antal af 458 Individder.

Af **Kræft** ere af Lægerne anførte 124 Dødsfald.

11 **examinerede Læger** ere i Aaret 1856 udgaaede fra Universitetet. Antallet af autoriserede Læger var ifølge Fortegnelsen derover for samme Aar 306. Antallet af autoriserede Dyrlæger var 44.

2 **Pharmaceuter** have udholdt den pharmaceutiske Examen.

Jordmoderexamen toges af 16 Fruentimmer; ialt ere 607 Jordemødre udgaaede fra Jordmoderskolen i Christiania. Ifølge vedkommende Embedslægers Indberetninger fandtes i det hele Land 330 Jordemødre, der dels vare ansatte af Com-

munerne, dels practiserede privat. Dog er Antallet fra flere Steder ikke opgivet.

Qvaksalveri nævnes kun fra enkelte Steder i Landet.

91 **medico-legale Forræinger** ere udførte; desuden er der afgivet flere Erklæringer om retsmedicinske Spørgsmaal samt om Sindssyge ifølge Loven af 17de August 1848 § 19.

Antallet af **Vaccinerede** er opgivet til 35,512, hvoraf i Christiania Stift . . . 15,937.
Christianssands — . . . 6,405.
Bergens — . . . 4,895.
Thronhjems — . . . 5,027.
Tromsø — . . . 3,248.

Antallet af **Fødte** (Dødfødte uberegnete) var i 1856 = 48,311, hvilket er 1,127 mindre end i 1855. Hvor stor Del heraf, der falder paa hvert enkelt Stift, vil sees af nedenstaaende Liste, hvori ogsaa Forholdet mellem ægte og uægte fødte Børn, Tvilling- og Trillingfødsler samt Dødfødte i ethvert af Stifterne i 1856 findes angivet.

Aar 1856.	Fødte (Dødfødte uberegnete)		Tilsammen Fødte	Tvil-ling-fødsler	Tril-ling-fødsler	Dødfødte		Tilsammen Dødfødte	Der kom 1 uægte Barn paa følgende Antal Fødsler (Dødfødte medregnede)	Dødfødte forholder sig til levende Fødte som
	ægte	uægte				ægte	uægte			
Christiania Stift	20,703	2,089	22,792	278	4	913	127	1040	1 : 10,6	1 : 21,9
Christianssands —	7,495	255	7,750	105	1	311	14	325	1 : 29,6	1 : 23,8
Bergens —	6,723	436	7,159	99	1	307	45	352	1 : 15,4	1 : 20,3
Thronhjems —	5,210	925	6,135	95	1	226	59	285	1 : 6,4	1 : 21,5
Tromsø —	3,994	481	4,475	55	„	177	34	211	1 : 9,0	1 : 21,2
Hele Riget . . .	44,125	4,186	48,311	632	7	1934	279	2213	1 : 11,2	1 : 21,8

Forholdet 1 uægte Barn paa 11,2 Fødsler er gunstigere end for det foregaaende Aar, da det var = 1 : 10,6, og for de enkelte Stifters Vedkommende viser dette gunstigere Forhold i Modsetning til 1855 sig især i Christianssands Stift (i 1855 = 1 : 26,1) og Bergens Stift (i 1855 = 1 : 14,0), mindre i Tromsø og Christiania Stift. I Thronhjems Stift var Forholdet omtrent overensstemmende med det foregaaende Aar (= 1 : 6,5).

Forholdet 1 Dødfødt paa 21,8 levende Fødte er derimod ugunstigere end for det foregaaende Aar, da det var = 1 : 23,2. Den forholdsvise Forøgelse i Antallet af Dødfødte var størst i Thronhjems Stift (i 1855 var Forholdet = 1 : 23,9), dernæst i Christiania Stift (i 1855 = 1 : 24,0), Bergens Stift (i 1855 = 1 : 21,3) og Tromsø Stift (i 1855 = 1 : 21,9). Christianssands Stift er det eneste, hvor Forholdet var gunstigere end det foregaaende Aar (= 1 : 23,3).

Antallet af **Døde** i ethvert af Stifterne og det hele Rige siden Aaret 1852 vil sees af følgende Liste :

		1852.	1853.	1854.	1855.	1856.
i Christiania	Stift døde	10,993.	12,667.	10,085.	10,934.	10,931.
- Christianssands	— —	4,192.	4,139.	3,785.	4,117.	4,477.
- Bergens	— —	4,329.	3,878.	3,930.	4,436.	4,284.
- Throndhjems	— —	3,619.	3,594.	3,292.	4,571.	3,131.
- Tromsø	— —	2,432.	2,113.	2,270.	2,304.	2,521.
Hele Riget . . .		25,565.	26,391.	23,362.	25,362.	25,344.

Overskuddet af levende Fødte over Døde var efter ovenstaaende Angivelse 22,967, eller 1,109 mindre end det foregaaende Aar. Lægges dette Overskud til den ved Folketællingen befundne Folkemængde ved Udgangen af Aaret 1855, nemlig 1,490,047, skulde Folkemængden uberegnat Indvandrede og Udvandrede ved Udgangen af Aaret 1856 udgjøre 1,513,014. Mortalitätsprocenten beregnet efter denne Folkemængde bliver 1,68 eller et Forhold af henved 17 Døde af hvert Tusinde Mennesker, som levede ved Aarets Udgang. Forholdet i 1855 var 1,70. Lægges samtlige Fødte til Folkemængden ved Udgangen af 1855, bliver Mortalitätsprocenten 1,65 eller et Forhold af mellem 16 og 17 Døde

af hvert Tusinde Mennesker, som levede i Aarets Løb. Medregnes Antallet af Dødfødte bliver Dødsfaldenes Antal 27,557 og Mortalitätsprocenten 1,79.

Hermed følger en tabellarisk Oversigt over de i ethvert af Rigets offentlige civile Sygehuse og Sindssygeasyler i 1856 behandlede Syge med Angivelse af Behandlingens Udfald, samt en Fortegnelse over de af Lægerne (og fra Sygehusene) anmeldte Dødsarsager, ligesom ogsaa en nøiere Angivelse af Sygdoms- og Medicinalforholdene i ethvert af Rigets Overøvrighedsdistrikter for samme Aar.

I. Christiania By.

Sundhedstilstanden har i Aaret 1856 været usædvanlig god, især fra Slutningen af April til Juni og i December Maaned. I Byens Menigheder døde 653 Individuer, Overskuddet af Fødte var 475. Af epidemiske Sygdomme har vist sig Rubeolæ, Mæslinger, Skarlagensfeber og Kighoste. Typhus har kun afgivet faa Tilfælde.

Sygdomsconstitutionen har ikke havt noget bestemt udtalt Præg. Grundet paa de maanedlige Indberetninger fra Christiania Læger indkomne til det medicinske Selskab giver dettes Formand i sin Beretning om dets Virksomhed i 1856 følgende Sammendrag angaaende Sygdomsconstitutionen: foruden den meget udbredte Mæslinge-Epidemi bidrager den hyppige Forekomst og jevne Udbredning af de catarrhalske Sygdomsformer, af Lungebetændelsen og af Diarrhoe og Cholérine væsentligst til at give Aarets Sygdoms-

constitution sin Character, der kan betegnes som catarrhalsk-gastrisk.

Typhus har vist sig meget sjelden og da i Almindelighed af særdeles godartet Beskaffenhed; paa Rigshospitalets medicinske Afdeling indkom af 949 Syge kun 88 lidende af denne Sygdom, hvoraf 10 ere døde, og 41 med simpel Feber, hvoraf 1 døde.

Barselfeber viste sig med enkelte Tilfælde og da gjerne af godartet Beskaffenhed. Paa Fødselsstiftelsen indlagdes 241 Fødende; hos 42 af disse indfandt sig Feber med Irritationstilfælde i Underlivet i større eller mindre Grad; 3 Døde, hos 2 af disse var der foretaget operative Indgreb for at fuldføre Fødslen.

Vandkopper viste sig af og til i Aarets første og sidste Maaneder.

Skarlagensfeber, der i det foregaaende Aar viste sig som udbredt Epidemi, forsatte sig ind i dette Aars første Trediedele, kun enkelte angives døde. Sygdommen forsvandt, da Mæslin-

gerne ud paa Vaaren begyndte at blive almindelige.

Mæslinger var Aarets Hovedsygdom; de begyndte i April og vedvarede til Aarets Ende, i den sidste Tid dog kun med enkelte Tilfælde, deres Character var ialmindelighed mild, især i de første Maaneder, dog krævede de ikke saa faa Offere dels under selve Sygdommen, dels paa Grund af Eftersygdomme. Saaledes troer Hørbye at have iagttaget, at de fleste Børn, som døde udover Høsten, nylig havde lidt af Mæslinger. Den fuldstændigste Beskrivelse over Sygdommen giver E. Winge, hvorfor den herhen hørende Deel af hans Beretning meddeles: "De fleste Tilfælde forekom i Juli og August. Epidemien Character var i det Hele mild, dog mod Slutningen ofte heftige Tilfælde med langvarig Reconvalescents. Forud for Udslaget gik Feber, varende fra $\frac{1}{2}$ til i Almindelighed 2—3 Døgn, ofte forudgaaet af 2—3 Ugers Skranten. Udslaget begyndte næsten altid i Ansigtet, eller, som ikke sjelden var Tilfældet, først i Svælget og Mundhulen, havde Form af meget smaae Papler eller større eleverede Flekker, der ofte confluerede eller lignede Urticaria, meget ofte grupperede i uregelmæssige Klaser med større Mellemrum; Farven var fra lysrød til mørkt blodrød som Purpura. Det stod hyppigere ud 4—6 Døgn end 3, og efterlod temmelig hyppigt Tomter, der kunde vise sig som livide, ikke for Tryk forsvindende Pletter i mange Dage. Feberen var især i den første Tid af Sommeren i Almindelighed ubetydelig, og gik over, naar Exanthemet traadte frem, — til andre Tider og især senere i Epidemien ofte stærk, og varede efterat Exanthemet var blegnet. Af catarrhalske Symptomer var Angina næsten ligesaa hyppig, som Øiencatarrh, og beroede næsten altid paa Exanthem i Svælget og Mundhulen, undertiden som almindelig Svælgecatarrh, sjelden var den diphtheritisk; Øienbetændelsen var i Almindelighed mild, men efterlod undertiden hos Disponerede langvarig Betændelse. Hæshed var ikke sjelden, Bronchialcatarrh altid tilstede ofte som Bronchit. Tarmcatarrh var temmelig hyppig mest under Reconvalescentsen eller som Eftersygdom, undertiden med blodig Diarrhoe. Disquamation iagttoges sjelden, uagtet stadig Observation.

Som Eftersygdomme forekom: 1) langvarig Hoste, Bronchit, Lungebetændelse kun en Gang; undertiden udviklede Bronchialaffectionen sig hos Disponerede til Phthisis. 2) Diarrhoe var meget hyppig, undertiden blodig, hos Børn undertiden med Fremfalden af Endetarmen. 3) Aphthøse Saar paa Tungen, Læberne og Mundslimhinden vare hyppige, undertiden langvarige og forbundne med stinkende Salivation, hovne Submaxillarglandler &c. 4) Ved Disposition iagttoges næsten altid efter Sygdommen en fremskyndet Udvikling af scrophuløse Affectioner eller en Forværelse i den allerede bestaaende scrophuløse Dyskrasi; saaledes vare Otorrhoer, Ophthalmier, Glandelhævelser, suppurerende Adeniter hyppige Eftersygdomme. Hos 2 Børn udviklede sig Lungetuberkler og et Barn, før turberkuløst, døde 3 Uger efter Mæslinger af Tuberkulosis. Et Barn døde af Peritonæitis efter al Sandsynlighed af tuberculøs Natur. Hos En udviklede sig Atrophi og muligens Tuberkler, og Barnet døde 4 Maaneder senere." Til det medicinske Selskab er af Byens Læger anmeldt 1617 Tilfælde af Mæslinger, hvoriblandt 15 Dødsfald, og 272 Tilfælde af Rubeolæ. Flere af Lægerne troe at have iagttaget Recidiv af Mæslingerne, hvilket dog af Andre modsiges.

Kighoste forekom vel i Aaret, men ikke udbredt og standsede udpaa Høsten.

Strubehoste viste sig i enkelte Tilfælde om Høsten samtidigt med catarrhalske Affectioner. Halsbetændelser omtales sjelden, af **diphtheritiske Svælgbetændelser** nævnes enkelte, uden at Tilfældene have været hyppige eller af ondartet Beskaffenhed.

Kusma viste sig i Vaarmaanederne med enkelte Tilfælde.

Catarrhalfeber optraadte i de første 5—6 Maaneder oftere med Character af Influenza, ligesom ogsaa i de sidste 2—3 Maaneder, og bortrykkede en Del Børn af capillær Bronchit.

Betændelsesagtige Sygdomme synes ikke at have været enten meget udbredte eller af intens Character. Paa Rigshospitalets medicinske Afdeling indkom af 949 Patienter 150 lidende af Pneumoni og Pleurit, hvoraf 21 Døde.

Acut Rheumatisme, hvoraf der paa Rigshospitalets medicinske Afdeling behandledes 37, sy-

nes i Aarets Løb at have være lidet udbredt; Munch, en af Byens Fattiglæger, opgiver saaledes ikke at have behandlet noget Tilfælde af denne Sygdom, ligesom han ogsaa opgiver rheumatiske Affectioner i det Hele taget for at have været sjeldne.

Koldfeber har været mere almindelig, end de nærmest foregaaende Aar. Paa Rigshospitalets medicinske Afdeling har været behandlet 26. Hyppigst forekom Sygdommen enten hos indvandrede Svensker eller hos Søfolk, som havde faret paa Holland, men ogsaa endogene Tilfælde nævnes. Recidiv, der dog ialmindelighed let veg for Chinin, var ikke sjældent. Af 4 Læger opgives 11 Tilfælde, hvoraf 2 i Aker paa Vestkanten af Byen. Samtidigt hermed viste sig intermitterende Neuralgier, som ogsaa vege for Chinin.

Diarrhoer forekom temmelig hyppigt hele Aaret igjennem, især i de sidste Maaneder, men antoge sjelden Character af Cholera eller Cholera.

Venerisk Sygdom er efter den Erfaring, som de offentlige Visitationer troer at have gjort, i Aftagende; de offentlige Fruentimmers Antal er omtrent uforandret. Af Statsphysikus er indlagt paa Rigshospitalet 41 offentlige Fruentimmer og 151 andre Patienter lidende af venerisk Sygdom, altsaa 35 færre, end det foregaaende Aar. Paa Rigshospitalets Afdeling for Hudsyge indlagdes i Aarets Løb 228 Patienter lidende af Syphilis, af hvilke 5 døde, samt 70 lidende af Urethrit, Gonorrhoe og Leucorrhoe. Paa det chroniske Sygehuus behandledes for Syphilis 45, hvoraf 32 vare tilbageliggende fra det foregaaende Aar. I Lægernes Indberetninger ere opførte 7 lidende af Syphilis og 25 af Gonorrhoe.

Med Hensyn til Fnat og Skurv gjælder det samme, som i forrige Aars Beretning anført; som Beviis for at Fnat bliver sjældnere, anfører Stadsphysikus, at kun 2 af de i Christiania Tugthus indsatte Fanger have lidt af Sygdommen.

Kjertelsygdom og **Svindot** er af de hyppigst forekommende Sygdomme, og især kræver den sidste mange Offre. Paa det chroniske Sygehuus behandledes 79 for Svindot, hvoraf 38 døde.

Orm og **Cardialgi** ere fremdeles almindelige især blandt den fattigere Befolkning.

For **Drankergalskab** er paa Rigshospitalets medicinske Afdeling behandlet 13, hvoraf 5 døde.

2 af Byens Fattiglæger omtale den paafaldende Mængde af Øienbetændelser hos Børn i de sidste Maaneder af Aaret. Hørbye behandlede hos omtrent 1000 Patienter 43 Øienbetændelser især hos Børn.

At der i en By, som Christiania, hvor der under en stærk Udvikling, samler sig en Mængde Folk af de lavere Klasser, hos hvem den gode Fortjeneste lokker til letsindigt Levnet og ubetænksomme Giftermaal, fra Lægernes Side klages over mislige hygiæniske Forholde for disse Klassers Vedkommende, er naturligt. Disse Klager lyde især fra Byens Fattiglæger, som mest have Anledning til at se disse Klassers Vilkaar: Drukkenskab, Urenlighed, slette Fødemidler, dyre og mislige Boliger. At Sygelighed især blandt Børn, mest hos den Mængde til Opfostring udsatte uægte, gjøre større Krav paa Lægens Hjælp er naturligt, saa meget mere som de lavere Klasser ikke betænke sig paa at have store Fordringer paa den, uden at hans Forestillinger om at Sygeligheden har sin Grund i paa viselige Aarsager, som kunne borttrydtes, faae nogen Indgang. For de daarlige Boliger betaler den fattige Mand ialmindelighed en meget høi Leie, og maa hjælpe sig med usle Bequemligheder, hvor Alt er fælles. Fattigsygepleien, som ydes med megen Liberalitet, besørger af 3 ansatte Fattiglæger, hvis Løn i Aarets Løb er forøget fra 100 Spd. til 150 Spd. for hver. — For **Qvaksalveri** har Ingen været tiltalt, og kun en Qvaksalverske, svensk af Fødsel, omtales; hendes Virksomhed ansees for uskadelig, og indskrænker sig til udvortes Midler saasom Urtebad og Brændeviinsbad for rheumatiske Affectioner.

Antallet af **Vaccinerede** er opgivet til 579, hvoraf 31 for Akershus Amt og fornemmelig fra Akers Sogn. Det paaligger Politiet mod bestemt Godtgjørelse at tilsige til at møde frem ved Vaccinationen.

Af **medico-legale** Forretninger er af Stadsphysikus udført 2 Undersøgelser af spæde Børn, det ene ihjællagt af Moderen, det andet død af en Contusion i Hovedet; desforuden ere flere

Responsa medica afgivne, og mindre medicolegale Forretninger udførte.

72 **chirurgiske Operationer** ere udførte paa Rigshospitalets chirurgiske Afdeling; enkelte mindre Operationer omtales i Beretningerne.

Af **obstetriciske Operationer** udførtes paa Fødselsstiftelsen: Partus præmaturus fremkaldtes hos en Kvinde, med forsnævret Bækken, som før havde været forløst ved Mutilation af Fosteret efter Vending, i 35—36te Uge; Fosteret fødtes ved Vending, Extraction og Tang, Barnet døde, Moderen udgik frisk; Tang anlagdes 5 Gange, efter en af disse udtoges Placenta paa Grund af gjentagne Blødninger, 2 af disse Qvinder døde af Puerperalfeber. Af Lægerne ere anmeldte 4 Tangforløsninger og 1 Vending.

Af **Døde paa Barselseng** ere for Stadsphysikus opgivne 7, af **Børn under 1 Aar** 141, og af **Dødfødte eller inden 24 Timer Døde** 70.

Sygehusene have været de samme som forhen. Paa Rigshospitalets samtlige Afdelinger have i Aarets Løb været behandlede 2236 Patienter, med et dagligt Middelbelæg af 225,8; der har i Aarets Løb været indlagt 348 flere Syge end i 1855. I Fødselsstiftelsen har været behandlet 255 Barselqvinde, altsaa 5 flere end det foregaaende Aar, og paa Fruentimmerafdelingen 19. Paa Børnehospitalet har der været under Behandling af Børn og Mødre 95. Paa Byens chroniske Sygehus laa ved Aarets Begyndelse 86, indlagdes 375, udgik: helbredet 190, i Bedring 76, uhelbredet 27, døde 79; tilbageliggende ved Aarets Udgang 89. Paa Tugthusets Sygestuer behandlede 254 med et dagligt Middelbelæg af 16,5, hvilket udgjør 5 pCt. af det hele Antal Fanger, døde 3, altsaa Mortalitetsforhold 1 : 84,6.

Badeindretningerne have været de samme som forhen. Rigshospitalets Bade benyttedes stærkere af Byens Indvaanere end tidligere, idet der toges 7042 Karbad, af hvilke 1086 vare Gytjebad, Dampbad 1898.

Byens 3 **Apotheker** bleve visiterede og befundne i forsvarlig Stand. Løveapothekets Virksomhed standsedes en Del af Aaret paa Grund af Ildsvaade, som overgik det den 27de November. Tilsammen have Apothekene været be-

tjente foruden af Apothekerne og en Provisor af 11 examinerede og 4 uexaminerede Medhjælpere.

Byens **Medicinalpersonale** bestod af 57 examinerede Læger, hvoraf 8 ikke udøve Praxis, 25 var ansatte i Embede, 24 practiserede privat. Fattiglægerne vare 3. En Læge udfører den offentlige Vaccination. Af Jordemødre opgives af Stadsphysikus 28, hvoraf en har fast Løn, for at bistaae fattige Barselqvinde.

II. Akershus Amt.

Sundhedstilstanden inden Amtet har i hele Aaret været særdeles god i alle Distrikter. **Sygdomsconstitutionen** synes med Undtagelse af Høland at have været inflammatorisk i den første Del af Aaret og senere indifferent. I Høland var den adynamisk. Af Epidemier viste sig Skarlagensfeber, Mæslinger, Rødlinger, Kighoste; Typhus forekom næsten kun sporadisk.

Typhus har vel vist sig i de fleste Præstegjeld, men kun sporadisk eller i smaa Epidemier, der have krævet faa Offre. I Høland, hvor Sygdommen i de 2 foregaaende Aar viste sig temmelig udbredt, ophørte den forøvrigt i April, medens den i Februar, Marts, Juni og August optraadte paa flere Steder i Sitskogens Annex, hvor i det Hele taget 12 Mennesker indsygnede og 3 døde. Sygdommen havde fremdeles abdominel Character med Exanthem. I det hele Amt omtales 61 Tilfælde, hvoraf 9 med dødlig Udgang.

Barselfeber har i dette Aar forekommet paa flere Steder, saaledes om Sommeren i og omkring Drøbak, hvor 2 døde, den ene efter Forløsning med Tang og Udtagning af Efterbyrden; i Hemnes Annex til Høland var der flere Tilfælde; den der bosatte Læge saa 3, hvoraf 2 døde strax efter hans Tilkaldelse; 8 Barselqvinde angives i det Hele døde i Hølands Præstegjeld; i Ullensager angrebes Flere, hvoraf 1 døde. I Asker omtales 1 Tilfælde, som helbrededes.

Rosen og Vandkopper omtales enkeltvis. Den sidste Sygdom viste sig undertiden umiddelbart efter Mæslingerne, og hvor dette var Tilfældet, medtoges Børnene meget, idet den serophuløse Diathese udviklede sig stærkt.

Skarlagensfeber forekom i Eidsvold, Nannestad, Hurdalen og Urskog, hvor de Angrebnes Antal dog ikke var stort, skjønt Flere angrebes inden de enkelte Familier. Sygdommen fremtraadte ofte med utydelige Symptomer, idet Udslaget ofte lignede Miliaria eller Rubeolæ, og man ofte først af Eftersygdomme med Bestemthed kunde stille Diognosen. Den ophørte omtrent i Juni Maaned.

Mæslinger viste sig fra omtrent midt paa Sommeren over hele Amtet og var særdeles udbredt, saa at vel faa Børn, som ikke før havde haft Sygdommen, gik fri; ogsaa Voxne angrebes, endog flere som paastode før at have lidt af Sygdommen. I det Hele beskrives Epidemien som godartet, og i de fleste Tilfælde tilkaldtes ikke Lægen, førend der indtraadte Eftersygdomme eller Complicationer. Ikke faa Børn bortrykkedes og da i Almindelighed af Lungebetændelse, capillær Bronchit, Meningit, Diarrhoe, gangrænøse Abscesser under Huden. Samtidigt med Mæslinger viste sig ogsaa enten forud for disse eller alene **Rødlinger**. Sygdommene vedvarede til henimod Aarets Slutning.

Kighoste herskede ogsaa jevnt det hele Aar i Amtets fleste Distrikter, dog i Almindelighed med mild Character, hvorfor Lægehjælp som oftest ikke søgtes. I Høland døde ikke faa Børn.

Strubehoste omtales kun enkeltvis fra Aker.

Kusma gik i Vaarmaanederne i Gjerdrum, Nannestad og Sørum; oftere optraadte Metastaser hos Mandfolk til Testiklerne og hos Qvinder til Brysterne.

Catarrhalfebre og **Bronchiter** saavel acute som chroniske vare i Aarets første Maaneder almindelige i øvre Romerikes Distrikt.

Lungebetændelser tilligemed andre inflammatoriske Sygdomme vare i Aarets første Halvdel almindelige over hele Amtet, dog uden i Almindelighed at naa nogen særdeles Udbredning eller afgive mange Dødsfald. Af 9 Læger opgives af Pneumoni, Pleurit og Peritoneit 197 Tilfælde med 27 Dødsfald. Tidemand behandlede af 378 private Patienter 44 for Pneumoni, hvoraf 4 døde, Jacobsen af 411 Patienter 34, hvoraf 8 døde. Hals omtaler fra Ullensaker den Synderlighed, at i hans Praxis Pneumierne have givet et slettere Resultat af Behandlingen, end Peritonæiterne.

Acut Rheumatisme opgives af Lægerne vel som sædvanlig at have vist sig, uden dog at være mere end almindeligt udbredt.

Koldfeber har paa forskjellige Steder vistnok afgivet enkelte Sygdomstilfælde som oftest hos indvandrede Svensker, uden dog at vise sig endemisk. Et Tilfælde omtales hos en Qvinde fra Lørenskoven, som 8 Uger i Forveien havde opholdt sig hos Søsteren i Aker, der led af Sygdommen, uden at dennes Opholdssted eller Anledningen til Sygdommen nøiagtigere opgives. (Hals).

Diarrhoe eller **Cholerine** optraadte intetsteds med epidemisk Character.

For **venerisk Sygdom** indlagdes fra Aker og nedre Romerike paa Rigshospitalet 45 Individuer, hvoraf 34 vare fra Aker; blandt disse var et Barn, der var udsat til Opamning og døde kort efter dets Indlæggelse paa Hospitalet, og dets Pleiemoder, som igjen smittede sit Barn. Fra Follo nævner Distriktslægen 2 Gonorrhoeer hos hjemkomne Søfolk, intet Tilfælde af Syphilis. Fra Hurdalen omtales 2 Tilfælde af Syphilis og fra Ullensaker 3.

Fnat og **Skurv**, især den første Sygdom, ere temmelig sjeldne. Wisbech indlagde 3 for Skurv paa Rigshospitalet. For Fnat opgives behandlet 5 i Bærum, 2 i Vestby.

Kjertelsygdom og **Svindot** ere særdeles udbredte; Schultze behandlede af 330 Patienter 49 med Svindot; kun i Eidsvold siges Sygdommen ikke at være saa udbredt som mange andre Steder, maaske fordi der ikke findes nogen Bedrift, som prædisponerer for denne Sygdom.

Cardialgi, nervøs Svækkelse og **Ormsygdom** ere de almindeligst forekommende Affectioner, og tilskrives fra Eidsvold og Skedsmo den daarlige Kost og det haarde Arbeide. **Blegsot** synes i Eidsvold at være i Tiltagende i de bedre stillede Gaardmandsfamilier.

Af mærkelige sporadiske Tilfælde nævnes: Diabetes mellitus, som efter en Tour til Carlsbad syntes at være fuldkommen helbredet, men kort efter Hjemkomsten igjen optraadte med fornyet Styrke og meget snart lagde Patienten i Graven; Pustula maligna, som havde sit Sæde paa Overlæben, Patienten døde, nogen Smitte kunde ikke efterspores (Schultze). Et Tilfælde

af Galactorrhoe, som varede i over 4 Maaneder og trodsede al Behandling, opstod hos en Førstefødende, der først fik Byld i det ene Bryst og paa Grund af Vortens Beskaffenhed ikke kunde amme paa det andet. Sygdommen opførte først ved Menstruationens Indtræden.

Almuens **Levemaade** skildres forskjelligt fra de forskjelligte Egne. Den voluminøse lidet nærende Kost, bestaaende af Velling, Potetes og Sild, ubetydeligt Kjød, der opgives som den almindelige fra Eidsvold og Skedsmo, antages at foranledige Sygdomme i Ernæringen og nervøse Svækkelser, som end yderligere forværres ved usunde Boliger, overflødig Drik af Brændevin, eller i mange Distrikter i dets Sted af bayersk Øl, der da nydes i des større Mængde, og frembringer de samme sygelige Følger. Ved Søkysten og de nærmest dertil stødende Bygder synes Levemaaden at være bedre, men Drikken ikke mindre.

Fattigsygepleien besørgeres i Amtet dels af Distriktslægerne, dels af de mange der bosatte privat practiserende Læger, som gjerne have indgaaet Contracter med Fattigvæsenet om at tilse deres Syge. I Aker ere 3 Fattiglæger. Communerne roses i Almindelighed for den Redebonhed, hvormed den Fattige ydes Hjælp i Sygdomstilfælde; kun fra et Præstegjeld (Høland) beklager Lægen, at Fattigcommissionen har besluttet, i hvert enkelt Tilfælde at ville bedømme, hvorvidt Lægehjælp var fornøden; Følgen heraf har været, at kun $\frac{1}{3}$ Del har været tilseede i dette Aar, mod hvad der i Almindelighed har været Tilfældet, hvilket ikke har haft sin Grund i bedre Sundhedstilstand.

For **Qvaksalveri** har været anmeldt en i Bærum boende Englænder, som imidlertid forklarede, at han ansaa sig berettiget til at udøve Lægepraxis, da han i England var examineret Læge; efterat det har været ham betydet, at han er uberettiget til saadan Virksomhed, vides han ikke senere at have befattet sig dermed.

Vaccinationen er udført paa 2951 Individuer.

Af **medico-legale Forretninger** ere udførte 5, hvoraf 1 Undersøgelse af en tolvaaerig Pige, mod hvem Voldtægt antoges forøvet, af 2 Børn, som befandtes døde af betændelselagte Sygdomme,

af 1 Barn, antaget mishandlet af Moderen, og af et ihjellagt Barn.

Af **Sindssyge** have temmelig mange været under Behandling: fra Aker og nedre Romerike 5, hvoraf 4 indlagdes paa Gaustad, fra øvre Romerike 5, hvoraf 1 indlagdes paa Gaustad. I Follo fandtes 15 Sindssyge, som havde Understøttelse af Amtscommunen, hvoraf 6 paa Gaustad, 2 i Oslo Sindssygeasyl og 7 udsatte til Forpleining hos Private.

Af **chirurgiske Operationer** ere kun faa foretagne, hvoriblandt 1 Radikaloperation for Hydrocele, 1 Underbinding af Art. radialis og 2 Paracenteses abdominis ere de væsentligste.

Af **obstetriciske Operationer** udførtes af Lægerne: 20 Tangforretninger i Almindelighed paa Grund af svage eller ophørte Veer og trange Fødselsveie, 2 Gange paa Grund af Ecclampsi, efter disse Operationer ere 3 Qvinder døde; Vending 4 Gange, paa Grund af Tverleie 3 Gange og engang formedelst placenta prævia; 1 ikke nærmere beskrevet Embryotomi (Hals).

Foruden de forhen nævnte **døde paa Barselseng** opgives 11, hvoraf 1 efterat være forløst med en degenereret forraadnet Moderkage. I et Tilfælde af Ecclampsi, hvor Forløsningen fuldførtes med Tang, optraadte 31 Anfald før og omtrent 700 efter Fødslen (Knutsen).

Af **Børn døde under et Aar** nævnes fra øvre Romerike 37 i 3 Præstegjeld, forøvrigt ere ingen Opgaver indkomne. Antallet af **Dødfødte** eller inden 24 Timer døde er 147.

Af **Sygehuse** findes inden Amtet kun Sindssygeasylerne paa Gaustad og i Oslo. I Akers Arrest behandlede Distriktslægen i Aker og nedre Romerike kun en Syg for simpel Feber.

Amtet har kun et **Apothek**, nemlig i Drøbak, hvilket Distriktslægen ved Visitationen har fundet i Orden.

Eidsvolds Bad og Brøndanstalt har i dette Aar ikke været i Virksomhed paa Grund af Mineralvands Standsning; forøvrigt gives der inden Amtet kun private Badeanstalter.

Medicinalpersonalet i Amtet bestaar af:

1. I Aker og nedre Romerikes Distrikt: 8 Læger, 7 Jordemødre, 11 Hjælpevaccinatører.
2. I øvre Romerikes Distrikt: 4 Læger, Jordemødres og Hjælpevaccinatørers Antal ikke

opgivet. I Aarets Løb er et Jordemoder-distrikt oprettet.

3. I Follo Distrikt: 6 Læger, af hvilke 2 ere bosatte i Drøbak, 7 Jordemødre og 7 Hjælpevaccinatører. Et nyt Jordemoderdistrikt er oprettet.

III. Smaalencenes Amt.

Sundhedstilstanden har i Almindelighed været ret god, uagtet Amtet ogsaa dette Aar har været hjemsøgt af Epidemier saasom Skarlagensfeber, som en Fortsættelse fra foregaaende Aars Epidemi samt Mæslinger, Kighoste og Kusma, hvilke vistnok have borttrykket en Del, men Dødligheden har dog ikke været stor. **Sygdoms-constitutionen** har i Aarets Begyndelse og dets Ende været catarrhalsk-rheumatisk eller inflammatorisk, i Midten indifferent, paa enkelte Steder mod Aarets Slutning gaaende over i den adynamiske.

Typhus er i dette Aar i Almindelighed kun optraadt sporadisk og spredt over hele Amtet. Enkelte smaa Epidemier have vist sig i Onsø, Tune, Raade og Skjeberg med i Almindelighed abdominal Character; Amtsphysikus behandlede 37, og anmelder 7 Døde for det meste før tilkaldt Lægehjælp, Distriktslægen i Rakkestad behandlede 21, hvoraf 3 døde. I enkelte Tilfælde er Sygdommen optraadt med heftig cerebral Character, saa at der kunde være Tvivl om Meningitis (Heiberg). I det Hele er optegnet 95 Tilfælde, hvoraf 14 med dødlig Udgang.

Rosen og forskellige **acute Exantherer** have vist sig paa Frederikshald.

Skarlagensfeberen, som det foregaaende Aar hærjede næsten alle Dele af Amtet, fortsatte sig i dette Aar og bortrev dels under Udslaget, dels ved Eftersygdomme ikke faa Børn, uagtet Antallet af de Angrebne ikke var stort. I Rakkestads Distrikt nævner Distriktslægen 35 Angrebne hvoraf 7 døde. I Amtsphysikatet optraadte Sygdommen i Begyndelsen af Aaret samt i dets Slutning og da med meget heftige Phænomener af Hjernelidelse, Hydrops og suppurerende Adeniter. I Almindelighed optraadte Sygdommen intercurrerende med Morbilli og de denne ledsagende Rubeolæ.

Mæslinger var den Sygdom, som synes at have haft den største epidemiske Udstrækning. Sygdommen, der rigtignok var mild, behandledes i Almindelighed af Almuen med Skjødsløshed, saa at Eftersygdomme: langvarige Bronchiter og Diarrhoer vare meget gjængse. Sygdommen begyndte i de forskjellige Egne fra April til Juli og vedvarede til Aarets Udgang. Meget sædvanlige vare Rubeolæ, som ofte gik forud for Mæslinger, og frembragte Tro paa at Mange havde Sygdommen 2 Gange, eller at ældre Folk, der tidligere havde haft den, nu fik den for anden Gang. Hos flere Ældre, som før ikke havde haft Sygdommen, antog den en adynamisk Character (Ebbesen).

Kighoste viste sig ogsaa dette Aar paa de forskjellige Steder især i Aarets Begyndelse. Den synes paa de fleste Steder at have været af mild Natur, men temmelig udbredt. Paa Moss optraadte den mod Slutningen af Aaret, og syntes at ville afløse Mæslingerne. I Frederikshald omtales af de 2 Læger, som have afgivet Medicinalberetning, 95 Tilfælde, hvoraf enkelte med Complicationer af Lungebetændelse og Bronchit.

Strubehoste omtales kun sjelden.

Diphtheritisk Svælgbetændelse har afgivet ikke saa faa Tilfælde, som dog have været godartede og ikke optraadt som Epidemi. Distriktslægen i Rakkestad behandlede 17, hvoraf 1 døde; i Amtsphysikatet forekom hyppige Tilfælde saavel af simpel, som exsudativ Svælgbetændelse, dog af godartet Beskaffenhed, ogsaa fra Frederikshald omtales enkelte Tilfælde.

Kusma viste sig i Frederiksstad og Frederikshald i Aarets første Halvdel.

Catarrhalfebre vare almindelige i Aarets første Del, uden at de dog antog Character af Influenza.

Betændelsessygdomme især Lungebetændelser viste sig tildels i Aarets første Del, dog synes disse ikke at være optraadte i nogen Mængde som selvstændige Sygdomme, hvorimod de for en stor Del have udviklet sig som Complicationer eller Eftersygdomme efter Mæslinger og Kighoste. Kun i Sarpsborg og paa Frederikshald opgives et temmelig betydeligt Antal af Betændelser i Lungerne og deres Slimhinde, saaledes

paa første Sted af en Læge 46 Lungebetændelser, hvoraf 2 medførte Døden, og paa sidste af 2 Læger 100, hvoraf 10 med dødlig Udgang; Distriktslægen i Rakkestad behandlede 13, hvoraf 1 døde, 3 Læger paa Moss 19, hvoraf 3 døde.

Koldfeber har i dette ligesom i det foregaaende Aar vist sig paa Hvaløerne med samme Forløb og samme Haardnakkethed og Tilbøielighed til Recidiv. Den i forrige Beretning omtalte Bugt af Havet, Arekilen paa Kirkeøen, fandtes endnu i samme Tilstand som før. I dette Aar har der i Anledning af Koldfeberen paa Hvaløerne været fra 12te Februar til 13de April ansat en egen af det Offentlige lønnet Læge, som i det nævnte Tidsrum behandlede 102 Koldfeberpatienter; om sin Virksomhed har han afgivet en Indberetning til Smaalenenes Amt, der i sin Helhed er indtaget i Norsk Magazin for Lægevidenskaben Bind X Pag. 505—519. Ogsaa fra de nærliggende Byer Frederikshald, Frederiksstad og Moss omtales denne Sygdom, dog har den i Almindelighed kun angrebet Folk, som have opholdt sig paa Hvaløerne, Sømænd, som ere hjemkomne fra Holland eller det nordlige Frankrige, eller indflyttede Svenske. Paa Moss behandlede i Begyndelsen af Aaret 10 Tilfælde, men senere intet, uagtet Indsøen Vandsø i længere Tid af Sommeren havde oversvømmet betydelige Strækninger af Raade, Rygge og Vaaler. I Frederiksstad indtraf i April Maaned flere Tilfælde inden en i daarlige Kaar levende Familie. Tilsammen nævnes et Antal af 30 Tilfælde i hele Amtet med Undtagelse af Hvaløerne.

Diarrhoer, Choleringer og febrilske Affectioner med gastrisk Character vare almindelige i den sidste Del af Sommeren og Begyndelsen af Høsten uden dog at antage epidemisk Character. I Frederiksstad vare disse Sygdomme sjeldne endog paa den nævnte Tid.

Syphilis synes ikke at have været udbredt; fra de fleste Steder omtales Sygdommen som sjelden og hovedsagelig at forekomme hos hjemkomne Søfolk. **Gonorrhoe** forekommer hyppigere. Paa Amtets Sygehus behandlede 36 Patienter for Syphilis og 10 for Radesyge. Paa Frederikshalds Fattigsygehus behandlede 21 for secundær Syphilis. En Læge i Frederikshald

behandlede 6 primære og 12 secundære Tilfælde af Syphilis samt 30 af Gonorrhoe.

Fnat forekommer sjelden, uagtet der fra flere Kanter klages over Urenlighed.

Som de almindeligst forekommende chroniske Sygdomme nævnes: **Cardialgi**, hvoraf en Læge (Heiberg) opgiver 15 pCt. af hans Patienter at lide; **Blegsot**, der endog paa Landet er almindelig; **Svindot** som efter Koths Mening skal være hyppigere i de senere Aar og fra alle Steder opgives som almindelig. I Frederiksstad skal denne sidste efter Ebbesen være mindre hyppig. **Kjertelsygdom** er ligeledes af de oftest forekommende.

Veirlig og Levemaade. Aarets første Maaned nedførte jevn Vinter uden stræng Kulde. Foraaret var vindigt og koldt, Sommeren temmelig kjølig, Høsten fugtig saa Kornet blev tildels bedærvet, i December var Veiret stormfuldt og koldt. Over Levemaaden klages af mange Læger. — Føden bestaar paa mange Steder af Sild og Potetes samt store Qvantiteter Kaffe; Brændevinsdrikken er derhos især i Byerne og deres Omegn stærk. Disse Omstændigheder tilskrive Lægerne de saa ofte forekommende Cardialgier, chroniske Gastriter og Blegsot. De mange i Amtet liggende Brug medfører temmelig hyppigt forekommende ydre Beskadigelser, ligesom Tømmerdriften foranlediger catarrhalske og rheumatiske Affectioner. — Aaret har afgivet god Arbeidsfortjeneste for Almuen, og der kunde paa Grund af de i Almindelighed gode hygiæniske Forholde være god Tilstand imellem dem, dersom Brændevinsdrikken ikke tilintetgjorde denne (Radick). For at afhjælpe den store Mangel paa Husrum er i Frederikshald fremdeles opført Arbejderboliger.

Fattigsygepleien besørges næsten overalt af de mange i Amtsdistriktet privat practiserende Læger.

Vaccinationen er udført paa 2464 Individuer. Af **medico-legale Forretninger** opgives 8, hvoriblandt Undersøgelse af en pludselig afdød Pige, i hvis Underliv der fandtes 156 Spolorm, Syns- og Obductionsforretning over en paa Landeveien funden død Mand, samt af et Fruentim-

mer, om hvorvidt hun havde været frugtsommelig og født Barn.

Af **Sindssyge** ere komne under Behandling 11 Personer, hvoraf de 5 ere indlagte paa Gaustad Sindssygeasy.

Chirurgiske Operationer ere oftere foretagne og for en Del foranledigede ved Beskadigelser ved de mange Brug. De fleste Operationer have dog kun været af ringe Betydning. Af de større nævnes: en Amputation af en Arm, knust ved at komme ind i Maskineri, ved samme Leilighed blev den anden afreven nedenfor Løftemuskelen (Nygaard), en Punction for Empyem med heldigt Udfald, uagtet der allerede var indtraadt Hektik (Koth).

Af **obstetriciske Operationer** ere udførte: 23 Tangforretninger, 2 Gange paa Grund af Ecclampsii; 5 Gange Vending i Tverleier, i 2 af disse maatte der paa Grund af indkilet Tverleie med fremfalden Arm perforeres og exviscereres, førend Vendingen kunde foretages (Heidenreich, Radick), 1 Perforation af Fosterhovedet hos en Kone, som tidligere havde været forløst med Tang og hos hvem Promontorium var meget fremstaaende (Radick), Mødrene døde efter de 2 sidst omtalte Operationer, samt en efter Tangoperation paa Grund af Ecclampsii. Foruden de paa Grund af Operationerne døde Børn vare 7 **Dødfødte**.

Som **Døde paa Barselseng** opgives foruden de ovenfor nævnte 3 endnu 4, hvoraf 3 i Rygge.

Under 1 Aar døde i Frederikshald 36 Børn. Af **Dødfødte eller inden 24 Timer døde** ere anmeldte 189.

Sygehuse: Paa Amtssygehuset ved Frederiksstad behandlede 76, hvoraf 36 vare syphilitiske, 27 laa tilbage til det følgende Aar. Paa Fattigsygehuset i Frederiksstad, hvor hovedsagelig chroniske Syge indtages, var der i Aarets Løb behandlet 52, hvoraf 6 ved Aarets Udgang laa tilbage. Paa Garnisonssygehuset sammesteds behandlede 101 Mand, hvoraf 3 vare tilbageliggende til 1857; Gjennemsnitstiden for Behandlingen var omtrent 16½ Dag og den daglige Udgift for hver Syg 42¼ Skill. Paa Moss Fattigsygehus forpleiedes 52 Patienter med en gjennemsnitlig Behandlingstid af 51 Dage, da der vare flere langvarige chroniske Sygdomme. Medicinudgiften var 3¼ Skill. daglig og Forpleinings-

omkostningerne 2 Skill. dyrere daglig, end i det foregaaende Aar. Paa Frederikshalds Fattigsygehus behandlede 115 Patienter, med gjennemsnitlig Behandlingstid 42 Dage og en samlet Udgift af 977 Spd. 66½ Skill.

I hver af Amtets 4 Byer findes et **Apothek**, af hvilke det i Sarpsborg er en Filialafdeling af Apotheket i Frederiksstad; de ere alle i Aarets Løb visiterede og fundne i Orden. Badeindretninger findes ved Moss, Frederiksstad og Frederikshald; ved Frederikshalds Badeanstalt toges 1601 Bad.

Medicinalpersonalet i Amtet bestaar af:

1. I Rakkestads Distrikt: 7 Læger, hvoraf 3 paa Moss, 1 i Eidsberg, 1 i Trøgstad, 1 i Haabøl og Distriktslægen i Rakkestad. Jordemødres og Hjelpevaccinatorers Antal ikke opgivet.
2. I Smaalenenes Amtsfysikat: 12 Læger, deraf 5 i Frederikshald, 4 i Frederiksstad, 2 i Sarpsborg og 1 i Aremark; 18 Jordemødre, 3 Pladse havdes ledige uden Ansøgere, hvoraf de 2 paa Hvaløerne, 19 Hjelpevaccinatorer.

IV. Hedemarkens Amt.

Sundhedstilstanden inden Amtet har været god og paa flere Steder endog meget god, uagtet flere Epidemier nemlig Mæslinger, Skarlagensfeber og Kighoste have haft en temmelig stor Udbredning. Dødligheden har været ringe, undtagen mellem Børn efter de exanthematiske Febre. **Sygdomsconstitutionen** har i den sydlige Del af Amtet været indifferent eller rheumatisk-catarrhalsk i Vintermaanederne; i Østerdalen inflammatorisk-catarrhalsk i Aarets første Maaneder, i Sommermaanederne gastrisk.

Typhus viste sig i Soløer og Odalens Distrikt ogsaa i dette Aar som indskrænkede Epidemier paa flere Steder i Vinger, Grue og nordre Odalen og desuden med lette sporadiske Tilfælde i Eftersommeren og Forhøsten; i det Hele er anmeldt 27 Angrebne, hvoraf 3 Døde. I Amtsfysikatet nævnes indskrænkede Epidemier i Stange i December, i Januar og Februar i Næs, samt i Februar i Ringsaker, hvor desuden Lungetændelserne ud paa Høsten antog en typhøs

Character. I Østerdalens søndre Distrikt forekom kun sporadiske Tilfælde, i det nordre optraadte en Epidemi i Indset Annex, hvorunder angrebes 44, af hvilke 4 døde; Sygdomstilfældene vare her fordelte paa Aarets første Halvdel og de fleste forekom i Februar (8), Marts (20) og April (12). For hele Amtet opgives 110 Tilfælde af Typhus, hvoraf 14 med dødlig Udgang.

Barselseber optraadte enkeltvis i flere Egne; i det Hele opgives 5 Tilfælde, hvoraf 3 medførte Døden.

Børnekopper viste sig i 3 Tilfælde i Næs i Juni og Juli Maaned; i Februar forekom 2 Tilfælde af Varioloider i Ringsaker. **Vandkopper** vare temmelig almindelige i Ringsaker, Næs, Vang og Aamot.

Skarlagensfeber viste sig ogsaa dette Aar, dog som det synes kun i temmelig faa Tilfælde og blandet med de udbredte Epidemier af Mæslinger og Rubeolæ; men den krævede vistnok flere Offre ved Eftersygdomme. Det nordligste Sted, hvorfra Sygdommen omtales, er Aamot, hvor der optraadte enkelte Tilfælde af alle de nævnte 3 Sygdomme i Maanederne Februar til Juni.

Mæslingerne er den Sygdom, som har afgivet det største Antal Patienter over hele Amtet med Undtagelse af nordre Østerdalens Distrikts øverste Præstegjeld, hvorfra exanthematiske Sygdomme ikke omtales. I Soløer og Odalens Distrikt begyndte Sygdommen ud paa Høsten, efterat der i Slutningen af Juni var ankommen en Rekrut fra Gardermoen, som strax efter angrebes; kort efter iagttoges et Tilfælde hos en fra Christiania ankommen Dame; men som Epidemi optraadte Sygdommen først senere. Dens Udbredning var meget stor, men den var af mild Beskaffenhed, saa at en af Lægerne antager, at den ikke har forøget den almindelige Dødlighed. Under Lægebehandling have været 94 i dette Distrikt. Epidemien vedvarede her til Aarets Udgang. I Amtsphysikatet have Mæslinger blandede med Rubeolæ og tildels Urticaria hersket fra Sommeren til Aarets Udgang, idet den synes at have udbredt sig fra Syd mod Nord. Sygdommens Character var mild, dog har den ofte ved Uforsigtighed givet Anledning til slemme Eftersygdomme, saasom Lungebetændelse, Bronchi-

ter, Strubebetændelser, Hjernebetændelser. Toderud antager, at $\frac{1}{3}$ Del af Befolkningen i dette Aar har haft den ene eller anden Sygdom. Distriktslægen i søndre Østerdalen behandlede for exanthematiske Sygdomme 60, hvoraf 10 døde. I de sydlige Præstegjeld af nordre Østerdalens Distrikt viste sig enkelte Tilfælde af Mæslinger, Rubeolæ og Skarlagensfeber i Aarets første Halvdel. Over det hele Distrikt har de exanthematiske Sygdommes Form ikke været ganske bestemt, idet Udslaget hos samme Individ og til samme Tid kan have haft Characteren af baade Skarlagensfeber, Mæslinger og Rubeolæ, men især af de to sidstnævnte Affectioner.

Kighoste har vedvaret fra de foregaaende Aar og har været udbredt over de 3 sydlige Lægedistrikter; Sygdommen var i Almindelighed af mild Character, - kun naar den tilstødte efter Mæslingerne var den temmelig heftig. I Soløer og Odalen have 43 været under Lægebehandling, hvoraf 2 døde, i søndre Østerdalen 50, hvoraf 3 døde. Fra nordre Østerdalens Distrikt omtales Sygdommen ikke.

Af **Strubehoste** nævnes 4 Tilfælde, hvoraf 3 endte dødligt, de 3 optraadte efter Mæslinger.

Kusma forekom sporadisk i Amtsphysikatet.

Catarrhalske Tilfælde med og uden Feber, som Bronchiter, Halsbetændelser, i enkelte Tilfælde af exsudativ, dog ikke farlig Beskaffenhed, vare gjængse i Aarets første og sidste Del især i Østerdalen.

Betændelserne viste sig som sædvanlig især i de kolde Aarstider. I Soløer og Odalen vare de ikke hyppige og helbrededes i Almindelighed let; der opgives at have været under Behandling for Lungebetændelse 45, hvoraf 4 døde. I Amtsphysikatet var denne Sygdom ikke særdeles hyppig; en Læge behandlede 14, hvoraf 6 i Januar. I Østerdalen vare Betændelserne de hyppigst forekommende Sygdomme; saaledes behandlede i nordre Østerdalen 94 for Lungebetændelse, hvoraf dog kun 8 døde. **Acut Rheumatisme** forekom ikke hyppigt og var i Almindelighed let.

Koldfeber var i dette Aar almindeligere end noget foregaaende. Distriktslægen i Soløer og Odalen, som har praktiseret i dette Distrikt i 26 Aar, har tidligere i denne Tid i Alt kun haft 5 Tilfælde under Behandling; men i det forløbne

Aar opstod der en Epidemi i Østmarken, den nordligste Del af Vinger mod den svenske Grændse; der indsygnede i det Hele 18 Individer, hvoraf 17 i Mai, 1 i Juni; Typus var qvotidian eller tertian med Tilbøielighed til Recidiv. Desuden forekom i Brandvold Annex til Grue 2 Tilfælde i April. I Amtsphysikatet indtraf 2 Tilfælde paa en Plads tæt ved Mjøsen; i søndre Østerdalen 2 Tilfælde, det ene hos en indflyttet Svenske, det andet hos en ved den svenske Grændse boende Mand.

Af **Blodgang** viste der sig i Soløer og Odalen 3 Tilfælde, der helbrededes.

Gastriske Tilfælde, som Diarrhoer, Cholericer og gastriske Febre, have, undtagen i Amtsphysikatet, været gjængse i Slutningen af Sommeren og Begyndelsen af Høsten. I nordre Østerdalen behandlede Distriktslægen saaledes fra Juni til September 115 med Diarrhoe og Cholericer, hvoraf 3 døde; i Almindelighed gik Sygdommen, engang udbrudt paa et Sted, rundt til Husets Indvaanere. Ikke faa Tilfælde af Gulsot forekom i det samme Distrikt. En Epidemi af gastrisk Feber indtraf i Storelvedalen i Vaarmandederne.

For **Syphilis** ere paa Amtssygehuset behandlede 49 Individer, for Radesyge 1. Fra Soløer og Odalen anmeldes 13 Tilfælde af Syphilis, hvoraf 8 ere indlagte paa Amtssygehuset.

Hudsygdomme forekomme sjelden. Af Fnat omtales 7 Tilfælde.

Kjertelsygdom er ikke almindelig; hvori mod ikke Faa have været under Behandling for **Svindot**.

Blegsot og **Cardialgi**, især den sidste, ere udbredte; den tilskrives fra Østerdalen, hvor dette er det hyppigste Tilfælde, hvori Lægens Raad søges, den megen Nydelse af Kjeldermelk. **Chronisk Rheumatisme** er ogsaa en meget almindelig Sygdom, og tilskrives daarlig Beklædning.

Af **mærkelige sporadiske Tilfælde** omtaler L. Müller i Aamot en vel konstateret Selvudvikling af et stort fuldbaaret Foster; Moderen befandt sig strax efter Fødslen vel, men døde nogen Tid efter af Puerperallidelse.

Veirliget. Forhenv. Eskadronschirurg Tønderud, boende paa Gaarden Ager i Vang, har gjort følgende Optegnelser om Middelstanden af Barometer og Thermometer.

Maaned.	Barometer.	Thermometer.	Maaned.	Barometer.	Thermometer.
Januar	27" 10,10"	÷ 5,28 °	Juli	28" 2,4"	+ 14,4 °
Februar	28" 2,22"	÷ 8,4 °	August	28" 1,8"	+ 10,22 °
Marts	28" 5,19"	÷ 5,14 °	September	28" 1,0"	+ 9,11 °
April	28" 1,4"	+ 4,7 °	October	28" 4,4"	+ 5,19 °
Mai	28" 3,0"	+ 8,3 °	November	27" 11,13"	÷ 6,8 °
Juni	28" 1,5"	+ 11,8 °	December	27" 9,5"	÷ 7,16 °

"Veirliget var i Januar omvexlende, snart mildt med Sne, snart koldt og klart. Temperaturen varierede mellem + 2 ° og ÷ 20 ° R. I Februar omvexlende med Sne, tyk og klar Luft; i den første Tid af Maanedens varierede Temperaturen mellem 0 ° og ÷ 6 ° R., i den sidste mellem ÷ 6 og ÷ 24 ° R. Marts: den første Halvdel Vind eller Storm af VNV. eller NNV., den sidste Halvdel stille og smukt Veir med ÷ 6 à 8 ° R. og indtil + 4 °. Aprils første Del med afvexlende Veir med varme Dage og kolde Nætter, mod Maanedens Ende Regn og Slud med Vind af NNV. Mai begyndte som April,

endte med Vind af NNV., det blev stille ved den 5te, lidt Regn fra og til mellem den 16de og 20de, senere Opholdsveir og i de sidste Dage + 17 ° R. om Dagen, men Rimfrost om Natten. Juni begyndte med smukt Veir og lidt Regn og + 12 à 14 ° R., men gik den 5te om til koldere Veir + 8 à 10 ° R. om Dagen og fra 18de Kulde om Natten. De første Nætter af Juli kun + 1 à 2 ° R. og den 4de Rimfrost; Dagens Temperatur + 12 à 15 ° R. og hele Maanedens ustadigt Veir. I August var Veiret ligeledes koldt og ustadigt og man havde den 5te, 30te og 31te Rimfrost, saa at Kornet paa mange Ste-

der tog Skade. De første Dage af September var Kulden ligeledes skadelig for Grøden, den lave Temperatur om Natten og Regn om Dagen sinkede Vegetationen. Til over Midten af October det samme fugtige Veir, allerede den 5te et tykt Snedække, som paa forskellige Steder ikke forsvandt paa flere Dage. I Slutningen af Maa-neden kom Grøden misligt i Hus. Den 8de November viste Sneen sig allerede for Alvor, og Vinteren begyndte med Sne, Taage og klar Luft samt \div 6—19° R. ligetil 7de December, da atter Varmegrader til 15de, senere afvexlende Veir og lidt Sne.“

Levemaade: Uagtet som Følge af et saa misligt Veirlag Kornet var utilstrækkeligt og daarligt, have disse Omstændigheder dog ikke haft synderlig Indflydelse paa de hygiæniske Forhold, fordi Arbejdsfortjenesten var god, saa at Almuen havde Raad til at forsyne sig med gode Fødemidler. Dog klages der fra samtlige Læger over Almuens Levesæt, idet Næringen hovedsagelig bestaar af Vegetabilia samt Kaffe, som nydes i stor Mængde til alle Døgnet's Tider og for en stor Del er traadt i Stedet for det nu vanskeligere overkommelige Brændevin. Dette misbruges vistnok endnu, men hovedsagelig ved høitidelige Leiligheder og ved Byreiser. Men des mere nydes i den senere Tid paa sine Steder bayersk Øl, som er let at overkomme, og de saakaldte Frugtvine. Cardialgier og chroniske Gastriter ere Følger af disse Nydelser, hvilke ogsaa for Østerdalens Vedkommende tilskrives den megen Brug af Kjelder-melk.

Fattigsygepleien roses som god, dog ere ikke mange behandlede for Communernes Regning, fordi de oeconomicke Kaar i Almindelighed ere gode. Læger og Jordemødre bruges i det Hele taget meget, og i Almindelighed behøves Hjælpen heller ikke at søges meget langt borte. En Hjælpevaccinator er afsat paa Grund af Uefterrettelighed.

De **Vaccineredes** Antal udgjorde 3,313.

Af **medico-legale Forretninger** ere udførte 15, nemlig: Syns- og Obductionsforretninger over et i Dølgemaal født og af Moderen dræbt Barn, over et af Moderen qvalt Barn, et ihjellagt Barn og et nyfødt dødt Barn, for i disse Tilfælde at bestemme Dødsmaaden; over en Person død ef-

ter 2 Dage i Forveien at være puffet ned af et Kjærrelæs, en Person, funden død i Nærheden af Landeveien, en dræbt ved Vaadeskud, en funden død i en Bæk og en, der var dræbt af sin Broder; medico-legale Erklæringer ere afgivne om 2 Personer beskadigede i Slagsmaal, over en Piges Sindstilstand, som havde qvalt sit Barn, om en Jordemoder tiltalt for Forbrydelse mod Criminallovens Cap. 24, §§ 28 og 32, om hvorvidt en for ulovlig Brændevinshandel dømt Person kunde udholde Straf af Vand og Brød, og om det kan ansees betænkeligt i sanitær Henseende at opgrave et af Cholera dødt Lig, for at flytte det til anden Kirkegaard.

Af **Sindssyge** ere tagne under Behandling 17 nye, hvoraf 6 ere indsendte til Gaustad, desuden forefandtes 10 ældre saadanne, hvoraf 7 i Elverum, som have Understøttelse af Amts- eller Fattiggassen. I nordre Østerdalen er i Aaret foretaget den Forandring med de Sindssyges Forpleining, at de ere udsatte for bestemt Betaling, istedet for at de før sendtes omkring som Lægdslømmer.

Af **chirurgiske Operationer** ere foruden en Del mindre betydelige foretagne: flere Gange Paracentesis abdominis, 2 Operationer for Hydrocele, 5 Exarticulationer af Fingre i Almindelighed paa Grund af Forfrysning, 1 Underbinding af art. radialis, 2 Amputationer af Arm, 3 Exstirpationer af Kræft og andre Svulster.

Af **obstetriciske Operationer** ere udførte: 23 Tangforretninger, 2 Vendinger, 1 Udtagning af Efterbyrden, 1 Embryotomi (Heiberg), og 5 Gange Perforation af Fosterets Hoved. Efter disse Operationer døde 2 Mødre, og 3 Børn vare dødfødte foruden de, paa hvilke operativt Indgreb var foretaget. Om de foretagne Perforationer indeholde Beretningerne følgende nærmere Forklaringer: i 2 Tilfælde paa Grund af Bækkenforsnævring (Todderud), i et hos en Kone, der en Gang før var forløst med Tang, ved hvilken Leilighed dog Barnets Hovedben knustes, denne Gang forsøgtes forgjæves Tangen, og da Barnet var dødt skredes til Perforation, Konen døde 6 Dage efter (Wejdemann), i et Tilfælde paa Grund af Forsnævring i Bækkenet, Conjugata 3 Tommer, Fostret var dødt og Konen døde Dagen efter Forløsningen, og i

det femte paa Grund af en ligelig Forsnævring i Bækkenet, tilligemed Fare for Konens Liv, Fosteret var dødt (Langberg).

Af **Døde paa Barselseng** nævnes 10 Qvinder foruden de 2 omtalte, der ere døde efter Perforation af Fosteret.

Af **spæde Børn** under 1 Aar døde i Soløer og Odalen 76, i nordre Østerdalen 19. **Dødfødte** vare i Soløer og Odalen 41, søndre Østerdalen 13, nordre Østerdalen 15, Amtsphysikatet 65 (i 45 af disse sidste Tilfælde har været benyttet Jordemoder eller Læge).

Af **ulykkelige Hændelser** omtales en Sinds-syg, som afhug membrum og en testis og som døde efter 8 Dages Forløb, 1 Sindssyg, som løb i en Brønd og druknede og 1 som hængte sig; en Møller kom ind i Vandhjulet og knustes.

Amtssygehuset i Stange paa Hedemarken er Amtets eneste Indretning af denne Art. **Apothekene** paa Hamar og Kongsvinger ere visiterede og fundne i Orden.

Af **Badeindretninger** findes kun private.

Medicinalpersonalet i Amtet bestaar af:

1. Soløer og Odalens Distrikt: 5 Læger, hvoraf 3, nemlig Distriktslægen, 1 militær og 1 privat Læge paa Kongsvinger, en i søndre Odalen og en i Grue, 8 Jordemødre og 6 Hjælpevaccinatører.
2. Hedemarkens Amtsphysikat: 6 Læger, hvoraf Amtsphysikus i Stange, en Læge i Rome-dal, en paa Hamar, en i Vang, en i Næs, en i Ringsaker, 11 Jordemødre og 7 Hjælpevaccinatører.
- 3) Søndre Østerdalens Distrikt: 3 Læger, hvoraf Distriktslægen i Elverum, en i Aasnæs, en i Hof, 8 Jordemødre og 14 Hjælpevaccinatører.
4. Nordre Østerdalens Distrikt: 3 Læger, hvoraf Distriktslægen i Tønset, 1 i Aamot og en i Storelvedalen, 8 Jordemødre og 14 Hjælpevaccinatører.

V. Christians Amt.

Sundhedstilstanden har i det Hele taget været ret god, kun fra Land og søndre Gudbrandsdalen omtales den som mindre tilfredsstillende. Af epidemiske Sygdomme ere optraadte Mæslinger

og Kighoste. Dødligheden har været ringe, dog have Mæslingerne krævet en Del Offre.

Den mest fremtrædende **Sygdomsconstitution** har været den reumatisk-catarrhalske, der paa enkelte Steder i første Halvaar er gaaet over i den inflammatoriske (Land, Valdars, Gausdal, Nordre Gudbrandsdalen); Sommeren igjennem var den gastriske Constitution overveiende.

Typhus er forekommet i meget faa Tilfælde og i Almindelighed sporadisk. Af Smaa-Epidemier nævnes en paa et Par Gaarde i Vang i Valdars, hvor 6 Individuer indsygnede og 2 døde, en paa en Plads i Vardal, ligeledes en paa en Plads i Øjer, hvor Sygdommen udbrød efter at en Mand var kommen syg hjem fra Drammen. Distriktslægen lægger Vægt paa denne Epidemii, da den tydelig udbredte sig ved Smitte og Forholdene i Huset vare ret gode; 6 angrebes her, men Ingen døde. En lignende liden Epidemii omtales fra Gausdal, hvorhen ligeledes Sygdommen førtes ved hjemvendende syge Folk; 5 angrebes, 2 døde. I Nordre Gudbrandsdalen viste der sig i dette Aar kun faa Tilfælde, saaledes i Skjager Annex til Lom i August og September en Epidemii, hvori 8 angrebes, men Ingen døde, og i Dovre, hvor paa en Gaard 10 angrebes i April—Juni og 2 døde. I det hele Amt opføres af Lægerne 45 Angrebne og 7 Døde af Typhus.

Af **Barselfebre** ere faa Tilfælde nævnte: i Land 4, hvoraf 1 døde, og i søndre Gudbrandsdalen 2, som helbrededes.

Enkelte Tilfælde af **Skarlagensfeber** viste sig, dog omtales i det Hele kun 11 Tilfælde at have været under Lægebehandling, nemlig 4 i Land, 1 i søndre Gudbrandsdalen og 5 i Gausdal.

Mæslingerne vare udbredte over hele Amtet. I Hadelands og Lands Distrikt viste Sygdommen sig lige fra Aarets Begyndelse, udbredte sig nordover og naaede Valdars i Aarets sidste Maaned; paa Thoten optraadte først i Aaret Rubeolæ, som ofte ved Mangel paa Forsigtighed fulgtes af Hydrops, og senere Mæslinger; i Lillehammer og nærmest tilgrændsende Bygder var Sygdommen tilstede lige fra Aarets Begyndelse, og udbredte sig nordover, saaledes at den først i Aarets sidste 2 Maaned naaede Gausdal. Til nordre Gudbrandsdalen kom den i Juli Maaned med i Ferierne hjemkomne Skoleelever fra Chri-

stiania; den udbredte sig dog her kun til faa Individuer. Sygdommen var i Almindelighed af mild Character, og sjelden søgtes Lægehjælp, selv ikke ved Eftersygdomme. Paa flere Steder skulle dog ikke faa Børn være døde af Betændelser og hydropiske Affectioner. Ligesaa vel Voxne som Børn angrebes, og flere af Lægerne anføre, at Sygdommen har angrebet Folk, som tidligere have haft Mæslinger.

Kighoste forekom paa enkelte Steder, saaledes fra Juli til October paa Thoten, hele Aaret igjennem i søndre Gudbrandsdalen, samt i det sidste Fjerdingaar i nordre Gudbrandsdalen. Sygdommen var af mild Beskaffenhed og fordrede sjelden Lægehjælp.

Catarrhalfebre have forekommet hyppigt, især i Aarets første Maaneder, ofte forbundne med Halsaffectioner undertiden af exsudativ Natur, - især vare disse Tilfælde almindelige i Vaarmaanederne. Som Influenza optraadte Sygdommen i Land fra August til Aarets Slutning; her behandles i hele Aaret 70 catarrhalske Tilfælde (Printz). Mindst synes Thoten at være hjem-søgt af disse Sygdomme.

Betændelsesagtige Sygdomme have i flere Distrikter udgjort et stort Antal af dem, som ere komne under Lægebehandling, saaledes behandlede Printz for Bronchitis mest acut 55, hvoraf 2 døde, for Lungebetændelse og Pleuritis 45, hvoraf 5 døde, for Hjernebetændelse 6, hvoraf 1 døde, og for phlegmonøse Betændelser 16. Rognstad behandlede i vestre Thoten i Aarets første Trediedel 14 Lungebetændelser, hvoraf 1 med dødlig Udgang. Andersen behandlede i Gausdal i hele Aaret 78 betændelsesagtige Sygdomme, hvoraf 25 falde paa Marts og April, 2 døde. Distriktslægen i nordre Gudbrandsdalen anfører 36 Betændelser, hvoraf 25 i første Halvaar. I det Hele taget har Dødligheden ikke været betydelig.

Acut Rheumatisme optraadte samtidigt med de øvrige Betændelser; Printz behandlede 37 lidende af denne Sygdom, hvoraf 7 i April; Distriktslægen i nordre Gudbrandsdalen behandlede 19 for acut og chronisk Rheumatisme.

Af **Koldfeber** er i dette Aar optraadt mange Tilfælde paa Hadeland, hvor der i det Hele har været under Behandling 16 Patienter, hvoraf 1 døde. Distriktslægen gjør opmærksom paa, at

disse Sygdomstilfælde ere forekomne paa et Plateau i en Høide af 1000—1200 Fod over Havet, hvor der i de senere Aar har været foretaget betydelige Udtapninger af Myrer, medens samtidigt dermed Skoven er bleven stærkt medtaget, saa at der nu maaske er mere Uddunstninger, end før, og mindre Ly mod den skarpe Nordenvind.

Gastriske Febre, Diarrhoeer og Choleriner have i dette Aar været almindelige kun i Hadelands og Lands Distrikt. Printz omtaler 6 Tilfælde med dysenterisk Character og flere Diarrhoeer og Choleriner, hvoraf 1 med dødligt Udfald.

Om **venerisk Sygdom** kan anføres det samme som for foregaaende Aar. I det Hele taget synes Syphilis og Radesyge at aftage og Gonorrhoe at tiltage i Hyppighed, især er dette sidste Tilfældet i og omkring Lillehammer, hvor Baumann behandlede ligesaa mange Patienter for denne Sygdom i dette Aar, som i flere af de foregaaende Aar tilsammen. Kun fra et Distrikt i Amtet omtales Syphilis som hyppigere, nemlig fra nordre Gudbrandsdalen især i Lesje Præstegjeld, hvorhen Sygdommen oftere føres af reisende Haandværkssvende og udbredes ved det almindelige Natteløberi. Distriktslægen indsendte til Amtssygehuset 13 lidende af secundær Syphilis, hvoraf 8 Børn. For samme Distrikt anføres Radesyge som næsten forsvunden, uagtet den før var meget almindelig der. I Hadelands og Lands Distrikt er Sygdommen i Aftagende. Paa Amtssygehuset er behandlet 69 Patienter for Syphilis og 10 for Radesyge. Distriktslæge Baumann, som bestyrer Sygehuset, har fra August Maaned begyndt at behandle constitutionel Syphilis med Syphilisation og er efter den Erfaring, han i saa kort Tid har kunnet erhverve, meget fornøiet med Resultaterne.

Fnat og andre chroniske Hudsygdomme synes at aftage, undtagen i Hadeland og Valdres, især i Vang og Slidre, ligesom Skurv heller ikke er sjelden i dette Distrikt.

Af **Spedalske** fandtes efter den i 1856 udførte Tælling inden Amtet 12. Antallet udgjorde derimod i Virkeligheden 14, nemlig i Valdres 5, hvoraf 2 i Vang, 2 i vestre Slidre og 1 i nordre Aurdal, hos 3 af disse var Formen glat, hos 1 knudet og 1 blandet; i Gausdal findes 1; i Lesje

7 og i Lom 1. Hos disse 9 i nordre Gudbrandsdalen er Sygdommen fra først af optraadt under den knudede Form, men er ved længere Varighed bleven blandet. Ved den i 1853 udførte Tælling blev der ikke medtaget nogen Spedalsk for dette Amt, uagtet der allerede dengang fandtes 10 Spedalske.

Kjertelsyge er overalt en almindelig Lidelse især hos Børn, kun fra Valders omtales den som ikke almindelig. **Svindot** hersker udbredt i alle Distrikter. Som oftest betragtes denne Sygdom som ulægelig, og Hjælp søges derfor ikke hyppig derimod.

Blegsot angives som hyppigere forekommende end før i søndre Gudbrandsdalen, hvor den nu ikke sjelden antræffes hos den simple Klasse og hos meget unge Piger, ligesom ogsaa fra samme Sted Menstruationsanomalier anføres som almindelige og tilskrives den uhensigtsmæssige Klædedragt.

Cardialgi, Orm, chronisk Rheumatisme ere fremdeles meget gjængse, og ere de almindeligste Gjenstande for Lægeconsulation.

Af **mærkelige Tilfælde** anføres af Baumann om en Mæslingepatient, 6—7 Aar gammel, som først helbrededes for Lungebetændelse, men efter denne fik i det ene Ben Koldbrand, der strakte sig lige op til Knæet, og angreb hele Lemmets Tykkelse, saa at Barnet mistede Benet lige til Knæet. Printz omtaler et Tilfælde af perforende Saar i Underlivet, frembragt ved Stangning af en Oxe, hvorved Tarmene væltede ud; disse reponeredes, og fuldstændig Helbredelse paafulgte.

Veirliget og Levemaade. Hele Aaret var Veirforholdene ugunstige, da Vinteren var ofte streng og dertil ikke stadig, Sommeren kjølig og regnfuld, Høsten fugtig og Kulden indtraadte tidligt. I Hadeland og Land var Veirvexlingen ofte meget brat. Saaledes anfører Wolff, der har leveret fuldstændige Thermometerobservationer, at Kulden om Vinteren, efterat den flere Dage har været \div 15—20 ° R., Dagen efter kunde gaa over til \div 3—4 °. Paa Hadeland var den laveste Temperatur den 12te Januar, nemlig \div 22½ ° R. og høieste 21de Juli, nemlig \div 19 ° R.; i Land var den laveste \div 25 °

R., nemlig 18de Februar, den 4de og 6te September 0 °, og allerede 26de Novbr. \div 21 ° R. En Følge af de ugunstige Veirforholde var en ringe og slet indhøstet Grøde, hvoraf dog for Helbreden skadelige Virkninger ikke vare iagttagne.

I dette Amt ere Fødemidlerne i de fleste Egne af god Beskaffenhed og Velstanden taalelig, men der klages fra flere af Lægerne over Ensformighed i Kostholdet og formegen Brug af saltede og røgede Spiser, der i Valders endog opbevares inde i Beboelses- og Soveværelserne (L'Abée). Fra nordre Gudbrandsdalen klages over den fattigere Almues daarlige Kosthold: almindeligvis haardkogt Bygmelsgrød med Myseblende, hvormed Maven overlæsses, sjelden animalsk Føde, og da gammelt tørret og saltet Kjød; Følgen heraf er allehaande chroniske Underlivslidelser, og "en afskyelig Flatulents, som allerede mærkes paa lang Distance" (Reymert); dette gjælder især Lom. Brændevinsdrikken angives aftaget i Land og Valders, hvorimod dette ikke er Tilfældet paa Hadeland, hvor der i Aarets Løb er oprettet 2 store Brænderier, og i Lom, hvor Distriktlægen angiver, at Brændevinsdrik er tiltaget med Evnen til at skaffe sig Varen. Hvor Brændevinet ikke længer spiller saa stor Rolle, er bayersk Øl og saakaldet Frugtvin traadt i dets Sted.

Fattigsygepleien kan i Almindelighed ansees for tilfredsstillende. Paa de fleste Steder søges Læge og Jordemødre meget, dog siges de sidste i Thoten og Valders kun at benyttes af de "Conditionerede" og de nærmest Boende. I nordre Gudbrandsdalen benyttes Lægen i Almindelighed kun til de Fattige, med hvilke fremdeles Tilsynet er foregaaet efter den i den forrige Aarsberetning omtalte Overenskomst. De i bedre Kaar stillede Indvaanere søge i Almindelighed den ofte fjerntboende Læge en Gang, og da først "naar det kniber," og de ville gjerne selv afgjøre, hvor et gjentaget Besøg er fornødent. Af Qvaksalvere omtales fra Hadeland og Land en uexamineret drikkædlig Dyrilæge, der reiser omkring med ikke ringe Quantiteter Arsenik, hvilket Lægemeddel han skal have anvendt paa en Mand, som led af et Saar paa Læben. I Gausdal skal der være en Kone, som befatter sig med at udtage Efterbyrden.

Vaccination er udført paa 3,116 Individier; fra Lesje og Jevnaker er ingen Anmeldelse om Vaccinerede indløben. Hjælpevaccinatorerne i nordre Gudbrandsdalen klage fremdeles over den ringe Betaling for deres Arbeide (15 Sk.), efter at Amtscommunen har nægtet Skydsgodtgjørelse for deres Reiser i dette vidløftige Distrikt.

Af **medico-legale Forretninger** ere meget faa udførte, hvoriblandt nævnes: en Undersøgelse af en Qvinde, mistænkt for Barnefødsel i Dølgemaal og Fosterford, en af et Barn, dræbt ved at stoppe Munden og Næsen fulde af Exerementer, Undersøgelser af 3 Personers Legems- eller Sindstilstand, dømte den ene for Tyveri, de 2 andre for ulovligt Brændevinssalg, og En tiltalt for Overfald paa Slægtninge, samt nogle Attestationer om Sindssyge.

Af **Sindssyge** omtales i dette Amt særdeles Mange; saaledes ere tilseede i Hadeland og Land 16, foruden flere mindre sindssyge Personer (Wolff), i Valders 25, hvoraf 20 have Understøttelse af Fattiggassen eller Amtscommunen, i Thoten 11, i søndre Gudbrandsdalen 6, i nordre Gudbrandsdalen 3. Distriktslæge Buchholz beretter, at Almuesmanden, naar Nogen anfaldes af Mani, aarelader ham meget stærkt indtil Besvimelse, hvorefter de, naar det er gamle Folk, gjerne falde hastigt sammen.

Af **chirurgiske Operationer** nævnes 1 Exarticulation af Tømmelfingeren, 1 Paracentesis abdominis, 2 Operationer for Læbekræft, flere Exstirpationer af Svulster, 2 Repositioner for inversio uteri (Printz), foruden Repositioner af Luxationer og Brok.

Af **obstetriciske Operationer** ere udførte: 12 Tangforretninger, 2 Gange Vending, i det ene Tilfælde fødtes et dødt Foster, 1 Gang er Efterbyrden udtaget, denne Kone døde; 1 Gang er foretaget Perforation af Fosterets Hoved med paafølgende Vending; den Fødende var 43 Aar gammel, Vandet afgaaet Dagen forud, Fosterets Hoved fastkilet i Bækkenet med Ansigtet fortil, Fosteret havde formentlig været dødt nogen Tid (Printz).

Af **Døde paa Barselseng** omtales kun 3. **Under et Aar** døde i Thotens Distrikt 41, i Valders 35, i nordre Gudbrandsdalen 35. Af **Dødsfødte** eller inden 24 Timer Døde opgives i det Hele 131.

Ved **ulykkelig Hændelse** omkom en Mand, hvis Klæder fattedes af Hjulet i en Mølle, hvor han knustes. En hængte sig.

Amtets **Sygehus**, der er nyt opbygget paa Lillehammer, toges i Brug ved Aarets Begyndelse, idet did overførtes 5 Patienter fra det samtidigt nedlagte Sygehus paa Evenrud paa Thoten. I det Hele behandlede der paa Sygehuset 105 Patienter, dels for Amtets, dels for Fattigcommuners eller Privates Regning.

Lillehammer **Apothek** blev visiteret og fandtes i fortrinlig Orden. **Styrtebade** findes temmelig almindelig dels i søndre Gudbrandsdalen, dels paa Thoten, hvor Raabe glæder sig ved at have faaet Hudculturen mere i Gang, idet der gives temmelig mange om end simple og derfor billige Styrtebade, som jevnlig bruges.

Medicinalpersonalet i Amtet bestaar af:

1. I Hadeland og Land: 3 Læger, hvoraf 2 i Gran og 1 i Land, 5 Jordemødre, Hjælpevaccinatorernes Antal ikke opgivet.
2. I Valders: 1 Læge, 6 Jordemødre, 7 Hjælpevaccinatorer.
3. I Thoten: 3 Læger, alle boende i østre Thoten, 6 Jordemødre og 10 Hjælpevaccinatorer.
4. I søndre Gudbrandsdalen: 4 Læger, hvoraf 2 paa Lillehammer, 1 i Gausdal, 1 i Fron, 7 Jordemødre og 7 Hjælpevaccinatorer.
5. I nordre Gudbrandsdalen: 1 Læge, 6 Jordemødre og 10 Hjælpevaccinatorer.

VI. Budskeruds Amt.

Sundhedstilstanden har i det hele Amt været meget god og fra flere Steder (Drammen og Eker) omtales den endog som usædvanlig god, uagtet en særdeles udbredt Mæslingepidemi samt spredte Tilfælde af Skarlagensfeber og Kighoste. Dødligheden var ringe undtagen blandt Børn, hvoraf en Del bortrykkedes af de nævnte Udslagssygdomme. For Hallingdals Distrikt, med Undtagelse af Krydsherred, opgives Antallet af Fødte til 561, Døde 245.

Sygdomsconstitutionen angives i Drammen og paa Kongsberg som catarrhalsk, paa Eker let inflammatorisk i Begyndelsen og Enden af Aaret, svagt gastrisk om Høsten, i Hallingdals Di-

strikt svagt inflammatorisk eller indifferent, i Ringerikes og Modums Distrikt indifferent (Ringeriket) eller catarrhalsk rheumatisk (Modum).

Typhus forekom over det hele Amt næsten udelukkende sporadisk eller i enkelte smaa begrændsede Epidemier. I Drammen optraadte Sygdommen gennem hele Aaret dog uden betydelig Intensitet eller epidemisk Character. Wildhagen behandlede i det Hele 35 Typhussyge, hvoraf 5 døde. I Vestfossen herskede der i Januar og Februar en liden Epidemi, hvori 13 angrebes og 1 døde. Paa Ringerike omtales ligeledes en liden Epidemi, hvori 4 Personer, deraf de 3 i et Hus, angrebes. Paa Gaarden Aas i Sandsvær udbrød Sygdommen i Januar og herskede til Juli, denne Epidemi var meget ondartet, idet baade de Dødes Antal (5) i Forhold til de Angrebnes (17) var stort, og de, som helbrededes, maatte gennemgaa en langvarig og besværlig Reconvalescents; hos en 18aarig sund og stærk Pige dedstrueredes ved Koldbrand hele det ene Kind og Benet angrebes, først efter 4—5 Uger døde hun. I Hallingdal herskede fra Marts til Mai en Epidemi paa Gaarden Hof i Aal; Distriktslægen behandlede 13 Patienter, hvoraf 2 døde. Sygdommen gik senere paa Aaret over i en mere rheumatisk Feber, som angreb mange Individuer, uden dog saavidt Distriktslægen bekjendt at fordre flere Offre. Af 6 af Amtets Læger ere optegnede 91 Tilfælde af Typhus, hvoraf 13 endte dødt.

Af **Barsel-feber** omtales fra Drammen 4 Tilfælde, 1 døde; fra Eker et Tilfælde med dødt Udgang, fra Modum 1, fra Ringerike 2, hvoraf 1 døde, og fra Kongsberg 3, hvoraf en døde. En mania puerperalis nævnes fra Drammen.

Vandkopper forekom i Drammen i Juni og Juli temmelig hyppigt; paa Kongsberg saaes i Begyndelsen af Aaret mange Tilfælde.

Rosen var i Drammen almindelig hele Aaret igjennem (Blich).

Skarlagensfeber var i dette Aar ikke saa udbredt, som i det foregaaende. I Amtsfysikatet optraadte den som Epidemi i den øverste Del af Lier i Aarets 3 første Maaneder og bortrev ikke faa Børn hovedsagelig ved Eftersygdomme paa Grund af det skjødesløse Forhold under Sygdommen; i Drammen viste den sig af

og til; Wildhagen behandlede her 4 Tilfælde i Januar og 4 i Mai. Paa Kongsberg forekom enkelte ikke ondartede Tilfælde i Begyndelsen af Aaret, paa Ringerike ikke faa Tilfælde indtil Mai og i Krydsherred flere Tilfælde i Juli og August. I Flaa Annex til Næs i Hallingdal optraadte Sygdommen samtidigt med Mæslingerne i Mai Maaned og bidrog til den store Dødlighed blandt de af disse Febre Angrebne, idet Mortalitetsforholdet indtil September Maaned i dette Sogn var 20 pCt.

Mæslinger var en i dette Amt meget udbredt Epidemi, som efterhaanden optraadte i alle dets Distrikter. Forud for Epidemien og tildels under den viste der sig Rubeolæ. Mæslingernes Character var i det Hele taget mild; men der viste sig dog, især udover Høsten, temmelig ofte Eftersygdomme, nemlig Bronchiter, Lungebetændelser, Strubehoste (hvoraf 2 Børn opgives døde), Vattersot, Diarrhoer og Øienbetændelser, en Del Børn fik Kighoste lige efter Mæslingerne. I Drammen optraadte Sygdommen i Løbet af Sommeren, efterat den i Juni Maaned var indført i et Hus ved en fra Vestlandet ankommen Rejsende; først i Juli fik den nogen særdeles Udbredelse og varede til henimod Aarets Udgang, da den syntes ophørt. Blich, der behandlede et Antal af 324 Patienter, tror med Sikkerhed at have erfaret en Incubationstid af 14 Dage, en Iagttagelse som ogsaa anføres fra Hallingdal af Torgersen. I Numedal og Sandsvær var Sygdommen almindelig lige fra Vaaren. Paa Kongsberg var den saa udbredt, at Kloumann tror, at knapt Nogen hverken Ung eller Gammel, som ikke før havde haft Mæslinger, gik fri, med Undtagelse af Børn under $\frac{1}{2}$ Aar, som i al Fald i Almindelighed skaanedes, ogsaa her ophørte Epidemien mod Enden af Aaret. Paa Ringeriket blev Sygdommen almindelig, efterat Soldater hjemkom fra Gardermoen, hvorfra de førte Smitten med sig. I Hallingdal optraadte Epidemien i Mai Maaned i Flaa Annex til Næs og udbredte sig nordover men temmelig langsomt, saa at den først mod Aarets Slutning naaede Dalens nordligste Sogne. Sygdommen synes at have fordret en Forberedelsestid, førend den optraadte epidemisk; saaledes kom der i Juli Maaned syge Soldater til Aal, hvor de bleve liggende paa for-

skjellige Steder, men Epidemien viste sig dog ikke her før i Aarets Slutning og i det følgende Aar. Ved velvillig Hjælp af Skoleholderne har Distriktslægen faaet Optegnelse over de i Næs af Mæslinger, Skarlagensfeber og Rødlinger Angrebne: Præstegjeldet har i det Hele 4456 Indvaanere, af disse have 1393 været angrebne af forskellige acute Hududslag, deraf døde 34, hvoraf som tidligere anført ikke Faa af Skarlagensfeber i Annexet Flaa.

Kighoste optraadte i Amtsphysikatets Landdistrikt i November og December; i Drammen sparsomt i Marts, April og Juni; paa Ringeriket var den gjængs hele Aaret igjennem med Undtagelse af de sidste 3 Maaneder. Flere Ældre, som paastode før at have haft Sygdommen, angrebes. Seip tror at have seet Nytte af Pensling med Lapis infernalis og en Saft af aced. nitricum mod Kighoste.

Kusma viste sig i Amtsphysikatet i Aarets første Maaneder.

Catarrhalske Febre vare de almindeligst herskende Sygdomme og optraadte i Drammen som Influenza. Wildhagen behandlede her 176 Patienter; hvoraf 104 af Qvindkjøn. Paa Ringeriket vare catarrhalske Febre, Bronchiter, Halsbetændelser og Øienaffectioner meget almindelige om Vaaren.

De betændelsesagtige Sygdomme have ikke været fremtrædende. I Amtsphysikatet forekom i Vinterens og Vaarens Løb dog temmelig stadigt Lungebetændelser; Peckel behandlede 24, hvoraf 3 døde; Amtsphysikus behandlede 24, hvoraf 3 døde; Wildhagen behandlede spredt over hele Aaret undtagen i Januar og Februar, hvori intet Tilfælde forekom, 25, hvoraf 4 døde. Thaulow paa Modum, som behandlede 15, hvoraf 1 døde, beklager de hos Stollbrænderne og Grubearbejderne i det Hele taget hyppigt forekommende chroniske Brystlidelser, som i mange Tilfælde ere Følger af Betændelser. Bryn paa Kongsberg behandlede af 986 Patienter 50 for Brystbetændelser, hvoraf 4 døde. Kun fra Hallingdal omtales Betændelserne som hyppigere forekommende, endog uden at kunne ansees som Eftersygdomme efter Mæslingerne.

Acut Rheumatisme forekom temmelig hyppig paa Ringeriket (Boye), i Hallingdal er dette den

almindeligste Sygdom, og Hallingen behandler den da udvendigt med Saltsyre, og indvendigt med Brændevin og Terpentin eller Campher, Aareladninger anvender han ligeledes rigeligt, og gjentager dem, dersom der i det ladte Blod viser sig meget Vand.

Koldfeber omtales fra Drammen oftere hos Søfolk, hjemkomne fra Holland, af Seip behandles 5 Patienter paa Ringeriket.

Gastriske Tilfælde nævnes som mere almindelige i Amtsphysikatet i sidste Fjordingaar, de almindelige Sommerdiarrhoer og Choleriner indfandt sig derimod ikke dette Aar, formodentlig paa Grund af det kolde Veir.

Veneriske Syge indlægges fra Landdistrikterne i Almindelighed paa Amtssygehuset, hvor der behandlede 4 for primær og 38 for sekundær Syphilis. Paa Drammens Sygehus behandlede Wildhagen 25, i Aarets sidste Halvdel begyndte han at anvende Syphilisationen som Curmethode. Ellers omtales faa Tilfælde af disse Sygdomme og i Almindelighed erhvervede udenfor Distriktet; kun fra Ringerike nævnes flere Smittede, i hvilken Anledning der anstilledes Undersøgelse, uden at flere opdagedes.

Fnat findes næsten kun i Hallingdal, hvor Sygdommen fremdeles er meget udbredt.

Af **Spedalske** nævnes en hjemmehørende i Næs i Hallingdal. Patienten, som i flere Aar har flakket omkring i Bergens Stift og Stavanger Amt, mærkede for 3 Aar siden en brun Flæk over høire Øie; senhøstes kom han hjem og fik efter Feberbevægelser rigeligt Udslag af spedalske Flækker; videre Observation hindredes ved hans snare Forsvinden af Distriktet.

Kjertelsyge, Blegstot, Cardialgi, Hysteri og chronisk Rheumatisme ere overalt almindelige, kun fra Eker omtales Kjertelsyge og chronisk Rheumatisme som sjeldnere i de senere Aar, hvilket Holter tilskriver de bedre oeconomicke og deraf følgende hygiæniske Kaar.

Svindstot synes fremdeles at være i Tiltagende i og omkring Kongsberg: Bryn behandlede herfor 41, hvoraf dog mange vare Udenbysboende; Støren omtaler Sygdommen som særdeles udbredt blandt Vaabenfabrikens Arbeidere, saa at endog mindst $\frac{3}{4}$ af de blandt dem forekommende Dødsfald hidrørte fra Svindstot; han

tilskriver Jernstøvet en i denne Henseende skadelig Virkning. Fra Amtets øvrige Dele omtales ligeledes Sygdommen som almindelig.

Skjørbug viste sig hos en i Aals Præstegjeld indflyttet Familie, hos hvem Sygdommen forsvandt, da de istedetfor det haarde Kildevand, de forhen havde benyttet, anvendte Ellevand til Husholdningen.

Af **mærkelige Tilfælde** nævnes: Pleurit hos en 5 Aars Dreng med purulent Exsudat, der opfyldte hele den ene Pleurahulhed, og som udtømtes gennem Munden; Barnet blev sygt i Juni og var i September fuldkommen helbredet; Cellerespirationen var da restitueret over hele Lungen (Holter). Bryn behandlede St. Veits Dands hos 3 Søstre, 7—12 Aar gamle, fra Silgjord; fra samme Gaard behandlede han senere endnu et Tilfælde af denne Sygdom. Et Tilfælde af Forgiftning ved Slangebid nævnes fra Hallingdal, et Forgiftningstilfælde ved Pultost fra Ringerike.

Veirlig, Topographi og Levemaade. Veiret var i det Hele taget koldt og Sommeren regnfuld, hvorfor de catarrhalske Sygdomme paa de fleste Steder vare overveiende. Om de hygieeniske Forholde i Drammen henvises til de foregaaende Beretninger. Amtsphysikus roser Communens Foranstaltninger ved i forekommende Tilfælde at sørge for Udvidelse af Gader og Pladse. — De senere Aars gode Arbeidsfortjeneste har paa flere Steder vist sin gavnlige Indflydelse ogsaa paa de hygieeniske Forholde, idet Almuen har lært at sætte Pris paa Livets Comfort, hvorved saavel deres physiske som moralske Velvære befordres (Holter, Thaulow). Over uhensigtsmæssig Diæt klages fra Hallingdal og for Ringerikes Vedkommende fra Sogndalen og Aadalen. Brændevinsdrik synes paa de fleste Steder for en Del at være fortrængt af Øldrikken, hvortil Adgang i den senere Tid er meget lettet; saaledes har baade Hønefossen og Vestfossen sine Bryggerier. Dog synes Drukkenskaben i det Hele at være aftaget, undtagen ved større Sammenkomster, saasom Gjæstebud og Auktioner. Kun i Hallingdal synes Drik og deraf følgende Laster at florere som før; Distriktslægen behandlede saaledes i Aarets Løb 27 Patienter for Saar, hvoraf næsten alle vare tilføiede ved Knivstik;

“der var især i en Del af Gol i og længe efter Julen knapt nogen Aften uden at Knive blinkede og Knivstik meddeltes. En Mand blev ogsaa anden Juledags Aften efter en i Svir tilbragt Dag ihjelslaaet i Aal.” Der er her ogsaa megen Uforsigtighed i Børns Omgang med Ild, hvorfor 8 Patienter kom uuder Lægens Behandling for Forbrænding (Torgersen). Paa Kongsberg omkom ved Grubebrand 5 Mennesker, forøvrigt anser Berglægen Grubernes Veirforholde at være saa gode, som de kunne være i Gruber af denne Dybde og Forgrening. Der har paa Kongsberg været klaget over de besværlige Metaldampe, som udbreder sig fra Smeltehytten under Raasmeltningen, efterat en ny kulbesparende Methode er indført, hvilket Berglægen dog ikke har anset for at være af saa megen Betydning, at han har grebet Initiativet til Foranstaltninger derimod. Ved Sølvværksbelægget behandlede 382 Patienter, hvoraf 93 for Contusioner, Distorsioner og Saar.

Fattigsygepleien roses fra de fleste Steder, idet den overtages enten af Embedslægerne eller private Læger, naar disse bo nærmere, og paa flere Steder er den Fattiges Adgang til Lægehjælp lettet ved Ophævelse af besværlige Formaliteter (Modum, Eker). Thaulow tilsaa 93 Fattige, til hvilke han foretog 53 Reiser. Kun i Hallingdal, hvor der ikke er andre Læger end Distriktslægen, klager denne over megen Lige-gyldighed mod fattige Syge, hvorved Gols Præstegjeld udmærker sig. Forøvrigt søges Lægehjælp meget, om end ofte saa sent, at Lidet kan udrettes.

Efter Forslag af Distriktslæge Torgersen har Amtsformandskabet bevilget Løn for Ansættelse af en Jordemoder i hvert Sogn i Hallingdal, med Undtagelse af Torpe Annex, der skulde henligge til Aals Hovedsogn.

Antallet af **Vaccinerede** er 2614, fra flere Præstegjeld ere dog Opgaver udeblevne.

Af **medico-legale Forretninger** ere udførte: 2 Obductionsforretninger over Børn, fødte i Dølgemaal; 1 af et Barnelig, fundet under et Fjøs; 1 af et Barn, hvis Dødsmaade forekom Øvrigheden mistænkelig; 1 Undersøgelse af et Fruentimmer, mistænkt for Barnefødsel i Dølgemaal, foruden

flere Erklæringer i Anledning af Skader, erholdte i Slagsmaal, og om Sindstilstande.

36 **Sindssyge** have været tilseede, foruden flere ikke med Tal opgivne; 6 ere indsendte til Gaustad Asyl. Fra Hallingdal omtales et Tilfælde, hvori Faderen, der var velstaaende, nægtede at bidrage Noget til sin sindssyge Datters Indlæggelse paa Gaustad.

Af **chirurgiske Operationer** ere udførte: 1 Amputation af Skinnebenet, 2 Brokoperationer, 4 Repositioner af indeklemmt Brok, 10 af luxerede Skuldre, 4 Operationer for Hareskaar, 8 Exstirpationer af Kræft, 4 Udrykninger af Polyper, 1 Operation for dobbelt Vandbrok, foruden Exstirpationer af Svulster og Exarticulationer af Fingre.

Af **obstetriciske Operationer** nævnes følgende: Tangoperation udført 21, Vending 4 Gange, hvoraf de 3 formedelst Tverleie, 1 paa Grund af fremfalden Navlesnor, 2 Gange Løsning af Efterbyrden, 2 Gange Perforation af Barnets Hoved, den ene Gang hos en 34aarig Førstefødende paa Grund af forsnevret Bækken, Barnet var dødt før Operationen (Bryn), den anden Gang efter forgjæves forsøgt Tangforretning, Fosteret dødt før Perforationen (Andersen).

Foruden de forhen anførte **døde paa Barselseng** opgives 3 i Numedal og Sandsvær og 4 i Hallingdal.

Af **døde spæde Børn** (under 1 Aar) ere anmeldte 42 i Numedal og Sandsvær og 44 i Hallingdal, af **Dødfødte** eller inden 24 Timer døde 125.

Ved **ulykkelige Hændelser** omkom en Mand, der faldt ned og knuste Hovedet, en Sindssyg druknede sig, 5 Mennesker kvaltes ved Branden i Kongsbergs Gruber, for Hallingdal opføres 5 Mennesker.

Af **Sygehuse** haves Amtssygehuset paa Kongsberg, som i dette Aar er underkastet en betydelig Reparation, saa at det nu maa ansees at være i god Stand og vel forsynet. Paa Fattigsygehuset i Drammen, som bestyres af Stadslægen, behandlede i Aarets Løb 95 Patienter, hvoraf 5 døde (6,18 pCt.), Liggedagenes Antal var 3847, altsaa for hver gjennemsnitlig 40,2 Dag — det daglige Gjennemsnitsbelæg var 10,11.

Af **Apotheker** findes i Drammen 2, i Hønefos 1, paa Kongsberg 1, bestyret af Apothekeren og 2 Disciple; de ere alle visiterede, — det sid-

ste paa Grund af Sygdom først i Januar 1857, og fundne i god Orden. Af **Badehuse** er der 1 i Drammen, hvor der kan erholdes Kar-, Douch- og Styrtebad, ligesom et privat paa Kongsberg.

Medicinalpersonalet i Amtet bestaar af:

1. I Amtsphsykikatet: 7 Læger (hvoraf 5 Drammen, 1 i Svelvigen og 1 i Hougsund), 17 Jordemødre og 5 Hjælpevaccinatører.
2. I Ringerike og Modums Distrikt: 4 Læger (1 paa Modum, 2 i Hønefossen, 1 i Nordrehov), Jordemødres og Hjælpevaccinatørers Antal ikke opgivet.
3. I Numedal og Sandsværs Distrikt: 3 Læger (alle boende paa Kongsberg), 8 Jordemødre og 9 Hjælpevaccinatører.
4. I Hallingdals Distrikt: 1 Læge (boende i Næs), 3 Jordemødre, Hjælpevaccinatørernes Antal ikke opgivet.

VII. Jarlsberg og Laurvigs Amt.

Sundhedstilstanden har i hele Amtet været mindre god hovedsagelig paa Grund af de herskende exanthematiske Febre, Skarlagensfeber, Mæslinger, Rubeolæ og Dødligheden har ikke været ringe i Laurvigs Distrikt; naar ikke tages Hensyn til Exanthermerne har Sygeligheden ikke været betydelig og Dødligheden ringe. Paa Horten behandlede af Rønne og Bolstad 2016 Patienter, mod i det foregaaende Aar 1786, uagtet Marinens Udrustninger i dette Aar ikke have været større end almindeligt; af det nævnte Antal Syge døde i dette Aar 52, i det foregaaende 60. Af Hasberg behandlede i Tønsberg og Omegn 1240 Syge, hvoraf 41 døde. Kun fra Tjøme angives Sundhedstilstanden at have været god.

Sygdomsconstitutionen har været catarrhalsk-rheumatisk, for Amtets sydlige Dels Vedkommende heldende til den inflammatoriske. I Holmestrand behandlede Schjander af 471 Patienter 99 for rheumatiske og catarrhalske Sygdomme. Paa Horten behandlede Rønne og Bolstad af 2016 471 for rheumatiske eller catarrhalske Affectiøner fordelte saaledes: i Januar 52, Februar 62, Marts 40, April 28, Mai 42, Juni 25, Juli 58, August 40, September 26, October 35, November 19, December 54. Blandt de af Hasberg

behandlede Sygdomme udgjorde Antallet af Cattarrher 115, hvilket Tal kun overgaaes af Morbilli, der er opført med 213.

Typhus er forekommet i smaa indskrænkede Epidemier eller sporadisk, og noget hyppigere i Jarlsbergs Landphysikat end i Laurvigs Distrikt. Paa første Sted er den optraadt som Epidemi i Januar paa en Gaard i Borre, hvor af 5 Angrebne 1 døde; i Februar i Ramnes med 5 Angrebne og 1 Død, samt i Hof med 3 Angrebne, hvoraf 2 vare døde før Anmeldelse skede; i Marts ved Horten med 3 Syge og i November i Undrumsdal paa tre Gaarde med 8 Angrebne, hvoraf 3 døde. I Laurvigs Distrikt nævnes kun 2 smaa Epidemier, en i Nærheden af Sandefjord, hvorunder 4 angrebes og 1 døde, og en i Laurvig, hvor 3 Personer i samme Hus angrebes. Sygdommen havde i Almindelighed abdominal Character, dog ere Dødsfaldene i Physikatet tilskrevne Cerebralaffectioner (Lorentsen). Ebbesen omtaler et Tilfælde, hvori der opstod store Liggesaar paa Sædet og Hofteknuden, der endog blottede Benene, saa at Patienten ikke kunde ligge uden paa Maven, og nu fik lignende Saar i Lyskerne, men dog kom sig. I det Hele anføres i Indberetningerne 79 Tilfælde af Typhus med 14 Dødsfald.

Af **Barsel-feber** nævnes 11 Tilfælde, hvoraf de 7 endte dødligt.

Vandkopper viste sig enkeltvis i August i Laurvig.

Skarlagensfeberen tilhørte for den nordlige Del af Landphysikatets Vedkommende næsten udelukkende det foregaaende Aar, i dets sydlige Del vedblev derimod Epidemien at vise sig i Løbet af dette Aar og synes i den sydlige Del mod Epidemiens Sædvane at have tiltaget i Intensitet eftersom den aftog i Hyppighed, der er anført 25 Tilfælde fra Horten, hvoraf 2 med dødlig Udgang, fra Aasgaardstrand 6 og fra Tønsberg 54 med 16 Dødsfald; Sygdommen vedvarede paa sidste Sted til Aarets Udgang. — I Laurvigs Distrikt udbredte Epidemien sig lige fra Aarets Begyndelse efterhaanden til alle Præstegjeld, idet den gik fra Øst mod Vest, den naaede sin Høide i Juli og August, og var endnu tilstede ved Aarets Udgang i Distriktets sydlige og vestlige Dele, men havde endda ikke naaet Brunlaunes Præstegjeld. Paa Tjømsø ophørte

den mod Slutningen af 2det Qvartal og i Sandefjord ved Udgangen af April. I Frederiksværn optraadte i 2det Halvaar kun enkelte Tilfælde. Sygdommen var som oftest særdeles ondartet, da saagodtsom alle de farlige Tilfælde, som kunne ledsage den, ret ofte have været iagttagne, og Dødligheden udentvivl var temmelig stor (Leegaard). I Laurvig vare 321 under Behandling, hvoraf 56 døde, i Sandefjord 47, hvoraf 6 døde, paa Tjømsø 26, hvoraf 6 døde; men ikke alle Tilfælde kom til Lægernes Kundskab.

Mæslingerne have over hele Amtet været særdeles udbredte, men uagtet de som sædvanlig have fordret enkelte Offre, betegnes Epidemien dog som meget mild. Henimod Midtsommer var den saa udbredt, at Skolerne af og til stode næsten tomme (Wejdemann). Sygdommen naaede sin største Udbredning i Maanederne April—Juni men har forøvrigt hersket hele Aaret igjennem. Leegaard anmærker, at den udbredte sig i den modsatte Retning af Skarlagensfeberen, idet den gik fra Vest mod Øst. Epidemien har uagtet sin Godartethed frembudt flere Mærkeligheder, idet Afskallingen hos mange Patienter var uregelmæssig og ofte ikke iagttoges; Recidiver anføres ogsaa fra dette Amt at have fundet Sted, idet Patienter, som tidligere under samme Epidemi havde haft Sygdommen, angrebes paanyt, desuden paastode flere nu Angrebne med Bestemthed ogsaa tidligere at have haft den. Af Rønne og Bolstad anføres saaledes en Dame, som, efter paa Horten i en Uges Tid at have lidt af catarrhalske Symptomer, i Begyndelsen af Juni afreiste til Christiania, hvor hun i 4 Dage logerede i et Hus, hvor Mæslingerne tidligere havde hersket, og derpaa reiste til Thoten, hvor hun efter Raabes Erklæring gjennemgik regelmæssige Mæslinger. Da hun om Høsten kom tilbage til Horten, fik hun først Rødlinger og derpaa atter vel karakteriserede Mæslinger. Som Eftersygdomme omtales Betændelser i Respirationsorganernes forskjellige Dele, chroniske Øienbetændelser, enkelte Tilfælde af Strubehoste og Vattersot. Under Lægebehandling i Jarlsbergs Landphysikat have været 764 Individuer, hvilket Tal dog for denne Sygdoms Vedkommende endnu mindre, end for Skarlagensfeberens, giver noget Billede af dens Udbred-

ning. Samtidigt med Mæslinger gik **Rødlinger**, hvilke hyppigt angreb de samme Individer, som senere fik Mæslinger. Flere, som tidligere havde haft Mæslinger, angrebes senere af Skarlagensfeber, og Leegaard tror, at have iagttaget, at denne da forløb mildere.

Kighoste har yttret sig i Landphysikatets søndre Del i Aarets sidste Halvdel dog uden at optræde som udbredt Epidemi. I Holmestrand iagttog Wejdemann i Slutningen af Aaret nogle faa Tilfælde hos Børn, der vare indflyttede fra Christiania og Moss. Fra Laurvig nævnes Sygdommen ogsaa enkeltvis i Aarets Slutning, dens Character var mild.

Strubehoste iagttoges, som allerede nævnt, som Complication af Mæslingerne, samt ellers i enkelte Tilfælde.

Halsbetændelser vare hyppige under den herskende Sygdomsconstitution og ikke sjelden af exsudativ Beskaffenhed, hvoraf enkelte med dødlig Udgang.

Kusma omtales fra Horten og Holmestrand.

Catarrhalfebre og **Bronchiter** hørte til de almindeligste Sygdomme i dette Aar, og antog paa enkelte Steder Characteren af Influenza.

Betændelsessygdommene vare ikke hyppige og uden Characteren af Stheni, snarere adynamiske. Af Brystbetændelser anfører Gjedde 1 Pleurit og 17 Lungebetændelser med 5 Dødsfald, hvoraf flere forekom i en og samme Familie, hvis Medlemmer næsten alle angrebes; Wejdemann og Schjander behandlede 14 Lungebetændelser og 4 Pleuriter, af hvilke en Syg døde, fra Horten opføres 39 Lungebetændelser og 4 Pleuriter, hvoraf 5 døde, af Kahrs 9 Lungebetændelser og af Hasberg 22 Lungebetændelser og 22 Pleuriter. Rønne og Bolstad anføre, at de betændelsesagtige Sygdomme i de 3 sidste Aar have betydeligt aftaget paa Horten, og at deres Antal i 1856 kun var $\frac{1}{3}$ Del af dem i 1853. — Fra Laurvigs Lægedistrikt opføres af Winsnes 11 Lungebetændelser uden Dødsfald, og i Laurvigs By af Leegaard og Paulsen 30 Lungebetændelser med 2 Dødsfald samt 5 Pleuriter, hvoraf 1 Barn døde, hos hvem der var Emphyem og Pneumothorax, hvor Lungen var sammentrykket mod dens Rod, og Brystkassen indeholdt 4—5 Potter purulent Fluidum.

Af **Koldfeber** ere opførte 90 Tilfælde; Sygdommen forekom desuden oftere i Aarets sidste Halvdel hos hjemkomne Søfolk. Epidemisk optraadte Sygdommen i Borre ved Gaarden Falkenstens sumpige Strandbredder og Øerne deromkring samt omkring Horten. Landphysikus Lorentsen anfører, at dette er den første Epidemi af denne Art i de 32 Aar, han har været i Embedet. Sygdommen angreb paa Falkensten 19 Personer, paa østre Løvøen 5, paa Baggerud 5 og paa Sande 5; desuden nævnes af Rønne og Bolstad i Omegnen af Horten 13 Tilfælde, der vare Spor af den ikke langt fra Horten herskende Epidemi, Formen var gjerne tertian og veg let for Chinin, men reciderede ofte. Hasberg behandlede 25 Tilfælde, hvoraf 17 forekom hos ikke Søfarende og hyppigst hos Ovinder og Børn, hos disse Sidste sædvanlig med quotidian Typus. Endvidere omtaler Paulssen fra Laurvig 3 Tilfælde hos en Familie, der boede i et daarligt fugtigt Hus, samt et Tilfælde af Quartanfeber, som allerede havde bestaaet i et Par Aar hos en $4\frac{1}{2}$ Aar gammel Dreng.

Diarrhoer og **Cholinerer** vare sjeldnere end almindeligt i Sommertiden. Af Rønne og Bolstad paa Horten ere behandlede 96, flest i April og Mai, færrest i Juni.

Veneriske Sygdomme maa siges at være sjeldne, naar Hensyn tages til den Mængde Søfolk, som bebo Amtets Søkyst. For Syphilis er der opgivet at have været behandlet 70 Patienter, hvoraf 54 paa Amtets Sygehus, og for Gonorrhoe 33.

Af chroniske **Hudsygdomme** omtales Fnat at være forekommet hyppigere end sædvanligt i Holmestrand. Wejdemann omtaler et Tilfælde af Zona, som med meget Held blev behandlet med Overstrygning af Collodium.

Paa Amtssygehuset har været behandlet en Kone fra øvre Thelemarken, men da bosat i Thjølling, for Tilfælde, som i høi Grad lignede **knudet Spedalskhed**.

Kjertelsyge er almindelig og synes især at være fremtraadt som Øienbetændelse.

Svindot angives fra Svelvig (Gjedde) og fra Horten (Rønne og Bolstad) at være i Tiltagende, saaledes have de sidste i dette Aar

behandlet 50 pCt. flere for denne Sygdom, end det foregaaende Aar.

Om **Blegsot** og **Hysteri** anføre Rønne og Bolstad, at de ikke forekomme hyppigt.

Cardialgi er fremdeles hyppig paa Horten, hvor der af 3 Læger Rønne, Bolstad og Bonnevie er behandlet 165 Tilfælde.

Veirligt, Topographi, Levemaade. Om de meteorologiske Forholde giver Beretningen fra Rønne og Bolstad paa Horten udførlige Oplysninger, hvoraf Følgende er Uddrag: Middelttemperaturen for de forskjellige Maaneder var: Januar ikke fuldt $- 3^{\circ}$, Februar ikke fuldt $- 2^{\circ}$, Marts lidt under 0° , April $+ 4^{\circ}$, Mai $+ 7\frac{1}{2}^{\circ}$, Juni $+ 10^{\circ}$, Juli $+ 11\frac{1}{2}^{\circ}$, August $+ 11^{\circ}$, September $+ 8^{\circ}$, October $+ 6^{\circ}$, November $- 2^{\circ}$, December $- 2^{\circ}$; hele Aarets Middelttemperatur har været omtrent $+ 4^{\circ}$, for de 5 Sommermaaneder (Mai - September) omtrent $+ 10^{\circ}$, for de øvrige 7 Maaneder omtrent $= 0^{\circ}$. Aaret udmærkede sig altsaa ved en ualmindelig kjølig Sommer og mild Vinter. Med Hensyn til Vegetationen hørtes Klager over mislykkede Rod- og Træfrugter. Udsigten til Korn- og Høavlens var lovende, men den vedholdende Regn i Juni ødelagde paa mange Steder det afslaaede Hø, og Kornet var paa lavere fugtige Steder saa langt tilbage, da Kulden indtraadte, at det ei blev fuldkommen modent. Paa den herskende Skarlagensfeber-epidemi's Ondartethed havde maa-ske den kolde Sommer megen Indflydelse, ligesom deri formentlig maa søges Grunden til den sjældne Forekomst af Diarrhoer og Choleriner.

For Holmestrand's Vedkommende gjør Schjander opmærksom paa den mindre heldige Beliggenhed af Byen langs en vandrig steil Fjeldvæg mod Vest, og for en stor Del paa opfyldt Grund langs Stranden, dog tror han ikke, at de scrophuløse Sygdomme, som paa Grund af disse lokale Forholde i Forbindelse med Arbeidsklassens indskrænkede Boliger skulde forudsættes at trives, ere hyppigere der, end andetsteds.

Brændevinsdrik omtales vistnok, men antages paa Horten (Rønne og Bolstad) og i Sandefjord (Ebbesen) at være aftagen.

Vaccination er foretaget paa 1591 Børn. Landphysikus anmærker, at Antallet for hans

Distrikt er 300 mindre end almindeligt, formodentlig paa Grund af de herskende exanthematiskke Epidemier; saaledes blev der ikke foretaget Vaccination i Botne og Annebo; fra Vaale var ingen Indberetning indkommet.

Af **medico-legale Forretninger** ere i Landphysikatet foretaget Undersøgelse af en Mand, for at bedømme Beskaffenheden af ham tilføiede Læsioner, samt afgivet Erklæringer om Sindssyge. Som en Mærkelighed anføres at ingen legal Obduction er foretaget. I Laurvigs Distrikt er foretaget: Obductionsforretning over en i Slagsmaal ved Strubning død Mand, Obductionsforretning over 2 døde Børn, det Ene inddrevet paa Stranden, det Andet født i Dølgmaal, Undersøgelse af tvende Fruentimmer, mistænkte for Fødsel i Dølgmaal, og af en Skade, tilføiet en Politibetjent.

21 Sindssyge ere tilseede, hvoraf 1 er indsendt til Gaustad Sindssygeasyl.

Af **chirurgiske Operationer** nævnes: En Amputation af Underbenet og 2 Operationer for Vandbrok (Rønne og Bolstad), en Exstirpation af Epitheliom i Underlæben (Schjander), 1 Operation for indeklemt Brok (Ebbesen), foruden Repositioner af Luxationer og Brok, samt Exstirpation af Svulster.

Af **obstetriciske Operationer** ere af Lægerne udførte Følgende: En Vending, 14 Tangforretninger, deraf 2 paa Grund af Eclampsi, 2 i Ansigtisleie, de øvrige paa Grund af langvarig Fødsel og svage Veer, 4 af Fosterne vare dødfødte, herunder 1 medregnet, som led af Hydrocephalus internus, hvor Hovedet rumperede under Traktionerne med Tangen (Winsnes); 2 Perforationer — den ene af Hasberg hos en 40 Aar gammel Førstefødende, Vandet var afgaaet 18 Timer tidligere, og ingen Veer havde været tilstede i 12 Timer, Bækkenet var stærkt inclineret og forsnævret med en Conjugata af 3 Tommer. Efter forgjæves Anvendelse af Tangen, besluttedes at perforere Fosteret, som ikke viste Livstegn, det uddroges kun med Vanskelighed, efterat saagodtsom hele Craniet var borttaget. Moderen kom sig forholdsvis hurtigt. Den anden Perforation foretoges af Leegaard hos en 30 Aar gammel Førstefødende med rhachitisk forsnævret Bækken, hvor Conjugata var 3 à $3\frac{1}{2}$

Tomme, ved Lægens Ankomst var Vandet af-gaaet for 12 Timer siden, Barnet levede, Tang forsøgtes forgjæves, og da Barnet senere var dødt, besluttedes Perforationen, Konen døde 8 Timer derefter.

Af **Døde paa Barselseng** ere opførte foruden de allerede nævnte 5, hvoraf 2 af Eclampsi.

Af **døde spæde Børn** under 1 Aar opgives fra Landphysikatet 109, af **Dødfødte** og inden 24 Timer efter Fødslen døde 126.

Ved **ulykkelige Hændelser** anføres at være døde: 2 ved Drukning, 1 ved Vaadeskud og 1 ved Explosionen af en Kanon (Rønne og Bolstad); 1 hængte sig.

Sygehusene ere: Amtssygehuset ved Tønsberg og Marinens Sygehus paa Horten. Paa det sidste behandledes i Aarets Løb 328 Patienter, for hvilke Forpleiningsdagens Antal udgjorde 4644, eller for hver Behandlet omtrent 14 Dage, det daglige Middeltal af Patienter var 13, flest behandledes i Juni nemlig 73 og færrest i November nemlig 18. Samtlige Udgifter have udgjort 1806 Spd. 51 Sk., hvoraf for Medicin 95 Spd. 61 Sk., den samlede daglige Udgift for hver Syg var 38 Sk. og for Medicin 2,3 Sk.

Amtets 4 **Apotheker** i Holmestrand, Horten, Tønsberg og Laurvig bleve visiterede og fundne i god Orden. Af **Badeindretninger** findes de samme, som i tidligere Beretninger ommeldt, nemlig Søbadeanstalterne i Holmestrand, Sandefjord og Laurvig. Paa Grund af den kolde Sommer havde Holmestrands og Laurvigs Badeindretninger for Strømbadene Vedkommende været mindre benyttede end sædvanligt. Søgningen til Sandefjords Bad var i Tiltagende, det benyttedes af 485 Patienter (1854 af 325, 1855 af 341), som toge omtrent 18,000 Bad. Ebbesen behandlede ved Badet 395 Patienter, af hvilke 39 helbrededes, 200 betydeligt bedredes, 85 bedredes noget og 69 bleve uhelbedrede. Af disse lede 74 af chronisk Rheumatisme, 48 af Neuralgier, 44 af Kjertelsygdom, 36 af nervøs Svækkelse, 28 af Lamheder, 22 af chroniske Hududslet, 19 af Leddesygdomme, 17 af Spinalirritation og 15 af Gigt.

Medicinalpersonalet i Amtet bestaar af:

1. i Jarlsberg Landphysikat 11 Læger (1 i Svelvigen, 2 i Holmestrand, 3 paa Horten,

1 i Aasgaardstrand, 2 i Tønsberg, 1 i Stokke og 1 hvis Bopæl ikke opgives, ligesom det ikke er Physikus bekjendt, hvorvidt han endnu opholder sig i Distriktet).

2. i Laurvigs Distrikt 8 Læger (3 i Laurvig, 2 i Frederiksværn, 2 i Sandefjord og 1 paa Tjømmø).

Antallet af Jordemødre og Hjelpevaccinatører findes for dette Amt ikke opgivet.

VIII. Bratsbergs Amt.

Sundhedstilstanden var i den største Udstrækning af Amtet ret god i Aarets første Halvdel, især gjælder dette for Landphysikatet, hvor den af flere Læger benævnes god; i Aarets sidste Del var den mindre god paa Grund af de da stærkt udbredte exanthematiske Sygdomme. I øvre Thelemarkens vestfjeldske Distrikt var Sundhedstilstanden omtrent som sædvanlig, kun i Maanederne Februar, Marts og April var den misligere paa Grund af den i Hviteseid, Moland og Nissedal udbredte Influenza. I Kragerø Distrikt angives Sundhedstilstanden daarligere, end i noget af de foregaaende 10 Aar, og Dødsfaldene hyppige, hvilket hovedsagelig skyldes den der udbredte ondartede Skarlagensfeber.

Sygdomsconstitutionen. De exanthematiske Febre ere de Sygdomme, som i det hele Amt have været de mest udbredte; forøvrigt har Sygdomsconstitutionen i Landphysikatet i det første Halvaar været næsten indifferent, i det sidste catarrhalsk-inflammatorisk, i øvre Thelemarkens østfjeldske Distrikt catarrhalsk-rheumatisk, i øvre Thelemarkens vestfjeldske Distrikt i Begyndelsen af Aaret catarrhalsk-inflammatorisk, om Sommeren gastrisk og i den sidste Del inflammatorisk.

Typhus forekom i Skien sporadisk i de første Maaneder af Aaret, især hvor der var slette hygiæniske Forholde tilstede, samt i October. Paa Fossum Jernværk optraadte den om Høsten og udbredte sig fra Hus til Hus; forøvrigt behandlede i Gjerpens Præstegjeld kun 2, hvoraf 1 døde. I Solums Præstegjeld viste Sygdommen sig som en liden Epidem i November og December, der angreb 6, hvoraf dog Ingen døde. Hoffmann behandlede i Brevig og Langesund med

Omegn 16 Patienter, hvoraf Ingen døde, Tilfældene maa efter hans Mening ansees for sporadiske, uagtet flere optraadte i de enkelte Familier. I smaa Epidemier i Bø, Næs og Hitterdal angrebes 18, hvoraf 5 døde, og af disse 2 allerede før Læge tilkaldtes. I Begyndelsen og Slutningen af Aaret kom i Silgjord i det Hele 13 Tilfælde til Distriktslægens Kundskab, af disse døde 3; Sygdommen havde her megen Tendents til at udbrede sig ved Smitte. Fra øvre Thelemarkens vestfjeldske Distrikt omtales enkelte Tilfælde paa Raulandsstranden i Vinje. Fra Kragerø Distrikt opføres 5 Tilfælde, hvoraf et med dødlig Udgang. I det Hele er i Beretningerne anført 60 Tilfælde af Typhus med 10 Dødsfald, hvilket dog ikke indbefatter alle Tilfælde. Med Hensyn til Behandlingen af Typhus udtaler Schaanning sig meget kraftigt for den diætetiske Behandling i Forbindelse med rigelig Ventilation (efr. Norsk Magazin for Lægevidenskab 1856, December).

Af **Barselaffectioner** omtales 22, hvoraf de 19 forekom i Kragerø Distrikt, fordelt over det hele Aar, undtagen i Marts og April, af disse 19 døde 5, slemmest var Sygdommen her i de 3 sidste Maaneder, da af 8 Angrebne 3 døde. I det Hele døde 8 Individuer, de specielle Dødsårsager opgives at have været: 4 af Mani, 1 af Metritis, 2 af Peritoneit, 1 af Febris puerperalis.

Af **Variceller** nævnes en liden Epidemi i Kragerø i September og October Maaned, hvor 33 Individuer angrebes. Rosen og Herpes Zoster vare almindelige i Skien og Porsgrund.

Skarlagensfeber viste sig i Skien i det hele Aar, især i dets første Halvdel, men sparsomt, og godartet, hvor Forsigtighed iagttoges; kun enkelte Dødsfald forefaldt. I Porsgrund og Omegn behandlede Wetlesen 44 Tilfælde, hvoraf 12 med dødlig Udgang. I Brevig forekom Sygdommen enkeltvis i Mai og Juni; den først Angrebne var Dagen forud kommen fra Laurvig, hendes Søn, der var den første Mæslingepatient paa Stedet, var ligeledes nylig hjemkommen fra Laurvig. I Aarets første Halvdel, og især i dets første 3 Maaneder var Skarlagensfeber temmelig udbredt og ondartet i Holdens Præstegjeld i nedre Thelemarken. I Kragerø Distrikt optraadte Epidemien først i Januar i Sandekedal, formodentlig

didført ved Smitte fra Christiania; der angrebes 12 Personer, hvoraf 8 døde. Derpaa viste den sig ikke førend i Slutningen af Juni, og da samtidigt i Drangedal og i Sandekedal, uden at Smitte paa noget af Stederne kunde eftervises; nu udbredte den sig med stor Hurtighed til hele Drangedal, Sandekedal og Kragerø; Sygdommen var i Begyndelsen meget ondartet og vedvarede ind i det følgende Aar. Under Lægebehandling kom 386 Individuer, men flere have været angrebne; som Døde opgives 74, hvoraf 14 ikke vare under Behandling. Fra øvre Thelemarkens 2 Distrikter omtales ikke denne Sygdom.

Mæslingerne vare fra Vaaren af udbredte over hele Amtet, og angreb et stort Antal saavel Børn som Voxne. Epidemiens Character skildres af alle Læger som meget mild, om den end ikke sjelden optraadte med heftige catarrhalske Phænomener. Fra alle Steder opgives kun Faa døde af Sygdommen, men Flere paa Landet end i Byerne. Eftersygdomme angives ogsaa oftere at have fundet Sted paa Landet, saasom: Bronchit, Lungebetændelse, Laryngit, Hjernebetændelse, Øienbetændelser. De scrophuløse Sygdomme synes efter Mæslingerne at have udviklet sig stærkere (Hoffmann). Samtidigt med Mæslinger viste sig ofte Rubeola, Roseola og Urticaria. Exempler paa Recidiv angives ogsaa fra dette Amt at have være iagttagne.

Af **Strubehoste** nævnes kun enkelte Tilfælde at være forekomne i Skien og Omegn.

Under de gjængse catarrhalske Sygdomme vare **Svælgbetændelser** almindelige; af exsudativ Natur omtales de kun fra Skien og Brevig.

Catarrhalfebre have hele Aaret igjennem, men fornemmelig i dets Begyndelse og Slutning, været meget almindelige over det hele Amt. I Skien kunde Temperaturen i det sidste Del af Aaret paa een og samme Dag forandre sig fra -18 à 20° til $+4$ à 6° , og i den Tid vare ogsaa Forkjølelssygdomme meget udbredte. I Februar, Marts og April antog disse Sygdomme i Hviteseid, Moland og Nissedal Character af **Influenza** og angreb mange Individuer samt overgik ofte i Betændelse af Respirationsorganerne.

De egentlige Betændelser have ikke været meget almindelige, især naar dette Aar sammenlignes med det foregaaende. I Skien forekom

Lungebetændelser i de første Maaneder, men uden den sædvanlige Styrke; mod Slutningen af Aaret antog de dog en mere ondartet Character, og flere Gamle og Børn borttrykkedes. I Porsgrund behandledes 25 Individer for denne Sygdom, hvoraf de fleste i Februar, Marts og April; 3 døde. I øvre Thelemarkens vestfjeldske Distrikt behandledes 30 Lungebetændelser fra Februar til ud i Juni. I Kragerø Distrikt vare under Behandling 30 Lungebetændelser, med 5 Dødsfald, der alle forekom i Aarets 3 første Maaneder, desuden have flere ikke været under Lægetilsyn.

Af **Koldfeber** omtales i det Hele 20 Tilfælde; af disse forekom i Skien 2 hos Individer, der boede paa sumpige Steder, og ikke havde paadraget sig Sygdommen andetsteds. I Juni og Juli Maaned optraadte Sygdommen i Kragerø hos 6 Individer, alle Fruentimmer, som ikke havde været udenfor Byen. De øvrige Tilfælde viste sig hos Sømænd eller Indflyttede, som enten havde paadraget sig Sygdommen andetsteds eller endog haft den før.

Af **Blodgang** omtales fra Kragerø 3 Tilfælde i Mai Maaned i samme Hus, af hvilke 1 med dødlig Udgang.

Diarrhoe og **Cholera** optraadte sjeldnere end sædvanligt i Sommermaanederne, hvorimod de i Aarets sidste Maaneder ikke vare ualmindelige i Skien. Kun i Vinje var Diarrhoe og hos Mange tillige Brækning meget udbredt i Juli og August.

Veneriske Sygdomme vare i Skien sjeldne; paa Amtssygehuset behandledes 18 Individer for Syphilis og 7 for **Radesyge**. I Porsgrund forekom 10 Tilfælde af Syphilis og 6 af Gonorrhoe, som sædvanligt hos Søfolk og deres Familie (Wetlesen). Fra Hjærtal omtales 6 Tilfælde af secundær Syphilis, hvoraf de 4 indlagdes paa Amtssygehuset, de 2 behandledes i Hjemmet, og 4 af Radesyge, hvoraf 3 indsendtes til Amtssygehuset.

Fnat forekommer ligesom før hyppigt i øvre Thelemarken, hvorimod Distriktslægen i nedre Thelemarken meget sjeldnere har iagttaget samme. Skurv er ogsaa almindelig.

Kjertelsyge, Svindot, Cardialgi og chronisk Gastrit ere de hyppigst forekommende Sygdomme i Landdistrikterne saavel som i Byerne; de tvende

sidstnævnte ere især almindelige. Ormesygdomme omtales ligeledes i alle Beretninger som meget udbredt især i Byerne, men ogsaa paa Landet, navnlig paa Ulefos Jernværk. De almindeligst forekommende Arter ere Ascorides og Lumbrici. Homann observerede Bændelorm hos et aarsgammelt Barn. **Chronisk Rheumatisme** antages af Distriktslægen i øvre Thelemarkens vestfjeldske Distrikt at være mindre almindelig i de senere Aar, da Befolkningen har anlagt en hensigtsmæssigere Beklædning, idet den for en stor Del har begyndt at bruge uldne Underklæder og aflagt den u hensigtsmæssige, saakaldte Nationaldragt.

Af **chirurgiske Tilfælde** forekom mange i dette Amt, saaledes behandledes i Kragerø Distrikt: 24 Saar, 30 Broktilfælde, 21 Benbrud, 13 Phleymoner, 9 Caries og Necrosis. Panaritier, Furunkler, Carbunkler og smertefulde Abscesser i Nakken forekom jevnlig i Skien og Porsgrund. Bentsen omtaler et Tilfælde af ondartet Cellevævsbetændelse i Overlæben hos et ungt Menneske, som døde under Hjernephænomener. Bakke omtaler et Tilfælde af Brud af Skinnebenet erholdt ved Tømmerdrift, hvori Benenderne stode ud igjennem Huden; han kaldtes først paa 6te Dag til Patienten en 60aarig Mand, som boede 2½ Mil fra ham, der var da opstaaet betydelig Mortification; han afsaugede Benenderne, og bragte Benet i naturlig Stilling, og Alt syntes at gaa godt, men nu indtraadte Mundklemme og Stivkrampe, som bortrykkede Patienten. Brok ere meget almindelige i Tinn, men meget hyppig søges ikke Hjælp eller bæres Brokbaand, endog i meget betydelige Tilfælde.

Af **Uterintilfælde** omtales af Thomesen en Inversion, opstaaet 3 Uger efter Fødslen, 7 Uger derefter raadspurgtes han, da han tilfældigvis paa en Reise kom til Stedet, den blev da reponeret. Fra Kragerø nævnes 15 Tilfælde af Uterinsygdomme, hvoriblandt 7 af Descensus, 1 af Anteversio, 1 af Retroversio i Svangerskabets 3die Maaned, 1 af Antiflexio, 1 af Retroflexio og 2 af Cancer.

Veirlig, Topographi og Levemaade. Aaret udmærkede sig her, som i de øvrige Dele af Landet ved kjølig Sommer og ustadigt Veir.

Med Hensyn til Levemaade og andre hygiæniske Forholde findes intet Væsentligt at tilføie, hvad der i foregaaende Beretninger er anført. Brændevinsdrikkens ansees i Skien for at være aftagen, ialfald bruges denne Drik i de bedre situationer Samfundsklasser meget mindre nu end før, ligesom færre Tilfælde af Drankergalskab have været under Behandling, end 8 à 10 Aar tilbage. Derimod klages ogsaa her over tiltagende Drik af bayersk Øl. Drik har ogsaa været temmelig almindelig imellem den store Arbejdsstyrke ved de betydelige offentlige Arbejder, hvor Daglønnen har været høj. Søberg og Schaanning ere enige om at anse den i dette Aar udførte Opdæmning af Gjelle Vandet ved Skien for en ogsaa i hygiæniske Henseende vigtig Foranstaltning, da derved den afdampende lange Fjære efter Flodtiden forsvinder.

Fattigsygepleien besørges i Skien og nærmeste Omegn af Physikus, som efter sin Tiltrædelse af Embedet 20de Juli behandlede 20 Fattige i Skiens By; langs Skiensfjorden er den overtaget af de der bosatte private Læger, men i de øvrige Distrikter tilsees de Fattige af Distriktslægerne. Thomesen, der tiltraadte sit Embede, øvre Thelemarkens østfjeldske Distrikt, den 1ste Juli, tilsaa efter denne Tid 47 Fattige; Berbom i Tinn behandlede af 269 Syge 93 Fattige. Lægehjælp søges i Almindelighed gjerne, hvorimod Jordemoderhjælp ikke benyttes saa meget, især i øvre Thelemarken.

Af **Qvaksalvere** omtales 2 fra Hovin Annex til Tinn, hvoraf den Ene agerer Læge, den Anden Chirurg. Den Sidste læderede under Forsøg paa med Kniven at fremskynde Fødslen hos en Ko Moderskeden saa at Tarmene væltede ud af Dyret (Berbom).

De **Vaccineredes** Antal udgjør 1143. Paa Grund af Epidemierne er i Kragerø Distrikt Vaccination kun udført i Kragerø og i Bamle Præstegjeld.

Af **medico-legale Forretninger** ere udførte: 3 Undersøgelser af Fruentimmer, mistænkte for Barnefødsel i Dølgemaal nemlig: 1 i Skien, 1 i øvre Thelemarkens vestfjeldske Distrikt og 1 i Kragerø; 1 Skjønnsforretning om Graden af Tungehørighed hos en Embedsmand, 1 Undersøgelse af Levninger af et Barnelig, fundet paa Silgjords

Kirkegaard, og 1 af et formentlig ihjellagt Barn. I nedre Thelemarkens Distrikt er foretaget 3 medico-legale Forretninger, der i Beretningen ikke specificeres.

Af **Sindssyge** nævnes: Fra Skien 4, hvoraf 1 Barselkone og et ungt Menneske paa 17 Aar lede af Mania religiosa, 2 indsendtes til Gaustad; fra Porsgrund en 70aarig Kone; fra nedre Thelemarken 2 i dette Aar Angrebne, som sendtes til Gaustad; fra øvre Thelemarkens østfjeldske Distrikt 14, hvoraf 6 Idioter; fra det vestfjeldske Distrikt 18, hvoraf 4 tilkomne i dette Aar; fra Kragerø Distrikt 17, hvoraf 4 nye tilkomne, 2 ere indsendte til Gaustad.

Af **chirurgiske Operationer** opgives: Amputation af Armen efter Beskadigelse med Cirkelsaug (Schaanning), Punction af Urinblæren foretagen med Bestouri, af Mangel paa Troisquart, hvorpaa elastisk Catheter indbragtes og maatte beholdes indtil den 70aarige Patient flere Maaneder efter døde (Berbom); Lithotriti, operation empyematis, paracentesis abdominis, Udrykning af Polyper og Amputation af 3 Mellemben med nogle Tæer (Homann), foruden mindre Operationer, saasom: Exarticulation af Tæer og Fingre, Exstirpation af Kræft og Svulster, Repositioner af luxerede Lemmer og Brok.

Af **obstetriciske Operationer** ere af Lægerne foretagne følgende: 30 Tangforretninger, hvoraf 3 indiceredes ved Bækkensnæverhed, 1 ved Eclampsi og 1 Gang ved placenta prævia, 2 Fostre opgives døde; Vending foretoges 9 Gange, deraf 1 Gang formedelst placenta prævia, i dette Tilfælde døde baade Moder og Barn under Forløsningen, 1 Gang paa Grund af Eclampsi; 6 af de ved disse Operationer forløste Børn vare dødfødte. Efterbyrden udtoges 2 Gange, den ene Gang paa Grund af Eclampsi.

Som **Døde paa Barselseng** opføres, foruden de tidligere nævnte: fra nedre Thelemarken 3, hvoraf en Kone i Hitterdal uforløst, uden at Distriktslægen om dette Tilfælde har faaet fuldstændig Oplysning, 1 i Tinn, formentlig af Blodtab ved Tilbageholdelse af Efterbyrden, Læge eller Jordemoder blev ikke hentet; 4 i øvre Thelemarkens vestfjeldske Distrikt, hvoraf 1 formedelst ruptura uteri; samt 1 i Drangedal: tilsammen 9.

Antallet af **Dødfødte** og inden 24 Timer efter Fødslen døde Børn udgjør 121.

Under 1 Aar døde i øvre Thelemarkens vestfjeldske Distrikt 58, i nedre Thelemarken 47 og i Kragerø, Sandekedal og Drangedal 27; for de øvrige Dele af Amtet mangle Opgaver herom.

Angaaende **Mortaliteten** iøvrigt oplyses, at de Dødes Antal i Kragerø, Sandekedal og Drangedal beløb sig til 225, hvilket er meget høiere end noget af de foregaaende Aar. I Brevig med 1800 Indvaanere fødtes 72 og døde 38, altsaa et Overskud af Fødte af 34.

Ved **ulykkelige Hændelser** opgives fra øvre Thelemarkens vestfjeldske Distrikt 2 at være omkomne; En begik Selvmord.

Af **Sygehuse** findes kun Amtssygehuset ved Skien; paa Fattighuset i Skien benyttes 1 Værelse til Indlæggelse af fattige Syge, der ikke kunne faa Pleie i deres Hjem.

Af **Apotheker** findes et i hver af Byerne Skien, Porsgrund, Brevig og Kragerø, der alle ere visiterede og fundne i Orden. Af **Badeindretninger** har Amtssygehuset Kar- og Dampbad, og i Kragerø er der et meget benyttet Strømbad.

Medicinalpersonalet i Amtet bestaar af:

1. I Landphysikatet: 5 Læger (3 i Skien, 1 i Porsgrund 1 i Brevig), 6 Jordemødre og 6 Hjælpevaccinatører.
2. I nedre Thelemarken: 2 Læger (1 i Holden, 1 i Bø), 4 Jordemødre og 9 Hjælpevaccinatører.
3. I øvre Thelemarkens østfjeldske Distrikt: 2 Læger (1 i Silgjord og 1 i Tinn), 3 Jordemødre og 8 Hjælpevaccinatører.
4. I øvre Thelemarkens vestfjeldske Distrikt: 1 Læge — Jordemødres og Hjælpevaccinatørers Antal ikke opgivet.
5. I Kragerø Distrikt: 3 Læger (alle i Kragerø), 4 Jordemødre og 6 Hjælpevaccinatører.

IX. Nedenes og Raabygdelagets Amt.

Sundhedstilstanden har i det Hele taget været god; de fleste Sygdomstilfælde skyldes meget udbredte Epidemier af Mæslinger og Kig-

hoste. Dødligheden har ikke været større end sædvanligt.

Ingen **Sygdomsconstitution** har været bestemt udtalt, dog har den som sædvanligt i Aarets Begyndelse og Slutning vist sig catarrhalsk eller catarrhalsk-rheumatisk, i Grimstad havde den i Aarets første 5 Maaneder et inflammatorisk og i den første Del af Sommeren et gastrisk Anstrøg.

Typhus viste sig i faa sporadisk forekommende Tilfælde, saaledes forekom Sygdommen i Østerrisøer, hvor 3 døde deraf; flere af Patienterne vare hjemkomne Søfolk, der vare blevne syge under Reisen. Ligeledes nævnes fra Tvedestrand 6 Typhustilfælde med 1 Dødsfald, fra Grimstad 10 med 1 Dødsfald. Characteren af Epidemi antog Sygdommen i den sydlige Del af Aamlids Præstegjeld, hvor 7 angrebes og 1 døde, ligeledes i Aaseral Sogn i Marts, hvor Flere vare haardt angrebne. Fra Valle i Sætersdalen hvor Typhus i Løbet af de 3 foregaaende Aar har hjemsøgt næsten enhver Gaard, omtales derimod intet Tilfælde i dette Aar. I det hele Amt opgives som Angrebne af Typhus 23 Individuer, foruden Nogle, hvis Antal ikke nævnes, af disse ere døde 6.

Barsel-feber viste sig i dette Aar i Grimstad, hvor Sygdommen ellers forekommer sjelden, saa almindelig, at de fleste Barselkoner deraf vare mere eller mindre stærkt angrebne og 8 havde betydelige Tilfælde; der døde imidlertid Ingen (Frisak). Forøvrigt nævnes 4 Tilfælde af Metritis, hvoraf de 3, der opstod efter operative Indgreb, med dødlig Udgang, samt 2 Tilfælde af Phlegmasia alba dolens. Fra vestre Raabygdelaget omtales en mania puerperalis.

Skarlagensfeber optraadte enkeltvis mod Slutningen af Aaret i Amtets østligste Del, saaledes opgives fra Østerrisøer 2 Døde, fra Tvedestrand 4 og fra Holt Præstegjeld 2 lette Tilfælde.

Mæslingerne forekom epidemisk i Amtet, hvor de udbredte sig fra Øst mod Vest og omtales i alle Indberetninger, undtagen fra østre Raabygdelaget; i vestre Raabygdelaget viste sig kun enkelte Tilfælde ud paa Høsten. Sygdommen var af mild Beskaffenhed, og var ved Aarets Udgang ikke ophørt; forud for den gik Udslag af Rubeolæ og Erythem. I fire Tilfælde

saa F. Vogt i Tvedestrand 14 Dage til 1 Maaned efter Sygdommen et med det forrige aldeles analogt Meslingeexanthem, deels med ringere, deels med stærkere Ildebefindende end før. Lægehjælp søgtes især paa Landet sjelden, førend mod Eftersygdomme, der her, ligesom andetsteds, bortrev Enkelte.

Kighoste, som mod Slutningen af det foregaaende Aar var ophørt i Grimstad, optraadte igjen ud paa Vaaren, men var i dette Aar meget mildere, saa at intet Dødsfald kom til Lægens Knndskab. I Lillesand viste den sig fra Begyndelsen af Aaret til ud paa Sommeren og bortrykkede enkelte Børn. I østre Raabygdelagets Lægedistrikt var Sygdommen almindelig i Aamlid Præstegjæld og Evje Sogn samt i vestre Raabygdelaget i Byglands Præstegjæld, hvor den især i August og udover Høsten var ondartet, formodentlig formedelst den skarpe Luft, der indaandes under Opholdet i den Tid paa Sæterne; Sygdommen aftog her mod Aarets Slutning. Af **Kusma** indtraf i Januar og Februar enkelte Tilfælde i Oustad Sogn i vestre Raabygdelaget, hvoraf flere vare forbundne med Metastaser til Testiklerne.

Catarrhalske Sygdomme vare i Aarets første og sidste Del temmelig almindelige; saaledes anfører Sçheen af omtrent 500 Patienter at have behandlet 142 catarrhalske Tilfælde, dog have disse Affectioner intetsteds været af den Udstrækning, at de have givet Sygdomscharacteren noget særdeles udtalt Præg.

De **betændelsesagtige Sygdomme** have heller ikke været fremtrædende, og anføres fra de fleste Steder som sjældnere, end sædvanligt og af i det Hele taget godartet Character, kun i Grimstad vare Lungebetændelser og Pleuriter i Aarets første 5 Maaneder mere almindelige.

Koldfeber har ogsaa dette Aar været hyppigere end tidligere, dog har den i Almindelighed kun vist sig hos Søfolk, som kortere eller længere Tid — lige indtil 6 og 8 Maaneder — iforveien havde været paa Reise for det Meste til Holland eller østersøiske Havne. Der anføres 5 Tilfælde, som kunne tilskrives indenlandsk Oprindelse.

Gastriske Sygdomme viste sig kun i Grimstad og Arendal af synderlig Udbredning, men

optraadte tidligere end sædvanlig, nemlig i Juni og Juli Maaned, formodentlig som Følge af den kolde Forsommer; i Almindelighed optraadte de under Form af Diarrhoe endog undertiden forbundet med Kramper. Sygdommen var sædvanligvis let, men var i Grimstad saa udbredt at næsten intet Hus gik frit (Frisak).

Veneriske Sygdomme forekom sjelden, uagtet saa godtsom hele den voxne mandlige Kystbefolkning farer tilsøs, og af og til hjembringer Smitte. I hele Amtet have været under Behandling for Gonorrhoe 2 og for Syphilis 8 Individuer, foruden enkelte ikke nøiagtigt opgivne Tilfælde.

Chroniske Hudsygdomme og **Fnat** ere i Kystegnene sjeldne, hvorimod især den sidste ofte forekommer i Fjelddistrikterne. Distriktslæge Schneider troer, at hans Advarsler til Almuen i østre Raabygdelagets Distrikt i denne Henseende har frugtet noget, saa at Sygdommen er i Aftagende. I vestre Raabygdelagets Lægedistrikt fandt han derimod under sin Constitution i dette Embede Fnat overordentligt udbredt, og det uagtet den forrige Distriktslæge har erklæret, at han anser Sygdommen mindre hyppig, siden Almuen har lært at indsee, hvor let den viger for Tjæreindgnidninger.

Kjertelsyges og **Svindots** Udbredelse beklages fremdeles af alle Læger. Distriktslægen i østre Nedenæs gjør opmærksom paa, at i hans Distrikt er Kjertelsyge mest udbredt i Gjerrestad, hvor Føden paa Grund af mere udviklet Jordbrug er mere vegetabilsk, hvorimod Svindsot er almindeligere i Nabobygden Vegaarshejen, hvor den bortrykker hele Familier. Vegaarshejen er et Fjelddistrikt, hvor Diæten er mere animalisk; den her foregaaende Tømmerdrift giver ofte Anledning til Forkjølelser og smaa Lungebetændelser, som i Almindelighed forsømmes. I vestre Raabygdelaget omtales Svindsot især som udbredt i Aaseral og Hordnes Sogne.

Blegsot synes at optræde hyppigere især i Kystegnene, fornemmelig nævnes den for dette Aar som forekommende oftere end forhen i Grimstad, uden at nogen Grund dertil kan angives. **Menstrinationsuordner** ere sædvanlige Onder i vestre Raabygdelaget og tilskrives den uhensigtsmæssige Dragt.

Cardialgi, Orm og chronisk Rheumatisme ere overalt almindeligt forekommende Sygdomme, saaledes angiver F. Vogt i Tvedestrand Antallet af Cardialgier til 14 pCt. af det hele Sygeantal.

Blandt mærkelige Tilfælde anfører Jebe et af spontan Koldbrand hos en 70aarig Qvinde, hvor Foden og et Stykke af Læggen afstødtes, og senere har hun befundet sig fuldkommen vel.

Veirlig, Topographi, Levemaade. Veirliget omtales fra dette Amt saaledes som det ved de nærliggende Amter nærmere er beskrevet. Amtet deler sig i et Kystdistrikt og Landdistrikt, der skarpt adskille sig fra hinanden baade med Hensyn til klimatiske Forhold og Indbyggernes Levevis samt Næringsveie. I Kystdistriktet er Klimatet det ved Søen almindelige med afvexlende Veirligt; næsten den hele Befolkning lever udelukkende af Søfart og Skibsbyggeri. Der hersker almindelig Velstand, Renlighed, god Oplysning og gode moralske Forholde; medens det indre Land i sit Klima, der er strængere og i dets Befolknings Levevis og Haandteringer, som bestaa i Jordbrug, Tømmer- og tildels Grubedrift har Fjeldlandets Character. Medens Levemaaden ved Kysten er bedre og den økonomiske Stilling fordelagtigere, er det i Indlandet i disse Henseender anderledes; der hersker Fjeldbondens Urenlighed, og Levnetsmidlerne bestaa for største Delen af vegetabiliske eller saltede og røgede Spiser, Brændevinsdrikken antages af et Par Læger (Scheen og P. Blich) at være tiltagen i de senere Aaringer; som Exempel anføres, at der til Lillesand indføres aarlig 40,000 Potter Brændevin, som fortæres af en Befolkning af 6000 Mennesker.

Fattigsygepleien besørages dels af Embedslægerne, dels af private Læger; som Exempel paa den almindelige Velstand i dette Aar beretter Vogt, at han uagtet lønnet Fattiglæge i Tvedestrand, her ikke kaldtes til nogen og i Dybvaag kun til 3 fattige Syge i Aarets sidste Halvdel, hvori han praktiserede der paa Stedet. Læge- og Jordemoderhjælp søges paa de fleste Steder mere end tidligere, især i Søndstriket. I Landdistriktet søges den paa flere Steder i østre og vestre Raabygdelaget ikke meget, men Grunden

er vel især at søge i den vanskelige Adgang til Hjælpen, der saaledes bliver kostbar. Jordemødre findes paa mange Steder ikke, saaledes anfører Distriktslægen i vestre Nedenæs, at der i 6 Sogne ikke er bosat nogen.

De **Vaccineredes** Antal opgives til 1480. Der klages over, at Vaccinationen i vestre Raabygdelaget er vanskelig at faa i Gang, dels fordi Befolkningen er adspredt paa store Strækninger, hvilket især er Tilfældet om Sommeren, da Sæterbruget drives, dels fordi der hersker stor Uvillie mod den, da Almuen tilskriver denne den i senere Tider mere udbredte Kjertelsygdom.

Af **medico-legale Forretninger** angives at være udført en Obduction af en efter Slagsmaal død Mand i Bykle Sogn i Sætersdalen; desuden er der afgiven en Del Erklæringer angaaende Sindssyge.

Af **Sindssyge** ere tilseede og behandlede 12, hvoraf 1 er indsendt til Gaustads Sindssygeasyl. I hele Amtet fandtes efter Folketællingen 1855 231 Sindssvage.

Af **chirurgiske Operationer** omtales 1 Amputation af Laaret hos et 7 Aars gammelt Barn under Brug af Chloroform med heldigt Udfald; 1 Brokoperation, den 5te i de senere Aar, ligeledes med heldigt Udfald (Scheen); 1 Radicaloperation for Vandbrok hos et to Aar gammelt Barn, Repositioner af Luxationer, Exstirpationer af Svulster og Fingre, Paracentese af abdomen foruden mindre betydelige Operationer.

Af **obstetriciske Operationer** foretagne af Læger omtales følgende: 10 Tangforløsninger, som oftest indicerede ved manglende eller for svage Veer efter langvarigt Fødselsarbeide for en stor Del hos ældre Førstefødende; en af disse foretoges efter forud foretagen Vending paa Hovedet (Scheen); 2 Vendinger, 1 Udtagelse af Efterbyrden, 2 Perforationer af Hovedet og en partiel Mutilation af Foster. Den ene Perforation foretoges hos en 38aarig førstefødende robust Qvinde, hvor Forløsning med Tang forjæves forsøgte, og som dengang havde ligget i Fødselsarbeide i 6 Døgn; Fosteret var overmaade stort, 29 Tommer langt, og Bekkenet 1 Tomme forsnevert, hun døde 5 Timer efter Forløsningen (Blich). Den anden Perforation udførtes hos en ældre Kone paa Grund af faretruende Blødning

og voldsomme Kramper (Skjelderup). I et Tilfælde af indkilet Tværleie exarticuleredes efter forgjæves forsøgt Vending begge Arme, den ene efter den anden, Barnets Død var forud constatet (Schneider).

Som **Døde paa Barselseng** ere opførte: i østre Nedenes 1, som døde uforløst før Hjælp kunde ankomme; i vestre Nedenes 6, i vestre Raabygdelaget 5 alene i Iveland og Hordnes Sogne, hvoraf 2 uforløste.

Af **døde spæde Børn under 1 Aar** er opgivet fra 2 Distrikter 135, af **Dødfødte** og inden 24 Timer efter Fødselen døde 85.

Som **Omkomne ved ulykkelige Hændelser** anføres: 1 Død af Forblødning efter Fald over en Lja, 2 Drukne samt desuden 2 Selvmordere, en ved Hængning og en ved Drukning.

Af offentlige **Sygehuse** findes nu intet i Amtet, kun omtales en Sygestue paa Fattighuset i Østerrisøer, hvor der behandlede 12 Patienter.

Apotheker findes i Østerrisøer, Grimstad og Arendal, de 2 første bleve visiterede og fundne i Orden. I Aarets Løb er der i Østerrisøer anlagt en **Badeindretning**, hvor man efter Bestemelsen skal kunne faa Strøm-, Kar-, Dusch- og Dampbad, den var endnu ikke ganske fuldført.

Medicinalpersonalet:

1. Arendals Stadsphysikat. Ingen Medicinal-Beretning er for dette Aar indkommet herfra.
2. Østre Nedenæs's Lægedistrikt: 3 Læger, (hvoraf dog den Ene ikke praktiserer, alle boende i Østerrisøer) 2 Jordemødre og 4 Hjælpevaccinatører.
3. Vestre Nedenes's Distrikt: 5 Læger (1 i Arendal, 1 i Tvedestrand, 1 paa Næs Jernværk, 1 i Grimstad, 1 i Lillesand) 9 Jordemødre og 15 Hjælpevaccinatører.
4. Østre Raabygdelagets Distrikt: 1 Læge, 2 Jordemødre, 5 Hjælpevaccinatører.
5. Vestre Raabygdelagets Distrikt: 1 Læge, 4 Jordemødre og 4 Hjælpevaccinatører.

X. Lister og Mandals Amt.

Sundhedstilstanden var i Landdistrikterne nogenlunde god; i Christianssand var der derimod megen Sygelighed, mere end i de sidste 9 Aar

(Hanson). Af Epidemier herskede saavel i Byerne som paa Landet Kighoste og Mæslinger samt med mindre Udbredelse Typhus. Mortaliteten, som i Christianssand med et Middeltal af de senere Aar har været 2,2 pCt., steg i dette Aar til 3,2 pCt., var størst i Aarets Begyndelse og i det Hele større end i alle Aar efter 1846, hvorimod den 11 Aar endnu længere tilbage paa Grund af en større Nervefeberepidemi var 5 pCt.

Sygdomsconstitutionen angives dels som cattarrhalsk, dels som indifferent, i Aarets Begyndelse og Slutning med nogen sthenisk Karakter.

Typhus fortsatte sig fra forrige Aar ind i dette og vedvarede hele Aaret. I Christianssand behandlede 59 Tilfælde, hvoraf 24 paa det almindelige Sygehus, og af hvilke 8 medførte Døden; i Mandal forekom 22 Tilfælde og i det omliggende Landdistrikt 24, hvoraf 4 med dødligt Udfald (Roscher og Gundersen). I Vanse og Spind af Lyngdals Lægedistrikt herskede Epidemien i April, Mai og Juni; af 33 Angrebne døde 1. I det hele Amt opgives som angrebne af Typhus 240 Individuer, hvoraf 26 døde. I Flekkefjords Lægedistrikt herskede Sygdommen hele Aaret, begyndte i Fedde Sogn, men udbredte sig især i Lunde og Siredalen, den var her meget contagios og med et Dødlighedsforhold af 1 til 8, medens Dødligheden i de foregaaende Aars Epidemier kun har været 1 til 12 a 15; af 102 Angrebne døde 13.

Af **Barselfeber** omtales kun 1 Tilfælde i Mandal med gunstigt Udfald. I Byen Flekkefjord er i de sidste 20 Aar Ingen død paa Barselseng (Kraft).

Børnekopper angreb i Christianssand i Slutningen af December 1 Pige, der 3 Uger i Forveien havde haft Samkvem med en paa Sygehuset fra et forbiseilende Fartøi indlagt Koppe-syg. Pigen døde efter 4 Dages Sygdom i Eruptionstadiet. Sygdommen udbredte sig uagtet den strenge Afsondring af de Syge og fremkaldte en liden Epidemi, der især faldt paa Begyndelsen af Aaret 1857.

Af **lettere acute Udslag** omtales fra Mandal 2 Tilfælde af acut Pemphigus strax efter gjen-nemgaaede Mæslinger (Dietrichson); 6 Tilfælde af Variceller, 11 af Herpes zoster, 38 af Rubeolæ, samtlige i Christianssand.

Af **Skarlagensfeber** skulle ifølge Beretningerne være forekommet 15 Tilfælde i det hele Amt. I Mandal observeredes et Par Tilfælde af utvivlsom Skarlagensfeber under Meslingeepidemien (Gundersen).

Mæslingerne vare meget udbredte over det hele Amt baade paa Landet og i Byerne. De viste sig hyppigst i Aarets sidste Halvdel og vare i det Hele godartede. Smitte anføres som næsten bestandig let paaviselig Aarsag. (Lochmann, Kraft). Som en særegen mærkelig Omstændighed anføres i flere Tilfælde Gjentagelse af Eruptionen endog med flere Ugers Mellemlidelse. Lochmann anfører derhos, at fornemmelig i Epidemien Begyndelse flere Tilfælde vare complice-rede med Halsbetændelse istedetfor som sædvanlig med Øienbetændelse. De almindeligste Eftersygdomme vare chroniske Ophthalmier, Ansigt-udslæt, Bryst- og Underlivslidelser samt et Par Tilfælde af Vattersot og Hjernebetændelse med dødligt Udfald. I det Hele ere af Amtets forskjellige Læger anmeldte 284 Behandlede og 9 Døde. Enkelte Læger have imidlertid angivet kun Antallet af de Angrebne, Andre kun af de Døde.

Kighoste viste sig fornemmelig i Aarets første Halvdel og ophørte udover Høsten. Epidemien var meget udbredt saavel i Byerne som paa Landet og skaanede ikke heller ganske Voxne (Hanson). Ifølge Lochmanns Beretning er i Ministerialbogen for Christianssand 56 Børn opgivne som døde af Kighoste, hvorimod han har erfaret, at Dødeligheden af denne ogsaa paa Landet meget udbredte Sygdom var paafaldende mindre, idet kun undtagelsesvis i et enkelt Tilfælde hist og her Døden er indtruffet. I Flekkefjord anføres Sygdommen ofte som compliceret med Lungebetændelse, hvoraf Flere døde. I det Hele ere anmeldte 267 som behandlede for denne Sygdom. Nærmest tilbageliggende alvorlige Epidemier af Kighoste indtraf i Christianssand i 1834 og af Mæslinger i 1835, begge formentlig med større Mortalitet end dette Aar (Hanson).

Af **Strubehoste** ere opgivne 18 Tilfælde og 10 Dødsfald.

Catarrhalfebre og **Bronchiter** vare særdeles hyppige især i Høstmaanederne. Lægernes Lister omfattede 263 Tilfælde af denne Art.

Lungebetændelser vare heller ikke ganske sjældne. Der er i det Hele anført 115 Angrebne og 8 Døde.

Acute Rheumatismer omtales især i Høstmaanederne.

Af **Koldfeber** behandlede i Amtets Byer 44 Tilfælde af 6 Læger, og deraf paa Sygehusene 3. Sygdommen forekom især hos Sømænd, der havde erhvervet den i Udlandet.

For **Syphilis** bleve udenfor Sygehus behand- lede 27 Individuer; 2 spæde Børn døde. Desuden ere paa Christiansands almindelige Sygehus indkomne 4 Syge med primære og 6 med secundære syphilitiske Tilfælde. Paa Flekkefjords Sygehus er kun indkommet et Tilfælde af primær Syphilis. Denne Sygdom er i det Hele sjelden i Flekkefjord og Omegn.

For **Radesyge** behandlede 1 Syg paa Christiansands almindelige Sygehus.

3 **Spedalske** findes i Amtet efter Tællingen i 1856. Ved Tællingen i 1853 fandtes kun 2, uden at dog Antallet kan antages i Trienniet virkeligen at være bleven forøget. Roscher har for denne Sygdom havt under Behandling 4 fra andre Amter.

Kjertelsyge er almindelig i Mandal; i Christianssand havde 1 Læge under Behandling for denne Sygdom 50, af hvilke 2 døde. Fra Flekkefjord omtales ogsaa **Rachitis** som meget udbredt.

Skjoldkirtelsyge er meget almindelig og angives af flere Læger at være i stærkt Tiltagende. For denne Sygdom angives 158 Individuer at være behandlede. Herved maa dog bemærkes, at Antallet ikke er opgivet af alle Læger, og at paa den anden Side flere ikke i Amtet Hjemmehørende ere blevne behandlede.

Af **Skjørbug**, som i de foregaaende Aars Sommere havde hersket endemisk paa Christiansands Tugthus, viste sig dette Aar intet Tilfælde.

Blegsot er almindelig i Christianssand, (S. Heyerdahl) og tiltager i de senere Aar i Flekkefjord og Omegn, hvor den ei er sjelden endog blandt velstaaende Bønderfolk og Dreng (Kraft); i Mandal angives den derimod ikke at være hyppig (Roscher).

Cardialgie er en over hele Amtet meget udbredt Sygdom og tilskrives især Nydelsen af hed

Kaffe og salte Spiser. I det Hele er anmeldt 421 Tilfælde deraf.

Hysteri, chronisk Rheumatisme og Ormetilfælde træffes ogsaa temmelig almindeligt i dette Amt.

Øiensygdomme, navnlig den i de foregaaende 2 Medicinalberetninger omtalte epidemiske Blennorrhoe, synes dette Aar ikke at have været saa almindelige. Af 2 Læger i Christiansand opgives dog 2 Tilfælde af Trachom, 2 af Blennorrhoe, 84 af simpel og catarrhalsk Ophthalmi og af scrophuløs Ophthalmi 37 Tilfælde at have været under Behandling.

Af **mærkelige sporadiske Tilfælde** er omtalt 1 af Cretinisme hos en 9 Aar gammel Dreng i Øvrebø Sogn, Moderen lider af Struma; et Brud af de 2 første Ryghvirvler med dødeligt Udfald (Dietrichson); en Spina bifida hos et forøvrigt vel udviklet Barn, som døde 3die Døgn under Phænomener af synkende Livskræfter (Hanson); et betydeligt Tilfælde af Cellevævsbetændelse i Orbita og Caries i Pandebenet, hvor Synet reddedes (Tobiesen).

Veirig, Topographi, Levemaade. Veiret var meget ustadigt Høst og Vaar med bratte Overgange saavel i Barometer- som Thermometerstand uden at Epidemierne af Mæslinger og Kighoste syntes at paavirkes deraf. Fra Flekkefjord siges Veiret i Aarets Begyndelse at have været sundt og godt, senere ustadigt og koldt.

I Anledning af den ovenfor omtalte store Dødlighed blandt de af Kighoste angrebne Børn i Christiansand i Modsætning til den af samme Sygdom bevirkede ringe Dødlighed i Landdistrikterne bemærker Lochmann, at da Kighosten forøvrigt med Hensyn til Symptomer, Charakter og Intensitet synes at have været ens paa disse Steder, maa den større Mortalitet i Byen være betinget af andre tilstedende og locale Aarsager, og disse antager han maa søges i de ugunstigere hygiæniske Forholde, under hvilke Bybefolkningen lever, og navnlig i den paa mangehaande Maader inficerede Luft. Da uren Luft vil betinge en større Dødlighed af hvilkensomhelst Sygdom, maa dens Indflydelse være paatagelig, naar Talen, som i dette Tilfælde, er om langvarigere Lidelser af Aandedrætsorganerne og en hindret

Blodberedningsproces. Da nu Luften i Christiansand stadigen fordærvs af Uddunstningerne fra Garverier, Fiskebløderier, aabne Priveter, der ofte kun ere Huller i den sandige Jordbund tæt ved og imellem overfyldte Huse, samt fra stinkende Rendestene uden Afløb, er han fuldkommen overbevist om, at heri ligger Grunden til at Kighosten, der paa Landet har været en mild Sygdom, i Byen i een Familie har bortrevet 3 Sødskende, i en anden 2, i et Hus 4 Børn, ligesom at Mortaliteten i det Hele har været saa stor i Christiansand i 1856 som 3.2 pCt. Denne store Dødlighed finder han saameget mærkeligere, da der ikke har været Arbejdsløshed eller Mangel blandt Almueklassen, da tværtom Arbejdsfortjenesten har været stor, Fattigunderstøttelsen rigeligere end paa Landet og Adgangen til Lægehjælp forholdsvis let. I 1856 har saaledes mener han, Christiansand, som vel enhver anden By i Landet, maattet betale en ikke ringe Tribut af Menneskeliv formedelst den stedfindende Mangel paa et velorganiseret Sundhedspoliti og paa fornødent Hensyn til de Lærdomme og Grundsatninger, som den nyere Hygiæne opstiller og som i de fleste civiliserede Lande har fundet et tidsmæssigt Udtryk i Lovgivningens Bestemmelser om Bygningsvæsenet, den offentlige Renlighed m. v.

Distriktslægen i Flekkefjord klager fremdeles over, at hans Distrikts store Udstrækning kun tillod ham meget mangelfuldt at tilse sine Patienter under Typhusepidemien i Siredalen. — Nydelsen af spirituøse Drikke antages at være i stærkt Aftagende, hvilket tilskrives det religiøse Opsving hos Befolkningen.

Med Hensyn til **Fattigsygepleien** anføres, at de fattige Syge i Christiansand forsaavidt det er fornødent behandles paa det almindelige Sygehus, forresten i deres Hjem, hvor i Aarets Løb 325 Syge have nydt Lægetilsyn. I Farsund forpleies de enten hjemme eller sendes til Amtssygehuset i Flekkefjord.

Vaccinerede ere i hele Amtet 1714 Børn.

Medico-legale Forretninger: 1 legal Section er udført i Anledning af en Læsion af Arteria cruralis ved Knivstik (Gundersen), endvidere en Syns- og Obductionsforretning over et i Dølgemaal født og senere dræbt Barn og legal Under-

søgelse af Barnets Moder, der fødte i et Fjøs om Aftenen den 8de September og kastede Barnet i Gjødselbingen. Den følgende Morgen i Lysningen fandt Moderen Barnet endnu levende og dræbte det (Kraft).

Af **Sindssyge** ere undersøgte eller behandlede temmelig mange, saaledes af 1 Læge alene 31. Paa Amtscommunens Regning forpleies i det Hele 64 fattige Sindssyge, af hvilke 25 falde paa det flekkefjordske Distrikt. Men der forpleies en langt større Mængde privat eller paa Sognecommunernes Bekostning (Kraft).

Af **chirurgiske Operationer** omtales 6 Stør-operationer (Roscher og Kraft), 1 Amputation af Foden (Lochmann), 4 Operationer for Hareskaar, 4 for Vandbrok, 2 for Skjelen, 1 Broksnit, desuden flere Exstirpationer af Svulster, Repositioner af Luxationer, Operationer for Teleangiectasier o. s. v.

Af **obstetriciske Operationer** ere af Lægerne udførte 27 Tangforretninger, blandt hvilke kun omtales 1 dødt Foster, 3 Vendinger med 2 døde Fostre. I det ene Tilfælde indiceredes Vendingen af Placenta prævia centralis. Barselsengen forløb normalt, Barnet døde (G. Heiberg). Ved en Tvillingfødsel gjordes Extraction af første Foster i Sædeleie, den anden Tvilling fødtes ved Naturens Hjælp i Isseleie. Efter Fødselen optraadte stærk Blødning, hvorfor Moderkagen løsnedes; Barselsengen forløb regelmæssigt. 2 Gange er gjort Extraction af den tilbageholdte Moderkage, i det ene Tilfælde 36 Timer efter Fødselen (Kraft). Endelig er i 1 Tilfælde fremkaldt Partus præmaturus artificialis hos en Kone, hvis Conjugata ikke maalte 3". Hun var før 5 Gange bleven forløst ved Kunstens Hjælp, nemlig først ved Extraction, saa ved Tang, dernæst ved Perforation og Tang, derpaa ved Mutilation og endelig 1 Gang forhen ved Partus præmaturus artificialis. Alle Fostrene vare dødfødte. Se om dette Tilfælde Medicinalberetningen for 1855 (Kraft).

Som **Døde paa Barselseng** ere anmeldte 14, deraf 2 af Blodflod. 1 Kone i Lyngdals Distrikt døde uforløst.

Af **døde spæde Børn** ere anmeldte 146.

Antallet af **Dødfødte** er 91.

Som Omkomne ved **ulykkelige Hændelser** næv-

nes 4, deraf 3 ved Drukning. En Epilepticus kvaltes derved, at han under Anfaldet var kommen til at ligge med Halsen over Kanten af en Bænk. En sindssvag Kone hængte sig.

Sygehuse. I Christiansand findes det almindelige Sygehus, Garnisonssygehuset og et Sindsygeasyl. Paa Garnisonssygehuset behandlede 96 Syge i 1759 Dage, Middelbelæg $4\frac{2}{3}$ daglig, Middeltid for Behandlingen $19\frac{1}{2}$ Døgn; ingen Døde. Paa Sygestuerne i Christiansands Tugthus med et Fangeantal af 193 behandlede 36 Syge i 1651 Døgn, hvoraf 1 døde. Middelbelægget 45 daglig, Middeltid for Behandlingen 46 Døgn. Qvarantineanstalten paa Odderøen blev dette Aar ikke benyttet. Amtssygehuset findes i Flekkefjord.

Amtet har 5 **Apotheker**, hvoraf i Christiansand findes 2, i Farsund 1 og Flekkefjord 1, der ere visiterede og fundne i forsvarlig Orden; Mandals Apothek er visiteret 2 Gange dette Aar og efter sidste Visitation fundet i god Orden.

Medicinalpersonalet bestaar af:

1. I Christiansands Stadsphysikat: 7 Læger, nemlig, 1 Stadsphysikus, 1 Distriktslæge for Mandals Distrikt og 5 militære Læger; 1 Læge er Vaccinatør; 3 Jordemødre.
2. I Mandals Distrikt: 2 Læger, begge i Ladestedet Mandal, 3 Jordemødre, 14 Hjælpevaccinatører.
3. I Lyngdals Distrikt: 2 Læger, begge i Farsund, 1 Jordemoder, som bor i Farsund, 8 Hjælpevaccinatører.
4. I Flekkefjords Distrikt: 1 Læge (i Flekkefjord), 1 Jordemoder, 7 Hjælpevaccinatører.

XI. Stavanger Amt.

Sundhedstilstanden var i det Hele ret god hele Aaret igjennem; af Epidemier herskede Mæslinger og Kighoste. I Jæderen og Dalernes Distrikt forekom de fleste Sygdomstilfælde i Januar, dernæst i Mai. I nordre Ryfylke Distrikt forekom de fleste Dødsfald i Juni 32, i August 30, i April 29, i Juli 28, i Mai 27, i Januar 23, i de øvrige Maaneder var Antallet mellem 13 og 20.

Sygdomsconstitutionen var i Aarets første

Halvdeel catarrhalsk-inflamatorisk, dog ikke stærkt udpræget, i Slutningen af Aaret mere adynamisk.

Af **Typhus** viste sporadiske Tilfælde sig især i Aarets sidste Halvdel, meget faa i første. Fra Stavanger anføres af 2 Læger 28 Angrebne, hvoraf 1 døde; i nordre Ryfylke 15, i Jæderen og Dalerne 27; de fleste Tilfælde havde Charakteren af Abdominaltyphus. I Landdistrikterne kunde næsten altid Smitte fra Mand til Mand paavises.

Af **Barselfeber** er anmeldt 1 Tilfælde i nordre Ryfylke med gunstigt Udfald.

Mæslinger optraadte epidemisk over hele Amtet. Sygdommen, som var begyndt allerede det foregaaende Aar, herskede især i Aarets første Halvdeel og tabte sig udover Høsten. De vare i Almindelighed godartede og uden Efter sygdomme. Fra nordre Ryfylke anføres dog, at der udover Sommeren viste sig flere Tilfælde af mindre godartet Natur. Af Stavangers homoeopathiske Læger havde Kaurin under Behandling 50 Angrebne, hvoraf 1 døde, Sigveland 36 Angrebne, hvoraf 2 døde. Enkelte Børn havde samtidig Kighoste, som ogsaa herskede epidemisk i denne Tid. I Jæderen og Dalerne døde 3. Paa Landet søges imidlertid sjelden Lægehjælp for denne Sygdom, hvorfor Antallet af de Angrebne i Almindelighed ikke kan opgives.

Kighoste var temmelig almindelig i Aarets første Maaneder, dog ikke saa hyppig som Mæslinger. I Stavanger havde Kaurin de fleste Tilfælde i Januar, Stang i April. I nordre Ryfylke, hvor Sygdommen ogsaa var temmelig almindelig, blev kun 1 Tilfælde behandlet af Lægen paa Grund af samtidig Lungebetændelse, Patienten døde. I søndre Ryfylke blev ikke Lægen tilkaldt i noget Tilfælde af denne Sygdom, uagtet den ikke var ualmindelig.

Af **Strubehoste** meldes 5 Tilfælde fra Stavanger By, samtlige med gunstigt Udfald; i de 2 vare Mæslinger gaaede forud (Kaurin).

Svælgbetændelse var om Vaaren og Høsten hyppig i Stavanger. I vestre Ryfylke forekom et Par Tilfælde af Diphtherit. I Jæderen og Dalerne var Halsbetændelse ikke sjelden og viste hyppig Tilbøielighed til at gaa over i Suppuration; den var ligeledes temmelig udbredt i Jelse Præstegjeld, men godartet (Eye).

Af **Kusma** meldes kun 1 Tilfælde fra Sta-

vanger By, hvor Hævelsen paa Grund af Uforsigtighed pludselig forsvandt og medførte Døden. (Kaurin).

Catarrhalfebre og Bronchiter vare temmelig hyppige hele Aaret i Jæderen og Dalerne.

Heftigere Betændelsessygdomme vare hyppigst i Aarets første og sidste Maaneder. Fra Stavanger By anføres 28 Tilfælde af Lungebetændelse, fra de øvrige Distrikter 23. I Jæderen og Dalerne optraadte de fleste Lungebetændelser i Januar, September og November: 3 døde. Kaurin omtaler 1 Tilfælde af Hjernevattersot, der hævedes paa Overgangen fra andet til tredje Stadium.

Acut Rheumatisme forekom langt sjeldnere end chronisk, som er endemisk næsten over hele Amtet paa Grund af Levemaaden og det raa og kolde Veir. Hjerteaffectioner anføres at forekomme som ikke sjeldne Følger af acut Rheumatisme. Stang havde 2 Døde paa Grund af denne Complication.

Af **Koldfeber og Blodgang** meldes af hver kun 1 Tilfælde.

Diarrhoe og Cholérine optraadte som en liden Epidemi hos en Del Fiskere, hjemmehørende paa Utsire; hos En gik Sygdommen over til udviklet Cholera. De bleve dog samtlige helbredede. To Dage efter deres Hjemkomst til Utsire optraadte Cholérine hos den Cholerasyges Fader og efterhaanden hos 5 Sødskende. Disse bleve ogsaa alle helbredede. Ogsaa i Kobbervik viste sig nogle Tilfælde af lettere Cholera og Cholérine. Sporadiske Tilfælde forekom i Jæderen og Dalerne, samt i nordre Ryfylke Distrikter; i det sidste døde 1 af 5 Syge.

Venerisk Sygdom omtales kun fra Byerne Stavanger og Egersund; paa første Sted vare 15 Tilfælde af Syphilis under Behandling, hvoraf 2 helbrededes; paa sidste 5; alle vare medførte fra Udlandet.

De **Spedalske** udgjør ifølge Tællingen i 1856 et Antal af 185, medens der ved Tællingen i 1853 kun fandtes 122. Forøgelsen i Trienniet af 63 er ifølge Overlæge Høeghs Beregning i hans Aarsberetning for 1857 kun tilsyneladende, idet Antallet i Virkeligheden maa antages at være formindsket med 12.

Kjertelsyge er temmelig udbredt over hele

Amtet, hvilket fornemmelig tilskrives de ensartede Fødemidlør. De homoeopathiske Læger i Stavanger mene, at den er aftaget og se Grunden til denne heldige Forandring deri, at de, saalænge det kan gaa an ifølge Lovens Bestemmelser, fraraade Vaccination.

Svindstot forekom ikke sjelden over hele Amtet.

Cardialgi og især Ormesygdøm ere hyppige, formentlig paa Grund af den ensartede og tungt fordøielige Næring. Ormesygdømmene synes især at optræde Vaar og Høst. Eye meddeler et Tilfælde af Hallucinationer i Forbindelse med Orm hos en 9 Aar gammel Dreng. Naar man gav ham en liden Gjenstand i Haanden, begyndte han efter en Stund at skrige og udtrykte en høj Grad af Angst, da den syntes ham at antage forfærdelige Dimensioner som store Træer o. s. v. Han var derhos atrophisk og kraftløs, nød ikke andet end Melk, Pupillerne træge, Synet svæk-

ket. Efter Afdrivelse af en Masse Orm helbrededes han fuldkommen.

Som et **mærkeligt Tilfælde** meddeler Kaurln følgende: "En Dame havde i flere Aar havt en fix Smerte 2 Tommer tilhøire for 5te Vertebra dorsi og havde været behandlet af flere Læger med forskjellige Midler saasom Bade, Ferrum candeus o. s. v. Hun helbrededes i Løbet af 5 Dage ved Anvendelse af Rhus toxicadendron. Flere Maaneder senere under rigelig Diegivning efter Barselseng optraadte Smerten igjen, men forsvandt ved samme Middel efter 1½ Dag".

Veirliget var i hele Aaret i Almindelighed raadt og koldt, ved Havet vindigt. Der klages over Almuens Ernæring, der er meget ensformig. De vegetabiliske Fødemidler, der bruges mest, tilberedes ikke tilstrækkeligt og renses ikke for Saaer og Avner. Birch meddeler for Egersund følgende meteorologiske Tabel:

Maaned.	Barometerstand.	Thermoterstand.	Herskende Vinde.	Maaned.	Barometerstand.	Thermometerstand.	Herskende Vinde.
Januar . .	27 " 9,2 "'	+ 0,5	O.	Juli . . .	28 " 0,1 "'	+ 10	SO.
Februar . .	28 " 0,9 "'	+ 0,5	O.	August . .	28 " 0,2 "'	+ 12	N. og NV.
Marts . . .	28 " 3,6 "'	+ 2,5	N. og NV.	Septbr. . .	27 " 11,3 "'	+ 11,3	SO.
April . . .	27 " 11,9 "'	+ 5,8	SO. og V.	October . .	28 " 4 "'	+ 8,7	SO.
Mai	28 " "	+ 9	NO.	Novbr. . . .	27 " 11,9 "'	+ 1,5	N.
Juni	28 " 0,7 "'	+ 9,8	S.	Decbr. . . .	27 " 8,4 "'	+ 1,3	NO. og O.

De Vaccineredes Antal er 2070.

4 **medico-legale Skjøn** ere afgivne, 1 over Tilregnelighed, 1 over formodet Fødsel i Dølgemaal, 1 Section af et 14 Dage gammelt Barn, som fandtes dødt i Sengen hos Forældrene, 1 Section af en pludselig død Kone.

23 **Sindssyge** ere tilseede og undersøgte. Masturbation angives som en hyppig Aarsag til Sindssygdøm.

Af **chirurgiske Operationer** nævnes 2 Repositioner af Brok, Udrijving af en Næsepolyp og 1 Operation for Hareskaar.

Obstetriciske Operationer foretagne af Lægerne vare følgende: Stang har foretaget nogle Tangforretninger og Vendinger i Stavanger og vestre Ryfylke Distrikt, deriblandt 1 Vending ved Plæenta prævia efter foregaaende stærke Blød-

ninger. Barnet var dødt og Konen døde anæmisk 20 Minuter efter Forløsningen. Af de andre Læger anføres 2 Tandforretninger og 2 Gange Løsen af Moderkagen.

Som **Døde paa Barselseng** anføres 9.

Af **Børn døde under 1 Aar** opgives 78.

Af **Dødfødte og inden 24 Timer efter Fødselen døde Børn** ere anmeldte 84.

Som omkommen ved **ulykkelig Hændelse** er kun anmeldt 1 ved Drukning.

Stavangers og Egersunds Apotheker ere begge visiterede og befundne at være i god Orden. I Stavanger findes 2 **Sygehuse** og et **Sindssyge-asyll**, sammesteds 2 **Badeindretninger** foruden 1 ved hvert Sygehus. I Egersund findes 1 offentlig Badeindretning.

Medicinalpersonalet :

- 1) I **Jæderen og Dalernes Distrikt**: 1 Læge (i Egersund), 2 Jordemødre og 5 Hjælpevaccinatører.
- 2) I **Stavanger Distrikt**: 6 Læger (alle bosatte i Stavanger By), 5 Jordemødre, hvoraf kun 1 med offentlig Ansættelse.
- 3) I **søndre Ryfylke Distrikt**: 1 Læge, ingen Jordemoder, Hjælpevaccinatørernes Antal uforandret.
- 4) I **vestre Ryfylke Distrikt**: 1 Distriktslæge, 1 midlertidig Læge under Vaarsildefisket, 2 Jordemødre, 7 Hjælpevaccinatører.
- 5) I **nordre Ryfylke Distrikt**: 1 Læge, ingen Jordemødre, 7 Hjælpevaccinatører.

XII. Søndre Bergenhus Amt.

Sundhedstilstanden anmeldes fra indre Søndhordlands Lægedistrikt at have været mindre god i Aarets første Halvdel; i Voss var den ret god det hele Aar igjennem og Dødligheden ringe. I dette ligesom i de tilgrænsende Amter optraadte Mæslinger og Kighoste epidemisk med temmelig stor Udbredning.

Sygdomsconstitutionen var de fleste Steder i Amtet i Aarets Begyndelse af tydelig adynamisk Karakter; denne vedligeholdte sig ogsaa, men mindre udpræget hele Aaret igjennem. I indre Søndhordland var den i Aarets Begyndelse inflammatorisk og blev først senere adynamisk.

Typhus fortsatte sig fra forrige Aar ind i dette, var temmelig almindelig uden dog at kunne siges at danne nogen almindelig Epidemi. Sygdommen udbredte sig som det synes stadig ved personlig Smitte og ophørte, hvor streng Isoleringen kunde gennemføres. Bemærkninger om Smitsomheden gjøres af næsten alle Amtets Læger. Paa en Gaard i ytre Hardangers Distrikt, hvor Typhus havde hersket 1853, angrebes uden paaviselig Smitte de fleste af Beboerne, men ingen af de forrige Gang Angrebne (Holmboe). Sygdommen var hyppigst i Aarets to første og tildels i sidste Kvartal. I det Hele ere af Amtets samtlige Læger anmeldte 480 Angrebne og 34 Døde. Men samtidigt med disse stærkere udtalte Tilfælde iagttoges en Del

lettere ikke fuldt udviklede Tilfælde af typhøs Art. I ytre Søndhordlands Distrikt herskede i Begyndelsen af Aaret en gastrisk biliøs Feber, der ofte gik over til Typhus.

Mæslinger gik epidemisk i Midthordlands og ytre Hardanger Distrikter det hele Aar. I ytre Nordhordlands samt indre og ytre Søndhordlands Distrikter var Epidemien mest udbredt i første og fornemmelig i andet Kvartal og tabte sig imod Aarets Slutning. I Voss begyndte den først i Juni og varede Aaret ud. Sygdommen var overalt mild og Dødligheden ringe. Faa døde af Eftersygdomme, af hvilke som de almindeligste anføres Bronchiter.

Kighoste var i enkelte Dele af Amtet temmelig udbredt, saaledes i den nordlige Del af ytre Søndhordlands Distrikt, i Midthordlands og i ytre Nordhordlands Distrikt. I ytre Søndhordland døde 8 af Kighoste; Ingen af dem havde været under Lægebehandling.

Kusma herskede i indre Søndhordlands og i indre Nordhordlands Distrikter i Aarets første Halvdel; i ytre Søndhordland og Voss derimod i sidste Halvdel. Næsheim iagttog 1 Tilfælde af Metastase til Testiklerne.

Catarrhalfebre og Bronchiter forekom af og til hele Aaret igjennem, dog fornemmelig i Vaarmanederne.

Lungebetændelser vare hyppigst i Vaarmanederne. I en liden Omkreds i ytre Hardangers Distrikt angrebes 20 Individuer med fremtrædende nervøse Symptomer, og hos de Syge, som før Lægens Ankomst vare blevne aareladte, var Reconvalescensen forholdsvis langsom; hos et Par af disse udviklede der sig en typhøs Tilstand (Holmboe). Der er anmeldt 66 Tilfælde af Lungebetændelse, hvoraf 12 endte dødt. Af Hjernebetændelse omtales 5 Tilfælde med 3 Døde. De 2, som helbrededes, fik Hjernebetændelse efter Rheumatisme.

Om **acute Rheumatismen** er fra dette Amt kun indmeldt, at 2 ere døde af dermed complicerede Hjertefeil.

Koldfeber omtales kun at være behandlet i ytre Søndhordland hos 4 Sømænd.

Diarrhoer viste sig enkeltvis i August Maaned, i September, October og November derimod hyppigere og ofte haardnakket.

Syphilis forekom sjelden; 10 deraf angrebne Personer fra Tysnes bleve samtlige sendte til Sygehus i Bergen. I Midthordlands Distrikt er 1 Tilfælde af secundær og 1 af tertiær Syphilis kommen under Behandling.

Fnat er almindelig over hele Amtet, dog som det synes paa enkelte Steder i Aftagende. Skoleholderne have faaet Midler til dens Udryddelse, ligesom Sundhedskommissionerne bidrog sit dertil. Skurv er i ytre Nordhordlands Distrikt ikke sjelden (Krohn).

Af **Spedalske** fandtes der i dette Amt efter Tællingen i 1856 et Antal af 352. Ifølge Tællingen i 1853 udgjorde deres Antal 272; Forøgelsen i Treaaret skulle altsaa være 80; men Overlæge Høegh har ved Undersøgelse af Varigheden af de ved begge Tællinger fundne Spedalskes Sygdom og ved næiere Gjennemgaaen af Listerne fundet at denne Forøgelse i Antallet kun er tilsyneladende, idet der i Virkeligheden er skeet en Formindskelse af 6.

Kjertelsyge angives at være temmelig hyppig i ytre Nordhordlands Distrikt, derimod ikke almindelig paa Voss, hvor den i de forekommende Tilfælde ytrer sig mest som Lidelser af Øine og Øren; Svindsot træffes ikke saa sjelden i begge Distrikter, og dens Udvikling begunstiges meget under det skarpe Vaarveir.

Blegspot omtales lidet og synes ikke at være almindelig i dette Amt; i ytre Søndhordland ere dog 19 behandlede derfor.

Chroniske Rheumatismen og Cardialgier ere meget almindelige, især den sidste Sygdom, hvoraf i ytre Nordhordland endog Tredieparten af Befolkningen angives at lide. Denne Hyppighed tilskrives Nydelsen af bedærvet Kost, megen sur Melk og slet Kaffe (Krohn).

Mærkelige sporadiske Tilfælde: Dahl i indre Søndhordland behandlede 2 Personer med Fistula stercorea efter Hernia incarcerata. 3 Tilfælde af Purpura hæmorrhagica ere anmeldte, hvoraf 2 endte dødt; i det ene optraadte, før end noget andet Symptom endnu havde vist sig, efter et Stød paa Næsen stærke Blødninger fra denne; senere viste sig Echymoser hist og her paa Legemet, Blødningerne fra Næsen gjentog sig og medførte Døden. Næsheim beretter om et Tilfælde af Vitia organica medullæ spinalis

hos en Kone paa 40 Aar. Der optraadte efter en rheumatisk Affection af Halsen en Svækkelse i alle 4 Extremiteter samt periodiske meget smertefulde, krampagtige Sammentrækninger i Laarets Bøiemuskler, som indfandt sig ved den mindste Bevægelse eller Støi. Tilsidst sluttede sig hertil Lamhed i Blæren og Endetarmens Sluttemuskel. Hos en anden, der led af Vitia organica cerebri begyndte Sygdommen med Hovedpine, hvortil senere kom Hemiplegi, Contractur af Nakkemusklene og Død efter $\frac{1}{2}$ Aar. 1 Barn med Spina bifida og en ufuldkommen Atresia ani døde 8 Dage efter Fødselen.

Veirig, Topographi, Levemaade. Vinteren var usædvanlig streng, Sommeren raa og kold; i Aarets første Maaneder var Veiret meget stormende især med nordlige og østlige Vinde. Levemaaden er paa Grund af de ydre Forholde temmelig forskjellig i forskjellige Dele af Amtet. I Voss, hvor der er almindeligere udbredt Velstand blandt Bønderne, er Folkets Levemaade og Ernæring ret taalelig. I andre Distrikter og navnlig i Mangers Præstegjeld skildres den derimod som saa slet som vel muligt. Der bemærkes i Almindelighed — ogsaa fra Voss, — at Brændevinsdrik i den senere Tid er noget aftaget. Røgstuer ere for en stor Del gaaede af Brug, og man benytter nu meget Kogeovne, men da Dampen ikke ledes bort, ere de Rum, hvori saadanne findes, gjerne meget fugtige. Alskens Overtro er gjængs, og Troen paa Aatgjørere og forskjellige, dels høist urimelige, dels rent ud skadelige Kurmetoder, især for Barselkoner, stifter, som i foregaaende Beretninger omtalt, paa flere Steder megen Ulykke. Jordbruget staaer over hele Amtet, tildels dog med Undtagelse af Hardanger og Voss, paa et meget lavt Trin.

Sundhedskommissionerne synes at stifte Nytte. For Fattigsygepleien er i det Hele lidet gjort. Egentlige Kvaksalvere omtales ikke; derimod findes der omgaaende Aareladere, der oftest anvende sin Kur uden Skjønsonhed. Som Exempel kan anføres, at de for Tandpine aarelade paa begge Stortæer (Gotaas).

Vaccinerede ere i hele Amtet 1794. Holmboe anser det for en Mislighed, at Vaccinationen udføres af Ikke-Læger, da disse ikke kunne be-

dømme de Individuers Sundhedstilstand, fra hvilke Vaccinematerien tages.

Af **medico-legale Forretninger** er kun anmeldt et Skjøn, der anstilledes over en Pige, som antoges at have født i Dølgemaal eller fordrevet Fosteret.

38 Sindssyge ere undersøgte eller behandlede.

Følgende **chirurgiske Operationer** ere anmeldte: 2 Gange Punction med Indsprøitning for Hydrocele, 3 Repositioner af luxerede Skuldre, 1 Exarticulation af en Finger, nogle Exsterpationer af tumores cystici, 2 Operationer for Teleangiectasi med flere mindre (Holmboe), 1 Paracentese for Hydrops ovarii (Dahl), 1 Paracentesis thoracis med heldigt Udfald (Lossius).

Af **obstetriciske Operationer** ere udførte: 7 Forløsninger med Tang, 1 ved Vending og 2 Perforationer. I begge disse Tilfælde blev først Anlæggelse af Tang forsøgt, men mislykkedes. Fødselsarbeidet havde hos den ene Kone, der forhen havde født 8 dødfødte og 2 levende Børn, varet i 2, hos den anden i flere Dage; den første døde under Barselsengen (Ellertsen).

Paa Barselseng ere døde 11, hvoraf 2 uforløste, den ene før Lægens Ankomst. Til den anden blev Lægen kaldt samme Dag som Veerne begyndte, og han fandt Hovedet indkilet med en Arm og Navlesnoren ved Siden. Strax efter hans Ankomst optraadte Symptomer, der tydede paa en Ruptura uteri, og da Fosteret! var dødt og Konen døende, foretoges Intet. Af 5, som døde paa Barselseng i indre Nordhordland, var Lægen kun tilkaldt hos 2.

Af **Børn døde under 1 Aar** er anmeldte 18, af **Dødfødte** 40.

Ved **ulykkelige Hændelser** berettes omkomne 15; ved **Selv mord** 2.

Apotheker, Badeindretninger og offentlige Sygehuse findes ikke i Amtet.

Medicinalpersonalet i Amtet er følgende:

1. Ytre Søndhordlands Distrikt: 1 Læge, ingen Jordemoder, 7 Hjelpevaccinatører.
2. Indre Søndhordlands Distrikt: 2 Læger, nemlig Distriktslægen og 1 privat praktiserende, ingen Jordemoder, 5 Hjelpevaccinatører.
3. Ytre Hardangers Distrikt: 2 Læger, nemlig 1 privat praktiserende foruden Distriktslæ-

gen, 2 Jordemødre, 5 Hjelpevaccinatører.

4. Indre Hardangers Distrikt: 1 Læge, 3 Jordemødre og 6 Hjelpevaccinatører.
5. Vos Distrikt: 1 Læge, 2 Jordemødre, 4 Hjelpevaccinatører.
6. Midthordlands Distrikt: 1 Distrikts-Læge, der bor i Bergen, ingen Jordemoder, 9 Hjelpevaccinatører.
7. Indre Nordhordlands Distrikt: 1 Læge, ingen Jordemoder, 6 Hjelpevaccinatører.
8. Ytre Nordhordlands Distrikt: 1 Læge, ingen Jordemoder, 7 Hjelpevaccinatører.

XIII. Bergens By.

Sundhedstilstanden var idetheletaget god; vistnok forekom Kusma og Mæslinger epidemisk, men deres Forløb var meget mildt og godartet. Nogen udpræget **Sygdomsconstitution** var der ikke.

Typhus viste sig det hele Aar, men kun enkeltviis og temmelig sjelden. Paa Sygehuset forekom 39 Tilfælde — det foregaaende Aar 61 — hvoraf 8 endte dødlig, de fleste i første og andet Kvartal; paa Tugthuset 3 — det foregaaende Aar 29 — hvoraf 2 døde. Idethele angives Typhus som Dødsarsag i 13 Tilfælde. **Gastrisk Feber**, ofte af typhøs Charakter, synes i de senere Aar at have været hyppigere end forhen, især i Begyndelsen af Aaret og om Høsten (Heiberg).

Barsel feber forekom fra og til. Hos en Qvinde udviklede sig samtidig en komplet amaurotisk Tilstand, der varede i 3 Døgn. 5 angives døde af denne Sygdom.

Kusma viste sig allerede den foregaaende Høst; den udviklede sig i Begyndelsen af dette Aar til en meget udbredt Epidem, som naaede sin Høide i Marts og ophørte i Juni. Den var meget mild, og Metastaser fandt sjelden Sted. Smitsomheden var tydelig; Lehmann fandt Incubationstiden at være omtrent 14 Dage.

Mæslinger udbrød epidemisk i Marts, efterat enkelte Tilfælde havde vist sig allerede i Februar, og herskede i April, Mai og Juni, da de begyndte at aftage. I Semtember forekom de kun ganske enkeltviis. Sygdommen var over-

maade udbredt, fandtes næsten i ethvert Hus og angreb flere Voxne, men var i Regelen af særdeles mild Charakter. Desquamationen var gjerne ringe, og bemærkedes undertiden slet ikke. Complicationer med Betændelser i Luftveiene forekom vistnok, men sjelden, og da især som Følge af den ringe Forsigtighed, der udvistes især af den fattigere Klasse under Desquamationsstadiet. Man saa Børn gaa ude med Exanthemet. Enkelte Læger lod sine Patienter komme ud efter otte Dages Forløb. Hydrops som Eftersygdom forekom kun et Par Gange. Der anføres 8 Tilfælde, som endte dødeligt: 2 Diebørn døde under Eruptionsstadiet, 2 angrebes, efterat samme var overstaaet, af Strubehoste og 4 af Hjernebetændelse. Med Hensyn til den i Forveien herskende Kusmaepidemi bemærker Danielssen, at den aftog, eftersom Mæslingerne udviklede sig, saaledes at da disse vare paa sit Høieste, var hin ganske ophørt.

Skarlagensfeber forekom sporadisk under Mæslingepidemien, og forløb meget mildt; enkelte Voxne angrebes. Diagnosen var imidlertid ofte saa vanskelig og usikker, at Tilfældene ogsaa kunde henregnes til Rubeolæ. Hos en 13aarig Pige, som døde, udviklede sig en Stomacace maligna (D. Martens).

Vandkopper viste sig til forskjellige Tider, især i August og September. **Rosenagtige Sygdomme** synes at have været ikke ganske sjeldne.

Halsbetændelser og **Strubehoste** omtales ikke specielt i Beretningerne. 5 anføres døde af den sidste.

Kighoste iagttoges enkeltvis mod Aarets Slutning.

Catarrhalske Tilfælde vare, som sædvanligt, almindelige paa Grund af de pludselige Veirforandringer (Løberg), Bronchit antog ofte især hos den arbejdende Klasse en chronisk Form.

Lungebetændelser vare sjeldnere end almindeligt; de forekom især i Januar, Februar, Marts og December og som Complication med Mæslinger. Paa Sygehuset behandledes 15, hvoraf 3 med dødeligt Udfald, og 4 Pleuriter. Den mer expectative Behandling uden universelle Blodudtømmelser fandtes fremdeles ligesaa god, som den forhen almindelig brugte.

Rheumatisk Feber forekom hos Flere; to

Læger behandlede tilsammen 24 Tilfælde (Lehmann, D. Martens). Paa Sygehuset indlagdes for samme 10, hvoraf 1 døde.

Koldfeber iagttoges sjelden og næsten kun hos hjemkomne Søfolk. Paa Sygehuset behandles 8.

Diarrhoe og **Cholerine** vare temmelig almindelige henimod og udover Høsten, især blandt Børn, og ofte haardnakkede og ledsagede af blodige Udtømmelser. Enkelte Tilfælde endte dødeligt.

Venerisk Sygdom var sjelden og kom især sjelden til Behandling udenfor Sygehuset. Paa dette indkom for samme 61 Personer. De primære Tilfælde forekom mest hos Søfolk og de offentlige Fruentimmer; de secundære og tertiære vare især fra Landdistrikterne. D. Bull begyndte i Mai med Syphilisationen som Curmethode, men kunde endda ikke angive Noget med Hensyn til Resultaterne. W. Martens omtaler, at conditionerede Familiers Børn i et Par Tilfælde vare blevne smittede af sine Barnepiiger. Af Gonorrhoeer behandledes paa Sygehuset 15.

Fnat var ikke usædvanlig blandt Tjenestefolk, smittede ved indkomne Medtjenere fra Landet (Heiberg).

Af **Spedalske** fandtes i Bergen og de der-værende Hospitaler ifølge den i 1856 foretagne Tælling et Antal af 171. Ved Tællingen i 1853 fandtes der 170. Istedetfor denne tilsyneladende Forøgelse af 1 skal der ifølge Overlæge Høeghs Beregninger have fundet en virkelig Formindskelse Sted af 2.

Kjertelsyge, Cardialgi, Blegspot, Menstruationsuordener, Lencorrhoe vare almindelige. Af **Svindot** døde i Aarets Løb 27.

Skjørbug forekom ikke saa sjelden paa Slaveriet, hvor den før kun havde vist sig ganske enkeltvis. Nogen Forandring i Lokaler, Bespising eller andet, der kunde antages som Aarsag hertil, havde ikke fundet Sted, tvertimod vare ikke ubetydelige Forbedringer foretagne med Hensyn til Ventilation o. s. v.

Gulsot var meget hyppig om Høsten, især i enkelte Strøg af Byen. Den angreb undertiden flere Lemmer af en Familie, men var næsten aldrig ledsaget af Feber, og Almenbefin-

dendet i det Hele lidet afficeret. Et Par Tilfælde anføres dog at have endt dødt under Phænomenet af Meningit. **Nyresteen** angives af Heiberg at være hyppigere i de senere Aar, især blandt Fruentimmer. Han har mod samme seet mest Nytte af Honning og Recoaro Vand.

Veirliget var som sædvanlig ustadigt; Vinteren uden synderlig Sne og Kulde; Vaaren kold og tør; Sommeren ualmindelig kold og regnfuld; Høstmaanederne milde og behagelige. Med Hensyn til **Levemaaden** anføres, at Nydelsen af berusende Drikke, især Øl, tiltager. Nogen Forbedring sporedes kanske i den simple Mands Levemaade som Følge af de for Arbejdsstanden gunstige Tider, ligesom Lægehjælp syntes at benyttes noget mere end forhen (W. Martens).

Den almindelige **Hygieine** angives at være saa slet, som den vel nogensteds kan være (Danielssen). Alle Byens Læger anser den nye Medicinaltaxts Priser for utilbørlig høie og have desangaaende indgaaet med en Forestilling til vedkommende Departement.

De **Vaccineredes** Antal var 532.

Af **medico-legale Forretninger** foretoges en Syns- og Obductionsforretning over en dræbt Person.

Af **chirurgiske Operationer** foretoges paa Sygehuset: 2 Amputationer af Skinnebenet, 1 af Forarmen, 1 af første Mellemfodden, 3 Exarticulationer af Fingre, 1 Exstirpation af Mamma, 2 af Kræftsvulster, 1 af et Staphyloin, 1 Stær-operation, 1 Broksnit, 1 Luftrørssnit og 1 Operation for Hareskaar. I St. Jørgens Hospital foretoges et Luftrørssnit paa en 20 Aar gammel Spedalsk med betydelige Afsætninger af spedalske Masser i Luftrørshovedet, paa Grund af en tilstødende Bronchialcatarrh, der truede med Qvælning. I Byen udførtes et Broksnit med dødt Udfald, 1 Exstirpation af en Teleangiectasi, 1 af en Tumor cysticus, 2 Repositioner af Brok, og 3 Ledsætninger.

Af **obstetriciske Operationer** nævnes 17 Tangforretninger, fordetmeste paa Grund af mangelfulde Veer, og 1 Vending ved Tværlie.

Om **Døde paa Barselseng** og **døde spæde Børn** indeholde Beretningerne Lidet eller Intet.

Dødfødte eller døde inden 24 Timer efter Fødslen vare 49.

Af **Sygehuse** findes Byens almindelig civile, hvor ogsaa Syge af Garnisonen og af Arrestanterne i Byens Arrester indlægges. Paa St. Jørgens Hospital for **Spedalske** laa tilbage fra 1855 et Antal af 128; i Aarets Løb indkom 24 og døde 30, altsaa tilbageliggende 122. Udgifterne til Medicin m. m. var 439 Spd. 119 Skill. Som en Forbedring ved Hospitalet kan anføres, at det har faaet en ordentlig Vandledning og en liden Badeindretning for de Syge. Paa Tugthusets Sygestuer behandlede 81 Syge i 1153 Dage, hvoraf 47 for Scabies med 581 Liggedage. Middeltallet af Liggedage var ikke fuldt 14½. Udenfor Sygestuerne behandlede sammesteds 96. Udgifterne til Medicin for hver af disse 177 Syge paa Tugthuset var 47½ Skill. Paa Arbejdsanstalten behandlede 84 Sygdomstilfælde med en Udgift af 39,2 Skill. for hver Syg. Paa Bergenhus Fæstnings Sygestuer behandlede 29 Syge i 1407 Dage; Fangernes Antal var i Gjennemsnit 100. Foruden Fangerne har ogsaa Gevaldigerne med Koner og Børn fri Læge og Medicin. Den samlede Udgift ved Behandlingen var 60 Spd. 51 Skill. Lungegaardshospitalets Helbredelsesanstalt for Spedalske havde dette Aar efter Hospitalets Brand leiet Locale i det forrige Militærhospital i Bergen.

Byens 2 **Apotheker** befandtes ved Visitationen at være i god Orden. Svaneapotheket havde 2 examinerede Medhjælpere og 2 Disciple; Løveapotheket 1 Medhjælper og 2 Disciple.

Medicinalpersonalet bestod af 13 autoriserede Læger og 2 Dyr læger foruden Jordemødrene, hvis Antal ikke findes opgivet. 1 Læge udførte den offentlige Vaccination.

XIV. Nordre Bergenhus Amt.

Sundhedstilstanden var ualmindelig god i Nordfjord, mindre god i Søndfjord og for første Halvaar tillige i ytre Sogn. Fra indre Sogn angives den tilfredsstillende og lidt bedre end det foregaaende Aar. Typhus og Mæslinger forekom epidemisk, ligesaa tildels Kighoste og Influenza.

Sygdomsconstitutionen var i første Halvaar

tildels catarrhalsk-rheumatisk, tildels gastrisk med Overgang til den adynamiske; i andet mer indifferent.

Typhus optraadte epidemisk i hvert af Amtets fire Lægedistrikter og angreb tilsammen 257 Individuer, hvoraf 11 døde, hvilket meget nær er samme Antal, som for det foregaaende Aar. I Søndfjords Lægedistrikt vedvarede Sygdommen som en Fortsættelse af Epidemien den foregaaende Høst, fornemlig i indre Holmedal, hvor der i første Kvartal forefaldt 15 Tilfælde med 2 Dødsfald. Iøvrigt viste den sig enkeltvis og temmelig spredt over det hele Distrikt om Vaaren og Sommeren, indtil den mod Aarets Slutning igjen blev noget mere udbredt i hint Præstegjeld. I Vefring Sogn forefaldt om Vaaren ved Siden af enkelte Typhustilfælde ogsaa flere catarrhalsk-rheumatiske, der oftere antog en nervøs Charakter. Det samlede Antal i dette Distrikt var 63 Angrebne og 3 Døde. I Nordfjords Distrikt angrebes i det Hele paa 15 Gaarde 57, hvoraf 3 døde; de fleste indsygnede i første Halvaar. Af disse Tilfælde forekom 18 i Davikens Præstegjeld, hvor Sygdommen vedvarede fra det foregaaende Aar, 9 i Indviken, 16 i Selø og 8 i Bremanger Sogn. I ytre Sogns Distrikt angrebes fra Aarets Begyndelse af omtrent 100, hvoraf 4 døde. Samtidig forefaldt flere catarrhalsk-gastriske Tilfælde af nervøs Charakter. I indre Sogn viste Sygdommen sig spredt det hele Aar; der behandledes 37, hvoraf 1 døde; men Nogle skal desuden være døde, før Læge hentedes. De fleste Tilfælde forekom i Lærdals Præstegjeld, Tønjum og Hauge Sogn. — Sygdommens Form var paa de fleste Steder overveiende abdominal; kun fra indre Sogn angives det omvendte Forhold at have fundet Sted.

Mæslinger optraadte ved Aarets Begyndelse epidemisk i ytre Sogn ude ved Havkysten, udbredte sig derfra mod Øst indad langs Fjorden og var om Høsten i de østligste Dele af Distriktet. I indre Sogn herskede de ligeledes om Høsten i Sogndals Præstegjeld, men forøvrigt ikke i dette Distrikt. I Søndfjord, hvor Mæslinger ikke var forekommet epidemisk paa 20 Aar, vare de overordentlig udbredte fra Mai til September, medens Nordfjord saa godt som ganske blev forsvundet for samme. De forløb overalt meget mildt, og

kun 1 Dødsfald findes omtalt. I et Tilfælde optraadte en periodisk Mani som Eftersygdom (Hammer).

Milliaria, Urticaria og Rubeolæ forekom enkeltvis i Søndfjord om Sommeren. Fra Nordfjord omtales et Tilfælde af Herpes zoster, hvor Smerterne meget hurtig lindredes ved Paapensling af en Schellakopløsning, der tilfældigvis havde ved Haanden (Cappelen).

Kighoste var meget almindelig i Søndfjord samtidig med Mæslingerne, og ligesom disse mild i sit Forløb. Ogsaa i Nordfjord, hvor den havde hersket epidemisk den foregaaende Høst, forefaldt Tilfælde af den, men de kom kun sjelden under Behandling.

Kusma bemærkedes i Aarets første Kvartal i Lærdals Præstegjeld i indre Sogn, men blev ikke Gjenstand for Lægebehandling.

Influenza herskede meget udbredt i Søndfjord i Maanederne Marts og April. Den var gjerne mild og godartet og antog kun ved stor Uforsigtighed og slet Behandling, saasom ved stærke Aareladninger, Nydelse af Rum og stærkt Øl, hos Enkelte en farlig Charakter (Landmark).

Af **Lungebetændelser** behandledes faa; fra Nordfjord omtales 8 Tilfælde, foruden 7 Pleuriter og 14 acute Bronchiter (Cappelen); fra Søndfjord 7 og indre Sogn 3. Distriktlæge Landmark anser Almuens Behandling af denne Sygdom med Rum, der ofte gives i Dosis af indtil $\frac{1}{2}$ Pægl, som en Aarsag til dens forholdsvis hyp-pige dødelige Udgang.

Af **Koldfeber** behandledes et Tilfælde i Søndfjord og et i Nordfjord, begge hos Sømænd, hjemkomne fra Udlandet.

Diarrhoer vare almindelige i Nordfjord Vaar og Høst, og medførte ikke sjelden blodige Ud-tømmelser (Cappelen). De bleve ogsaa ofte paa Grund af den feilagtige Diæt chroniske. Fra Søndfjord anføres 2 aldeles sporadiske Tilfælde af Blodgang.

Venerisk Sygdom var særdeles sjelden; kun 5 secundære og tertiære Tilfælde kom under Behandling (indre Sogn). Af **Gonorrhøer** forefaldt derimod ikke mindre end 86 i Nordfjord hos Søfolk, der vare paa Reisen til og fra Bergen.

Fnat var fremdeles almindelig; men Lyst til at blive det kvit spores dog. I Søndfjord for-

anstaltedes af Distriktslægen en almindelig Renselse, idet han uddelte Wienersalve til Sundhedskommissionernes Medlemmer og gav dem Anvisning til sammes Brug. Resultatet viste sig at være godt.

Af **Spedalske** fandtes ifølge den i 1856 foretagne Tælling et Antal af 606. Da der ved den i 1853 foretagne Tælling kun fandtes et Antal af 505 skulde der altsaa have fundet en Forøgelse Sted i disse 3 Aar af 101 Spedalske i Amtet; men ifølge Overlæge Høeghs Beregninger er denne Forøgelse kun tilsyneladende, idet der i Virkeligheden er skeet en Formindskelse i Antallet af 7.

Svindrot hører i Søndfjord til de hyppigst forekommende chroniske Sygdomme (Landmark), medens den i Nordfjord er meget sjelden; intet Tilfælde var der kommen under Behandling i Aarets Løb. I ytre Sogn behandlede 5—6 Personer for samme, hvoraf 2 døde, i indre Sogn 12, hvoraf 4 døde.

Om **Kjertelsyge, Blegstot, Cardialgi, chronisk Rheumatisme** gjælder fremdeles det samme, som i Beretningen for 1855 anført. **Orm** er almindelig; hos et 3 Aar gammelt Barn i indre Sogn

afdreves i Løbet af 3 Dage 113 Lumbrici. **Hjertesygdomme** synes ikke at være ganske sjeldne i Nordfjord, og staa rimeligvis i Forbindelse med de hyppigt forekommende chroniske Rheumatismer (Chr. Hirsch). Livmoderombøininger og Fremfald skildres som temmelig almindelige i ytre Sogn, især blandt ældre Koner, og Aarsagen antages at ligge i, at Fruentimmernes Forretninger sammesteds ofte medfører, at de maa bære tunge Byrder, saaledes under Høaannen, da det meste Hø bæres i Hus. Panaritier vare ogsaa dette Aar meget almindelige i Nordfjord.

Veiret var i Nordfjord raat og koldt det hele Aar; i Juli og August blæste en stadig, stærk og kold Nordenvind. I Søndfjord var Slutningen af April og næsten hele Mai tør og tildels varm, Juni derimod fugtig og meget kold. I ytre Sogn var Sommeren kold, regnfuld og stormende med nordlige Vinde. I indre Sogn var Vinteren mild og behagelig, Vaaren skarp og tør, Sommeren varm og drivende, og Høsten i Begyndelsen regnfuld. Landmark angiver Temperaturforholdene i Søndfjord saaledes:

Maaned.	Middel- Temperatur.	Høiest Temperatur	Lavest Temperatur.	Maaned.	Middel- Temperatur.	Høiest Temperatur.	Lavest Temperatur.
Januar . .	÷ 1 °	+ 7 °	÷ 10 °	Juli	+ 11,8 °	+ 18 °	+ 8 °
Februar . .	÷ 1,5 °	+ 7 °	÷ 12,5 °	August . .	+ 12 °	+ 18 °	+ 7,5 °
Marts . . .	+ 1,4 °	+ 6 °	÷ 4 °	September	+ 8,8 °	+ 13 °	+ 4 °
April . . .	+ 5,3 °	+ 8 °	0 °	October . .	+ 7,4 °	+ 11 °	+ 2 °
Mai	+ 8,8 °	+ 15 °	+ 4 °	November .	÷ 0,3 °	+ 8 °	÷ 10,5 °
Juni	+ 10 °	+ 15 °	+ 7 °	December .	÷ 1 °	+ 8 °	÷ 10 °

Folkets **Levesæt** og hele Stel var fremdeles usselt, uagtet den økonomiske Stilling for Fleres Vedkommende var ikke lidet forbedret ved de rige Fiskerier. Kun i Nordfjord sporedes kanske nogen Forbedring med Hensyn til Klædedragt og Vaaningshusenes Indredning. Foruden Brændevinsdrik er Nydelsen af Øl, ofte i store Kvantiteter og slet tilberedet, meget almindelig og ansees som en væsentlig Aarsag til de hyppige Cardialgier og andre gastriske Forstyrrelser.

De oprettede Sundhedskommissioner synes at omfattes med Interesse, og der næres ialmin-

delighed godt Haab om deres Virksomhed, om end den lave Cultur vil virke hæmmende. Som det kraftigste og nødvendigste Middel til at op- hjælpe denne, anser Distriktslægen i ytre Sogn Udskiftning af Jordfællesskabet, der vilde gjøre Enhver mere selvstændig og uafhængig. Et oprettet Landhusholdningsselskab antages at ville bidrage meget til Jordeiendommenes Forbedring.

Fattigsygepleien udføres fremdeles for Amtskommunens Regning, og synes i det Hele ordnet paa en Maade, der giver de Fattige taalelig let Adgang til Lægehjælp. Tilsynet udførtes i Sønd-

fjord og Nordfjord foruden af Distriktslægerne tilige af to privat ansatte. I førstnævnte Distrikt behandlede 106 fattige Syge. Mangelen af et Sygehus inden Amtet føles stærkt.

Lægehjælp søges meget i Nordfjord (Cappelen), og fra indre Sogn angives Lysten og Tiltiden til samme at være i Tiltagende. I Søndfjord hentes derimod sjelden Læge til de Syge, mindre maaske paa Grund af Mistillid, end af ren Uvidenhed, fatalistisk Livsanskuelse, Gjerlighed og Hensyn til Andres Meninger. En Husmoder vover aldrig at hente Læge i Mandens Fravær, en Mand med voxne Børn ikke uden disses Tilladelse o. s. v. Dog maa fra denne Skildring undtages Vefrings og Vigs Sogne, hvis Indbyggere tildels have færdsels meget mere blandt andre Mennesker, og saaledes forskaffet sig endel rigtigere Anskuelser om mange Ting end Tilfældet ellers er. Til Fødende hentes Lægen næsten aldrig, og selv Jordemødrene benyttes flere Steder kun lidet, saa deres Pladse endog ere vanskelige at faa besatte paany, naar de blive ledige. — Med Hensyn til den i Departementets Circulære af 4de August 1856 paapegede Bemærkning af Medicinalkomiteen om manglende Oplysninger med Hensyn til Antallet af Syge og Døde af de forskjellige Sygdomme, bemærker derfor Landmark: "Det er i mit Distrikt saa langt fra, at alle de, som dø, ere tilseede af Lægen, der kun da kan bestemme Dødsarsagen, at det heller maa ansees som en Sjeldenhed; thi enten konsuleres blot Lægen paa Afstand, eller om han en enkelt Gang hentes, da ikke gjentagende, saa at han ikke faar se Udfaldet af Sygdommen. Spørger man Nogen om, hvad den eller den døde af, faar man stedse det Svar "Dauen", og den Adspurgte gjør store Øine og er færdig at le En op i Ansigtet, naar man søger at gaa dybere i Sagen, hvilket da ogsaa i Virkeligheden er et faafængt Arbejde. Det staar altsaa i Lægens Magt at give kun en meget ufuldstændig Beretning om Mortalitetforholdene her, indskrænket til de enkelte Tilfælde, hvor han i offentlig eller privat Praxis selv har kunnet iagttage Sygdommens dødelige Udfald, og til de Oplysninger, han kan hente fra Præsternes Lister".

De **Vaccineredes** Antal var 1659. Enkelte

Steder i Søndfjord var Vaccination ikke foretagen, dels af Mangel paa Hjælpevaccinatører, og dels fordi Mæslingernes Forekomst gjorde det ønskeligt, at udsætte samme.

Af **medico-legale Forretninger** udførtes 2 Syns- og Obductionsforretninger i Anledning af formodet Drab, 1 af en Mand som fandtes død efter en stærk Beruselse, 1 Undersøgelse for Fødsel i Dølgemaal, 2 af Helbredstilstand, 1 af mistænkelig Medicin, foruden 5, hvis Gjenstand ikke næiere angives.

Af **Sindssyge** forpleiedes i Søndfjord og indre Sogn 8 for offentlig Regning; den ene var indlagt paa Bergens Mentalsygehus. Af acute Tilfælde behandlede 5, hvoraf 4 helbrededes.

Af **chirurgiske Operationer** omtales kun en Reposition af et Brok, og en Resection af et fremstaaende Benstykke paa Skinnebenet efter et slet tilhelet Benbrud.

Af **obstetriciske Operationer** foretoges 7 Tangforretninger. Paa Barselseng døde 27 Køner, hvoraf 1 uforløst uden at Læge blev hentet. Mod en af de Dødes Moder blev der senere anlagt Justitssag, "fordi hun paa voldsom Maade havde lagt den offentlige Læge Hindringer i Veien for at forløse Barselkvinden og derved antagelig forvoldt dennes Død". Se Retstidenden eller Morgenbladet for 4de September 1858.

Af **Børn under 1 Aar døde** i indre Sogn 34, i Søndfjord 92 eller noget over 14 pCt. af de Fødte.

Antallet af **Dødfødte** var 115.

Ved **ulykkelige** Hændelser omkom i Nordfjord 16, deraf 6 ved Drukning, 2 ved Fald, 1 ved Forbrænding og 1 ved Vaadeskud. 3 Kvinder begik Selvmord.

Apotheket paa Lærdalsøren befandtes ved Visitationen i god Orden. Enkelte private Baideindretninger findes i Nordfjord, i Søndfjord og indre Sogn.

Medicinalpersonalet:

1. I indre Sogns Distrikt: 1 Læge, 4 Jordemødre og 6 Hjælpevaccinatører.
2. I ytre Sogns Distrikt: 1 Læge og 1 Jordemoder. Hjælpevaccinatørernes Antal er fremdeles ikke opgivet.
3. I Søndfjords Distrikt: 2 Læger, 3 Jordemødre og 11 Hjælpevaccinatører.

4. Nordfjords Distrikt: 2 Læger, 4 Jordemødre og 13 Hjelpevaccinatører.

XV. Romsdals Amt.

Sundhedstilstanden var meget god i Distrikterne søndre og østre Søndmøre og indre Nordmøre, forøvrigt mindre tilfredsstillende, især i ytre Nordmøre og indre Romsdalen. Dødeligheden dog intetsteds større end almindelig.

Typhus, Mæslinger og Kighoste forekom epidemisk i flere Distrikter.

Sygdomsconstitutionen hovedsagelig catarrhalsk og tildels adynamisk; kun fra søndre Søndmøre angives den som svagt inflammatorisk i Aarets første Halvdel.

Typhus herskede epidemisk i første Halvjaar i nordre Søndmøre (Vatne, Søhndven og Ørskoug Sogne), i Molde, i indre Romsdal, Rødven og Heens Sogne, og i ytre Nordmøre, paa hvilke Steder angrebes respektive 20, 100, 55 og 87 og døde tilsammen 13; i andet Halvjaar i Aalesund og tildels det omkringliggende Landdistrikt, hvor der angrebes 98 og døde 2. Desuden forekom Typhus sporadisk paa flere Steder det hele Aar. Antallet af samtlige Angrebne efter Lægernes Opgivende er 439, hvoraf 18 døde. Epidemien i Aalesund betegnes som en catarrhalsk-nervøs, saaledes at en Trediedel af Tilfældene udmærkede sig ved endog stærkt udtalte typhøse, de to Trediedele ved mere catarrhalske Phænomener, ledsagede dog af stort Kræftetab og langvarig Reconvalescents og tydelig henhørende til samme Epidemi som hine (G. Broch). I Landdistrikterne var Sygdommen ikke just af saa stor Udbredning, som stærk Intensitet; angreb forholdsvis færre Gaarde, men næsten samtlige deres Beboere (Thome, Søberg, Gjerdrum), hvilket for en Del maa tilskrives Umuligheden af i Vintertiden at afsondre de Syge fra de Friske, da der gjerne kun findes eet Ildværelse paa Gaarden (Heyerdahl). I Christiansund skal Typhus være sjelden og altid kun sporadisk i sin Forekomst, rimeligvis paa Grund af Stedets Beliggenhed; jo længere man kommer ind i Fjordene og Dalstrøgene, des mer ondartet træffer man Sygdommen (Werring).

Barselseber viste sig enkeltvis; 4 Kvinder anføres døde af samme.

Mæslinger udbrød i Aalesund i Juni Maaaned, i Christiansund i September og herskede epidemisk til Aarets Udgang. De vare af stor Udbredning, men godartede. Ingen døde. I de tilstødende Landdistrikter, hvor de forekom samtidig, blev de aldrig Gjenstand for Lægebehandling (Werring). I Slutningen af Aaret viste de sig i østre Søndmøre og indre Romsdalen (Gjerdrum og Thome).

Af **Herpes zoster** forefaldt flere Tilfælde om Vaaren og Høsten i søndre Søndmøre, ligesom **Vandkopper** viste sig enkeltvis sammesteds.

Kighoste gik epidemisk i nordre Søndmøre, ytre og indre Nordmøre især i sidste Halvjaar. Mest udbredt synes den at have været i Christiansund, hvor det særdeles regnfulde, kolde og stormende Veir om Høsten syntes at forværre Sygdommen (Werring). 6 Børn anføres døde af samme, men Antallet er i Virkeligheden større; Lægen hentes kun sjelden til saadanne Patienter udenfor Byerne.

Catarrhalske Sygdomme, hvoriblandt Halsbetændelse og Bronchit, vare almindelige i indre Romsdalen, indre Nordmøre og Christiansund, paa hvilket sidste Sted de især var meget udbredte i første Halvjaar (Tønnesen). Iøvrigt forekom de ogsaa i de andre Distrikter men mindre udbredt. S. Høegh behandlede 10 Tilfælde af Halsbetændelse, hvoraf 8 med Abscesdannelse.

Exsudativ Halsbetændelse forekom paa Veø Præstegaard i indre Romsdalen, hvor den angreb næsten alle Stedets Beboere. En 11aarig Pige døde under Croupsymptomer. Gaarden ligger paa en liden Ø med fugtig Jordbund, og i Nærheden af samme henlaa et gammelt, af Sop og Fugtighed halvforraadnet Kirkegulv, der ogsaa brugtes til Brænde (Thome).

Af **Strubehoste** døde 2 Børn i Christiansund (Werring).

Af **Lungebetændelse** behandlede i det Hele 86 Tilfælde, hvoraf 10 endte dødt. De fleste forekom i nordre Søndmøre nemlig 26 med 4 Døde, Christiansund 21 med 3 Døde, indre Romsdalen 18 med 2 Døde, søndre Søndmøre 10 med 1 død. I indre Nordmøre forekom ualmindelig faa

(Heyerdahl). Distriktslægen i indre Romsdalen gjør opmærksom paa, at Lungebetændelserne i hans Distrikt forefaldt i Sogne, der var forskaaede for den andensteds herskende Typhus. Amtskommunen anser sig i intet Fald forpligtet til at betale for Behandlingen af denne Sygdom, hvoraf Følgen lettelig bliver, at den kan herske endog epidemisk, uden at Lægen faar Besked derom (Werring). Af andre betændelsesagtige Sygdomme omtales fra søndre Søndmøre 4 Tilfælde af Bughindebetændelse, hvoraf 2 døde, og 1 Hjertehindebetændelse (Høegh).

Af **Koldfeber** forefaldt 3 Tilfælde i Christiansund hos Søfolk, der vare komne hjem fra Udlandet (Tønnesen).

Syphilis forekom paa flere Steder almindeligere end sædvanlig; i Aalesund 17 Tilfælde, i sammes Landdistrikt 9; i Christiansund 17, mest primære; i Halse Sogn i indre Nordmøre flere Tilfælde, idet af 29, mest secundære og tertiære Tilfælde, som Heyerdahl behandlede, de fleste vare derfra; i indre Romsdalen 4 og østre Søndmøre 3. Fra Molde anføres Sygdommen ligeledes at have været hyppigere end almindelig, men uden bestemt Angivelse af Tal; som Aarsag angives den i de senere Aar mere udbredte Skibsfart (Hoffmann). I ytre Nordmøres Landdistrikt skildres Ængstelsen for denne Sygdom som meget stor, og kun 1 Tilfælde iagttoges sammesteds (Werring). De Syge sendes tildels til Reknæs Hospital, hvor der indkom i det Hele 27.

Fnat synes at være mest udbredt i søndre og østre Søndmøre; i sidstnævnte Distrikt kunde neppe Nogen siges fri for samme. I indre Romsdalen, ytre og indre Nordmøre syntes det derimod ikke at være saa almindeligt og tildels i Aftagende. Sands for en bedre Hudkultur sporedes (Heyerdahl).

Af **Spedalske** fandtes ved den i dette Aar foretagne Tælling et Antal af 234, medens det ved Tællingen i 1853 blev befundet at være 209. Istedetfor denne Forøgelse i Treaaret af 25, skal der ifølge Overlæge Høeghs Beregninger af begge Tællinger have fundet en virkelig Formindskelse Sted af 22 Spedalske i Amtet. Antallet af de paa Reknæs Kur og Pleieanstalt henliggende Spedalske udgjorde ved Aarets Udgang 53. Om Spedalskhedens Aarsager og Valget af Forebyg-

gelsesmidler ere Meningerne delte. G. Broch antager at den hovedsagelig forplanter sig ved Arv, og tror kun at burde fæste liden Tiltro til de Syges Beretninger om Forkjølelse og Ondtliden som første Aarsag. Til Spørgsmaalets lettere Løsning anser han det ønskeligt, at der blev forfattet fuldstændige Slægtregistre over de Spedalske, ved hvilken Anledning man ogsaa burde indhente Oplysning om andre chroniske Sygdommes Forekomst i disses Familier, og saaledes søge oplyst, hvorvidt de kunne siges at staa i noget Forhold til Spedalskhed. Hoffmann nærer den Anskuelse, at den arvelige Sygdomsdisposition vistnok i Regelen er Aarsag til, at Sygdommen hyppigst viser sig i den Familie, hvor den engang er indtrængt, men tillægger derhos de ydre Omstændigheder, Livsvilkaar etc. en væsentlig Betydning. For at hindre Sygdommens Udbredning foreslaar han at oprette Opdragelsesanstalter trindt om i Bygderne, hvor de Børn, hos hvem Disposition paa Grund af Slægtskabsforbindelse kunde formodes, skulde hensættes og saaledes dels unddrages det haarde Liv, de ellers i Almindelighed vilde have at føre, og dels underkastes en styrkende, baade psykisk og fysisk Opdragelse, der kunde sætte dem istand til i en senere Alder at modstaa de ydre Forholdes Indvirken. Disse Anstalter vilde tillige ved sit Exempel virke gavnlige paa Opdragelsesvæsenet i det Hele. Omkostningerne ved samme tror han vilde være overkommelige.

Om **Svindstot**, **Kjertelsyge**, **Menostasi**, **Vattersot**, **Cardialgi**, **Ormsygdom** gjælder fremdeles, hvad der findes anført i Aarsberetningen for 1855. **Chronisk Rheumatisme** er meget almindelig, rimeligvis paa Grund af de hyppige Temperaturvexlinger, det stormende Klima og Almuens Liagegyldighed i at beskytte sig mod samme. **Øiensygdomme** skildres som hyppigt forekommende i indre Romsdalen; de antage ofte en uheldig Udgang, og Distriktslægen angiver intetsteds at have seet saamange Blinde og Enøiede som der. (Thome). Store **gamle Saar**, især paa Benene, træffes ofte (Werring). **Panaritier** vare paa flere Steder almindelige og undertiden meget slemme.

Brok er ligeledes ikke sjældent; i 2 Tilfælde af indeklemt Lyskebrok, som ikke lod sig bringe

tilbage, udskiltes det af Koldbrand angrebne Tarmstykke, og de Syge kom sig (Heyerdahl).

Mærkeligt Tilfælde. En Kone fødte i 1855 en Datter med 6 Fingre paa hver Haand og 6 Tæer paa den ene Fod; i 1856 fødte hun igjen en Datter med 6 Fingre og Tæer paa begge Hænder og Fødder (søndre Søndmøre).

Veirliget. I søndre Søndmøre herskede om Vaaren og Vinteren stille Veir med tør Luft og Kulde, om Sommeren en stadig kold, tør Nordenvind; i Romsdalen og Nordmøre var Sommeren og Høsten meget regnfuld, kold og stormende. — Indre Romsdal angives idetheletaget at have et haardt, raat, koldt og ustadigt Klima; i det Indre af Gryten blæser gjerne hele Vinteren en kold, gjennemtrængende, tør Landvind, kaldet Raumavind.

I Surendalen og Sunddalen ere østlige og nordostlige Vinde almindelige, hvilket antages som Aarsag til at Brystbetændelser der ere hyppigere end i Stangvik og Thingvold, som ligge i Ly for samme (Heyerdahl).

Levemaaden og de **hygiæniske Forholde** ere meget slette. Overdreven Nydelse af Brændevin var mest almindelig i Molde, Christiansund og Veblungsnæs, mindre i Landdistrikterne. Forbudet mod Udskjænkning fra Løverdags Aften til Mandag antages at virke meget gavnlig (Hoffmann).

Fattigsygepleien udføres fremdeles paa de allerfleste Steder ved Distriktslægerne; Omhuen for samme fra Kommunernes Side synes ikke at være særdeles stor. Chroniske Syge ere ofte udsatte for stor Elendighed. Lægehjælp søges sjelden for privat Regning; Distriktslægen i østre Søndmøre tilsaa i Aarets Løb 36 Syge, hvoraf 7 paa offentlig Bekostning. Bestemmelsen af Sygdomsconstitutionen, Dødligheden og de Sygdomme, som især betinge denne, bliver derfor usikker og mangelfuld. I Søndmøres tre Distrikter angives Antallet af samtlige Døde at være 544, medens Dødsarsag kun opgives for 72, foruden de Dødfødte. Af de 72 er derhos 22 omkomne ved ulykkelige Hændelser. Da det endvidere ofte hænder selv i Tilfælde, hvor Læge hentes, at den Syge dør, uden at det kommer til dennes Kundskab, fremhæver Werring det Ønskelige i,

at det blev paalagt Sognepræsterne at indsende til vedkommende Distriktslæge Beretning om Dødsfald paa Gaarde, hvor smitsom eller febrilsk Sygdom anmeldes. De oprettede Sundhedskommissioner have overalt været i Virksomhed. — Kvaksalveri skal drives temmelig utilsløret i ytre Nordmøre.

De **Vaccineredes** Antal opgives til 2352. Almuen nærer flere Steder kun liden Tro til Vaccinationen og opsætter med den i det Længste. Hjælpevaccinatorerne klage tildels over for ringe Godtgjørelse og drive vel derfor ogsaa mangengang Sagen med mindre Iver (Thome). Fra indre Nordmøre anføres som en Mærkelighed, at 7 Personer havde ladet sig revaccinere.

Af **medico-legale** Undersøgelser udførtes 1 Obduktion af et i Dølgemaal født Føster, og 1 Undersøgelse af en Mand, der var bleven mishandlet og berøvet sit ene Øie.

Af **Sindssyge** tilsaaes i nordre Søndmøre i Aarets Løb 5; i indre Romsdalen 8; i ytre Nordmøre 8. Paa Bergens Mentalsygehus indlagdes af disse 1, paa Gaustad Asyl 3; 16 forpleiedes for Amtskommunens Regning.

Af **chirurgiske Operationer** omtales 2 Repositioner af Brok, 1 Palliativoperation for Vandbrok, 1 Radicaloperation for samme, 1 Amputation af Skinnebenet og 1 af Laaret, 2 Exstirpationer af Kræftsvulster, 1 af Teleangiectasi og 1 af Tumores cystici, 1 Operation for Blodbrok, 1 for Ranula (efter Malgaignes Methode, med gunstigt Udfald, S. Høegh), 2 Tenotomier, 1 Operation for Hareskaar, 2 Stæroperationer, 1 Ledsætning af Skulderen, nogle Exarticulationer af Fingre og Tæer.

Af **obstetriciske Operationer** omtales 21 Tangforretninger i Almindelighed paa Grund af svage Veer, trange Fødselsveie eller langvarigt Fødselsarbeide; 3 Excerebrationer paa dødt Foster hos Førstefødende paa Grund af Bækkenforsnevring og langvarigt Fødselsarbeide; den ene Kone døde (Thome, S. Høegh); 1 Mutilation af Fostret, af samme Aarsag; Konen kom sig (Søberg); 7 Vendinger, den ene Kone døde bagefter af Metrorrhagi (Broch); 3 Løsninger af Moderkagen. S. Høegh antager, at Bækkensnæverhed forekommer hyppigere i Søndmøre end andre Steder; langsomme Fødsler vare i det Hele ingen Sjel-

denhed, og kunstig Fødselshjælp forholdsvis hyppig nødvendig. Aarsagen hertil ligger tildels ogsaa, tror han, i Barselkvindens feilagtige Behandling. Hun faar ikke Lov til at ligge, men maa uafsladelig være oppe, og arbejder derhos med den hele Tid under Veeerne, hvoraf Følgen bliver, at alle hendes Kræfter som oftest ere udtømte, før Modermunden er tilstrækkelig udvidet, og den egentlige drivende Fødselsmechanik begyndt. Fødslen foregaar altid paa Knæerne, og Efterbyrden tages i ethvert Tilfælde strax, ofte med den største Raahed, hvorpaa Konen gives en Kop varm Kaffe med $\frac{1}{2}$ Pægel stærk Rum i, der gjør hende ganske beruset, ofte indtil Vanvid.

Af **Døde paa Barselseng** nævnes 11, hvoraf 2 efter foregaaende kunstig Forløsning (se ovenfor), 4 af Barselseber, 2 af Hjernebetændelse og 1 af Barselkrampe.

De **Dødfødtes** Antal opgives til 127; fra et Par Distrikter mangler dog Underretning.

Ved **ulykkelig Hændelse** omkom: 13 ved Drukning, 5 ved Sneskred, 1 ved Fald ned fra et Fjeld, 1 Barn ved Forbrænding og 1 ved Ihjelliggen, 1 ved Hængning.

Af **Sygehuse** fandtes i Amtet fremdeles kun Reknes Hospital for Spedalske, der tillige benyttes som Amtssygehus.

Med **Badeindretningerne** var ingen Forandring indtraadt. De 3 **Apotheker** i Amtet, nemlig i Aalesund, Molde og Christiansund fandtes ved Undersøgelsen i lovbefalet Stand.

Medicinalpersonalet bestod af:

1. I søndre Søndmøres Distrikt: 2 Læger, 7 Jordemødre og 8 Hjælpevaccinatører.
2. I nordre Søndmøre: 1 Læge, boende i Aalesund, 9 Jordemødre og 8 Hjælpevaccinatører.
3. I østre Søndmøre: 1 Læge, 5 Jordemødre og 5 Hjælpevaccinatører.
4. I ytre Romsdal: 2 Læger, begge boende i Molde, 8 Jordemødre og 7 Hjælpevaccinatører.
5. I indre Romsdal: 1 Læge, 5 Jordemødre og 8 Hjælpevaccinatører.
6. I ytre Nordmøre med Christiansund: 3 Læger, der alle boe i Christiansund; 7 Jordemødre og 12 Hjælpevaccinatører.

7. I indre Nordmøre; 2 Læger, 6 Jordemødre og 6 Hjælpevaccinatører.

XVI. Søndre Trondhjems Amt.

Sundhedstilstanden var meget god i hele Amtet, med Undtagelse af Strinde og Sælbo Distrikt, hvor den angives at have været mindre tilfredsstillende. Dødligheden var overalt ringe. **Sygdomsconstitutionen** betegnes af de fleste Læger som indifferent, og kun af enkelte som catarhalsk-rheumatisk i Aarets første Maaneder og gastrisk i de sidste (Trondhjem, Strinden og Selbo). Typhus og Kighoste forekom tildels epidemisk.

Typhus viste sig især i første og sidste Kvartal og var gjerne mild og let i sit Forløb. Af 234 Angrebne døde 16. Heraf forefaldt i Strinden og Selbo Distrikt 135 Tilfælde med 4 Dødsfald, i Ørkedalens Distrikt 35 med 2, i nordre Fosens Distrikt 27 med 1, og i Guldalens Distrikt 21 med 5. Paa Trondhjems kommunale Sygehus behandlede 14, hvoraf 4 døde. Som Steder inden Amtet, der især ere udsatte for denne Sygdom, og hvor den endog havde hersket stadig i flere Aar, anføres Mostadmarken i Nærheden af Trondhjem og Høilandet, Annex til Melhus. Dens Optraeden paa sidstnævnte Sted, hvor den gjerne indfinder sig om Sommeren, kan maaske forklares af Bøndergaardenes Beliggenhed paa en fugtig Jordbund inde mellem høie Fjelde (Dahm).

Af **Udslagssygdomme** forekom 2 Tilfælde af Skarlagensfeber i Trondhjem og 1 i nordre Fosen; to af disse endte dødlig. Variceller og Rødlinger viste sig enkeltvis og til forskellige Aarstider i Trondhjem, ligesaa Ansigtsrosen og Herpes zoster, der endog optraadte hyppigere end almindelig, især om Foraaret.

Kighoste herskede epidemisk især i Selbo og hele Ørkedalen, paa sidstnævnte Sted fra Juli Maaned af til Aarets Slutning. Den var meget udbredt men blev paa Grund af sin milde Karakter sjelden Gjenstand for Lægebehandling. I Trondhjem forefaldt enkelte Tilfælde, efter Epidemien den foregaaende Høst, indtil Marts Maaned, da den ophørte.

Af **Kusma** forefaldt en liden Epidemi i Selbo og enkelte Tilfælde i Trondhjem.

3 Børn anføres døde af **Strubehoste** i Trondhjem.

Catarrhalske Sygdomme synes for dette Aar at have været noget hyppigere i Trondhjem end almindelig, især om Vaaren og Høsten. De optræde især ved østlige Vinde.

Betændelsesagtige Sygdomme vare temmelig almindelige, især i første Halvaar og tildels om Høsten. Af Lungebetændelser behandledes paa Trondhjems kommunale Sygehus 21, hvoraf 4 med dødligt Udfald; i det Hele angives 16 Individer døde af denne Sygdom i Trondhjem. Paa en Gaard i Ørkedalen og en Husmandsplads i Guldalen optraadte den epidemisk og angreb næsten samtlige Beboere. Pleuriter og Peritonæiter omtales fra flere Distrikter; i Ørkedalen vare Tarmbetændelser almindeligere end sædvanlig mod Slutningen af Aaret, 3 Personer behandledes for samme, hvoraf 2 døde. Acut Rheumatisme forekom foruden i Trondhjem, Strinden og Selbo, især paa Røros, hvor den fra Foraaret af udover Sommeren var meget udbredt og stræng. Chronisk Rheumatisme synes at være en af de hyppigst forekommende Sygdomme og betinger rimeligvis den ikke sjeldne Forekomst af Hjertefeil (Kindt).

Af **Koldfeber** behandledes 1 Tilfælde paa Sygehuset i Trondhjem, 2 i Slaveriet sammesteds og 2 paa Røros, hvor de Angrebne vare Arbejdere, der havde paadraget sig Sygdommen i Sverige. Den forekommer ellers aldrig der (Stengel).

Diarrhoer og gastriske Febre forekom om Sommeren og Høsten i Trondhjem og Røros. I nordre Fosen vise Diarrhoer sig fra og til om Foraaret ved Befolkningens Hjemkommen fra Fiske og ere undertiden meget haardnakkede (Berg).

Syphilis var dette Aar sjeldnere end forhen. Paa Trondhjems kommunale Sygehus behandledes 83 Tilfælde, hvoraf tilbageliggende 28 og indlagte 55; af de sidste vare 22 fra Strinden og Sælbo, 9 fra Guldalen, et Par fra Ørkedalen, og 6 à 8 fra søndre Fosen. I nordre Fosen observeredes et eneste, tertiært Tilfælde. I alle Distrikter, med Undtagelse af Trondhjem, fore-

kom næsten udelukkende blot secundære og tertiære Former. Paa det midlertidige Sygehus i Selbo behandledes fra 1ste Januar til 8de Mai, da det nedlagdes, 23 Personer, hvoraf 11 nyindkomne. Siden dets Oprettelse i November 1852 var der paa samme behandlet i det Hele 159 syphilitiske Personer, hvoraf 3 maatte indlægges tvende Gange paa Grund af Recidiv. Bestemmelsen om dets Nedlæggelse, allerede omtalt i forrige Aarsberetning, var efter Sygehuslægens Forestilling igjen tagen tilbage; men da Lægeposten kort efter ved Indehaverens Forflyttelse blev ledig, og ingen examineret Læge var at erholde til samme paa de opstillede Betingelser, blev det nedlagt den 8de Mai d. A. (Poulsen).

Hudsygdomme angives at være almindelige i Selbo, Ørkedalen og tildels Strinden og Trondhjem (Knudtzon), sjeldne derimod paa Røros og i nordre Fosen, hvor Fnaf f. Ex. i Almindelighed kun forekommer hos Spedalske. I Ørkedalen begyndte Almuen dog at søge Raad mod samme.

Antallet af **Spedalske** i dette Amt fandtes ved Tællingen i 1856 at udgjøre 130; ved den i 1853 foretagne Tælling blev det fundet at være 121. Der skulde altsaa i de mellem begge Tællinger forløbne 3 Aar have fundet en Forøgelse Sted af 9. Overlæge Høegh tror imidlertid af sine Beregninger af Tællingerne at maatte antage, at Antallet af de Spedalske i disse 3 Aar virkelig er aftaget med 20.

Kjertelsyge træffes temmelig almindelig i Trondhjem, især blandt de mindre Bemidledes Børn, og paa Røros; ikke sjelden i Strinden og Selbo, og af og til, dog ikke almindelig, i Guldalen. I nordre Fosen synes den at være sjelden.

Svindstot er almindelig i Trondhjem og ikke sjelden i Strinden og Selbo, Ørkedalen og Røros. 20 Personer, hvoraf 5 Fanger i Tugthuset, anføres døde af samme i Trondhjem. I Guldalen sees Sygdommen sjelden.

Cardialgi omtales som almindelig fra Trondhjem, Ørkedalen og nordre Fosen. Distriktslægen paa sidstnævnte Sted antager Aarsagen her til at ligge dels i Fødemidlernes Beskaffenhed og dels i de af Almuen altfor hyppig brugte Blodudtømmelser, der fremkalde en anæmisk Tilstand.

Store gamle Saar er almindelige i søndre Fosen. Flere Tilfælde af Carbunculus anføres fra Trondhjem, Strinden og Sælbo.

Af **mærkelige Tilfælde** omtales en Fungus uteri hos en ugift Pige, der for flere Aar tilbage havde født to Børn. Svulsten havde sit Sæde i den øvre Del af Livmoderen og udviklede sig efterhaanden i den Grad, at den opfyldte hele Bækkenhulheden og aldeles hindrede de naturlige Udtømmelser, der for Rectums Vedkommende maatte istandbringes ved Indsprøitning af flere Potter lunkent Vand gennem en Øsophagus catheter. Tilsidst emollieredes den og udtømte sig gennem Rectum, hvorefter Patientten døde af Emaciation (Bødtker).

Veirlig og Levemaade. Sommeren og Høsten vare overalt ualmindelig kolde, regnfulde og ustadige; Afgrøden blev paa flere Steder ikke moden. Aarets første og sidste Maaneder vare noget mere stadige og tildels kolde, især December. I Trondhjem var den laveste Temperatur i Januar $- 6^{\circ}$, i Februar $- 11^{\circ}$ og kun af kort Varighed (Roll). Brændevinsdrik er meget almindelig i Hitterens Præstegjeld, søndre Fosen, hvor der findes 6 Udskjækningssteder for samme, og Distriktslægen anser dette som en af de væsentligste Hindringer for Befolkningens Fremgang i Velstand og Kultur. I Distriktets andet Præstegjeld Hevne, hvor intet Udskjækningssted findes, er Forholdet ulige bedre (Bendeke). Paa Ørkedalsøren skal afsættes en Mængde slet Vin.

Om **Fattigsygepleien** gjælder det i forrige Aarsberetning Anførte; den omtales af alle Læger som upaaklagelig og tildels endog meget god. Kvaksalveri drives fremdeles i temmelig høi Grad paa flere Steder; over den bekjendte "Ledsætter" i Ørkedalen var der dog ifølge Amtets Ordre optaget Forhør. Lægehjælp benyttes enkelte Steder mere (Stadsbygden). Jordemødrene nyder i nogle Distrikter Almuens Tillid (Ørkedalen), i andre benyttes mer kloge Koner. Almuen er tildels meget bange for chirurgiske Operationer, og Obduction tillades næsten aldrig (Berg). Fra søndre Fosen beklages meget Mangelen af et Sygehus, hvorved Kommunen ofte, naar Patientten selv for mindre farlige Sygdomme f. Ex. gamle

Saar maa indsendes til Trondhjem, paaføres unødigt store Udgifter. Som en Nødhjælp er der derfor oprettet en Sygestue paa 5 Senge i Hitteren.

De **Vaccineredes** Antal udgjør 1997. Fra fire Hjælpevaccinatører var dog ingen Anmeldelse indkommen. (Ørkedalen og nordre Fosen).

Af **medico-legale Forretninger** omtales 5: Obduction af en ved uforsigtig Kjørsel omkommen Person; Undersøgelse i Anledning Fødsel i Dølgemaal; Undersøgelse af, hvorvidt legemlig Omgjængelse havde fundet Sted hos en fjortenaarig Pige; Undersøgelse af, hvorvidt en Persons Helbredstilstand var til Hinder for Udstaaelsen af en idømt Straf; Erklæring om en tilføiet Legemskades Beskaffenhed.

Af **Sindssyge** var i nordre Fosen undersøgt 4, hvoraf en sendtes til Trondhjems Sindssygeasyl.

Af **chirurgiske Operationer** omtales 1 Amputation af Laaret, 2 af Crus, 2 Exarticulationer af Tarsalbeen, 13 af Fingre og Tær, 1 Exstirpation af Læbekræft, 7 af forskjellige Svulster, 13 Operationer for Stær, 2 for Skjelen, 4 for Hernia sacci lacrymalis, 2 for Ectropium, 1 Paracentesis pectoris ved Empyem, flere Repositioner af indeklemte Brok og en af et gammelt luxeret Skulderled, 1 Operation for dobbelt Hareskaar og 2 Udriivninger af Næsepolypp.

Af **obstetriciske Operationer** foretoges 2 Tangforretninger, den ene paa Grund af Bækkensnæverhed, efterat Fødselsarbeidet havde varet i 9 Dage, og Barnet allerede var dødt; den anden paa Grund af Veemangel og med heldigt Udfald for Moder og Barn. 1 Vending og Extraction hos en Kone i 4de Barselseng efter 3 Døgns Fødselsarbeide. Paa den forreste Væg af Livmoderen fandtes en polypøs Gevæxt af et Børnehoveds Størrelse. Konen døde otte Dage senere (Lindeman). 2 Løsninger af Moderkagen. 2 Perforationer af Hovedet med paafølgende Extraction ved døde Fostre efter forgjæves Forsøg med Tang; i det ene Tilfælde paa Grund af Bækkensnæverhed hos en Kone, der tidligere havde født 3 levende og 4 dødfødte Børn ved Naturens Hjælp (Stengel); i det andet hos en Førstefødende, nærmest for at lette Fødselsarbeidet; Værne vare tillige ophørte, og Foster-

hovedet kjendtes ualmindeligt stort (Seehuus). Begge Mødre døde. 1 Extraction af et dødt Foster, efterat Hovedet var født. Livmoderen var fast sammentrukket, og Udbringelsen af Fosterets Krop foregik kun med Vanskelighed og gjorde Anvendelsen af skarp Hage og Perforation af Underlivet nødvendig. Konen, en første-fødende, døde kort efter (Berg).

Som **Døde paa Barselseng** findes anførte foruden de ovenfor nævnte, 1 Kone i Trondhjem paa Grund af Incarceratio placentæ, 1 i Guldaalen og 3 i Ørkedalen, hvoraf to af Barselfeber. Det hele Antal er altsaa 9.

Antallet af **Dødfødte** var 119. Af Børn under eet Aar døde 10 under Lægebehandling.

Selbo midlertidige **Sygehus** nedlagdes den 8de Mai som ovenfor omtalt. Paa Trondhjems Tugthus's Sygestuer behandledes 98 og døde 6, paa Slaveriets 62, hvoraf 5 for Strictura urethræ; 3 døde. Om Trodhjems kommunale Sygehus og Sindssygeasyl er Beretning indtaget i medfølgende Sygehusliste. Den i Ørlandet for Amtets Regning stedfundne Udsættelse i Forpleining af Spedalske, der var beregnet paa 10 saadanne Syge, tilflød tildels kun det halve Antal af Mangel af Husrum til flere. Det private **Dampbad** i Trondhjem maatte nedlægges af Mangel paa Resourcer.

Amtets 3 **Apotheker**, nemlig 2 i Trondhjem og 1 paa Røros, bleve ved Visitationen befundne i god Orden.

Medicinalpersonalet i Amtet bestod af:

1. I Trondhjems Stadsphysikat: 12 Læger, hvoraf 4 privat praktiserende, 2 fast ansatte Jordemødre. 1 Læge udfører Vaccinationen.
2. Strinden og Selbo Distrikt: Distriktslægen og Fattiglægen i Strinden ere begge bosatte i Trondhjem og der medregnede, 1 Jordemoder og 6 Hjælpevaccinatører.
3. Guldalens Distrikt: 2 Læger (Distriktslægen og Berglægen paa Røros), 6 Jordemødre, hvoraf 4 fast ansatte, og 10 Hjælpevaccinatører.
4. Ørkedalens Distrikt: 1 Læge, 4 Jordemødre og 7 Hjælpevaccinatører.
5. Søndre Fosens Distrikt: 1 Læge. Antallet af Jordemødre og Hjælpevaccinatører er fremdeles ikke opgivet.

6. Nordre Fosens Distrikt: 2 Læger, 4 Jordemødre og 7 Hjælpevaccinatører.

XVII. Nordre Trondhjems Amt.

Sundhedstilstanden var overalt inden Amtet meget god, med Undtagelse af vestre Namdals Lægedistrikt, hvor der i de fire første Maaneder herskede temmelig megen Sygelighed (Kusma). **Sygdomsconstitutionen** var indifferent; kun fra nordre Indherreds Distrikt angives den som inflammatorisk i November og December under en vedvarende tør, kold Østenvind.

Typhus forekom dette Aar mindre hyppig end sædvanlig, og paa flere Steder kun sporadisk. Som Epidemi optraadte den i søndre Indherreds Lægedistrikt, i Ytterøens og Inderøens Præstegjelde i nordre Indherreds Distrikt og i Lekø og Nærø Sogne i vestre Namdals Distrikt. De fleste Tilfælde forekom i Januar, Februar og sidste Kvartal; de færreste i Vaarmaanederne Marts—Mai. Den abdominelle Form synes at have været den hyppigste; Exanthem iagttoges sjelden (J. Angell). I det Hele opgives 253 Angrebne og 22 Døde, hvoraf i søndre Indherred 120 og 10; nogle af disse høre dog egentlig til det foregaaende Aar.

Af **exanthematisk Febre** forefaldt en let Mæslingepidemi i Namsos og sammes Omegn i Juni og Juli.

Kusma herskede epidemisk i vestre Namdal fra Aarets Begyndelse til udi April; enkelte Tilfælde havde vist sig allerede i December den foregaaende Høst. Den var almindelig udbredt især i Kolvereid og Nærø Præstegjelde, men meget mild. 6 Gange iagttoges Metastase til Testes.

Kighoste omtales alene fra søndre Indherred, hvor 5 Børn behandledes for samme i October (Istad).

Svælgbetændelse med diphtheritisk Belæg hos Børn og **Strubehoste** viste sig i søndre Indherred, Stenkjær og østre Namdals Distrikt, tildels om Sommeren. Af 13 Tilfælde endte 6 dødelig. Simpel Halsbetændelse var temmelig almindelig i Omegnen af Stenkjær om Foraaret.

Betændelsesagtige Sygdomme forekom noget

sjældnere end sædvanlig og kun sporadisk; i hvilken Henseende der gjøres opmærksom paa Aarets milde og fugtige Veirlig. Alene i nordre Indherred optraadte de med større Intensitet i Maanederne November og December (Nerdrum). Der anføres i det Hele 80 à 90 Tilfælde af Lungebetændelse, hvoraf 6 endte dødt, af Pleurit 11 Tilfælde, af Enterit og Peritonæit 7 med 4 Dødsfald.

Af **acut Rheumatisme** omtales kun ganske faa Tilfælde, hvorimod den som chronisk var meget almindelig og ikke sjelden forbunden med Hjertefeil (Arentz).

Catarrhalske Affectioner synes heller ikke at have været mer end almindelig hyppige, naar undtages i vestre Namdal under den der i Begyndelsen af Aaret herskende Kusmaepidemi.

Diarrhoer og gastriske Febre viste sig af og til især i de sidste Maaneder af Aaret og i Trakter, hvor Kornet ikke var blevet modent, saaledes i søndre Indherred. Udtømmelserne vare undertiden blodige.

Syphilis var fremdeles i Aftagende i søndre Indherred; paa Skogns Sygehus indlagdes 34, hvilket er 16 færre end det foregaaende Aar. Paa Namdals Sygehus indkom 11, hvoraf 4 med primær Affektion, medens Aaret forud kuns 4 havde været under Behandling; det forøgede Antal skrev sig dog hovedsagelig fra en enkelt Familie. 6 af de Indlagte vare fra vestre Namdals Lægedistrikt, hvor Syphilis ikke havde vist sig paa fire Aar.

Fnat er meget almindelig i søndre Indherred, og Midler mod samme søges sjelden; nogen Forandring til det Bedre spores dog (Istad, J. Angell). I vestre Namdal træffes det ikke ualmindelig mellem Børn. Andre Hudsygdomme ere sjeldne.

Af **Spedalske** fandtes ved den i 1856 foretagne Tælling 138, hvoraf i søndre Indherred 16, i nordre Indherred 31, i østre Namdal 21 og i vestre Namdal 70. Antallet var siden 1853, da der ved Tællingen fandtes 88 Spedalske i Amtet, ifølge Overlæge Høeghs Beregning, dog kun forøget med 18.

Kjertelsyge og **Svindot** vare ikke ualmindelige i søndre Indherred; af den sidste Sygdom døde efter Beretningerne 11 Personer inden Am-

tet. **Cardialgi** var en almindelig Sygdom; Vattersot og Drankergalskab forekom ligeledes oftere; Blegspot derimod sjelden. Brøk er temmelig hyppig i Skovbygderne Stod og Snaasen.

Veirliget var i det Hele meget ustadigt, koldt, regn- og stormfuldt, især om Sommeren og Høsten, saa at Kornet flere Steder ikke blev modent eller kom bedærvet i Hus. Med Hensyn til Levemaaden, hygiæniske Forhold og Fattigsygepleien indeholde Beretningerne kun lidet Nyt. Brændevinsdrik er aftaget betydelig i Værdalen i de sidste Aar, men er meget almindelig i Omegnen af Stenkjær, hvor tre Landhandlere have Udskjækningsret. Bondens Husstel skildres ogsaa herfra som mindre godt; han har saaledes vel Mad nok, men tilbereder den slet og skiddefærdigt. Kaffe nydes i store Portioner og koghed. Fra søndre Indherred klages fremdeles over Kvaksalveri. Læge søges sjelden i vestre Namdal, og kloge Koner benytttes der almindeligere end Jordemødre.

Vaccinerede ere i Amtets øvrige 3 Distrikter 1144, fra østre Namdals Distrikt mangler Angivelse herom.

Af **medico-legale Forretninger** nævnes 3, hvoraf en Obduction af et Foster, hvis Moder var mistænkt for at have ombragt samme.

Af **Sindssyge** behandledes paa Skogns Sygehus 3. Derhos tilsaaes i søndre Indherred 12 og i østre Namdal 1. Fra Værdalen laa 2 paa Trondhjems Sindssygeasyl.

Af **chirurgiske Operationer** omtales foruden flere Exarticulationer af Fingre og Tæer: 1 Underbinding af Radialarterien, 4 Operationer for Læbekræft, 1 Udriivning af en Næsepolyp, 1 Cataractoperation, 1 Amputatio penis paa Grund af Kræft; næsten samtlige foretoges paa Skogns Sygehus.

Obstetriciske Operationer: 6 Tangforretninger, hvoraf tre med heldigt Udfald for Moder og Barn; ved en var Fosteret dødfødt; for de to findes Intet anført med Hensyn til Udfaldet; 2 Perforationer af Fosterhovedet paa Grund af Bækkenæverhed; i det ene Tilfælde, hvor Conjugata maalte 2 $\frac{3}{4}$ –3", døde Konen tre Uger senere af Underlivsbetændelse (Istad, Dietrichson); — 1 Embryotomi ved Tværleie, efterat Konen i

halvvandet Døgn havde ligget med Fosterets ene Arm og Navlesnor fremfalden uden at hente Jordmoder (J. Angell); — 2 Vendinger, begge ved Tvillingfødsler, udførtes af Læger.

6 Koner opgives **døde paa Barselseng**.

Af **Børn under 1 Aar døde** i søndre Indherreds Distrikt 50 og i vestre Namdals 28. De **Dødfødtes** Antal var 74; fra østre Namdals Distrikt mangler Angivelse herom.

5 Personer druknede og 2 begik Selvmord i vestre Namdals Distrikt.

Amtet har fremdeles 2 **Sygehuse**, nemlig 1 i Skogn Præstegjeld ved Levanger med 2 Læger og 1 i Overhalvdens Præstegjeld ved Namsos med 1 Læge.

Badeindretninger findes ikke uden paa Sygehuse.

Amtets to **Apotheker** nemlig i Levanger og i Stenkjær fandtes ved Visitationen i Orden.

Medicinalpersonalet var i det Væsentlige uforandret i Antal; der fandtes dette Aar:

1. I søndre Indherred: 5 Læger, 6 Jordemødre, 10 Hjælpevaccinatører.
2. I nordre Indherred: 3 Læger, 7 Jordemødre, 15 Hjælpevaccinatører.
3. I østre Namdal: 2 Læger, 4 Jordemødre, 11 Hjælpevaccinatører.
4. I vestre Namdal: 1 Læge, 2 examinerede og 1 uexamineret Jordemoder samt 7 Hjælpevaccinatører.

XVIII. Nordlands Amt.

Sundhedstilstanden i Amtet har i det Hele taget været god; fra flere Steder benævnes den endog usædvanlig god, kun i Vesteraalens Distrikt har der hersket jevn Sygelighed med Undtagelse af Tiden fra medio Juli til sidst i September. Som Epidemi herskede i den sydlige Del af Amtet indtil Lødingens Distrikt Kusma, og i det nordligste Distrikt, Vesteraalen, Mæslinger. Typhus var ikke mere udbredt end sædvanligt. Dødeligheden ikke stor undtagen i Stegen og Alstadhoug Distrikter, hvor den var større, end det foregaaende Aar.

Sygdomsconstitutionen har paa de fleste Steder ikke været tydeligt fremtrædende; den angives i Almindelighed som indifferent.

Typhus udbreder sig i dette Amt i Almindelighed med de fra Lofoten og Finmarken hjemkommende Fiskere, idet disse komme syge til deres Hjem, hvor da efter hverandre flere Personer angribes. I det Hele taget har denne Sygdom i dette Aar ikke haft nogen særdeles Udbredning. I Brønø Distrikt optraadte Sygdommen i Aarets Slutning i Vegø, hvor paa en Gaard 6 angrebes og 1 døde. I Alstadhoug Distrikt var den mere udbredt, især efter Lofotfiskernes Hjemkomst i April, og paa enkelt Sted var den ogsaa ondartet, forbunden med Blødninger og Koldbrand; i det Hele vare i dette Distrikt under Behandling 48, hvoraf 4 døde. I Lurø Distrikt forekom Sygdommen det hele Aar, især i Rødø Præstegjeld, dels som smaa Epidemier, dels sporadisk; som Angrebne er opgivne 47, hvoraf 2 døde, kun 26 vare under Behandling, hvoraf 2 døde. I Bodø Distrikt forekom kun faa sporadiske Tilfælde. I Skjærstad Distrikt viste der sig et Par smaa Epidemier, hvori 10 angrebes og 1 døde. I Stegens Distrikt var Sygdommen, der her fortsatte sig fra det foregaaende Aar, mere udbredt, den var i de fleste Tilfælde af cerebral Karakter, og kun undtagelsesvis af synderlig Intensitet, men ofte forbunden med lang Reconvalescents. I det Hele anmeldtes for Lægen 99 Tilfælde, hvoraf 4 døde, men der var flere Syge. I Østlofotens Distrikt forekom 31 Tilfælde, hvoraf de 25 hos Fiskere i Februar og Marts, som indlagdes paa Vaagens Sygehus, og af hvilke 3 døde. I Vestlofotens Distrikt vare under Behandling 18, hvoraf 14 i Mai Maaned. Af disse døde 1; ogsaa her gjør Lægen opmærksom paa, at Sygdommen i Almindelighed opstaar hos de slet nærede og daarligt udrustede Fiskere, som kommer syge hjem og udbreder den ved Smitte. I Vesteraalens Distrikt vare under Behandling 50 Patienter, hvoraf 2 døde, Sygdommen, der opstod ved Fiskeres Hjemkomst, vedligeholdt sig til Juni Maaned, men fremtraadte igjen i November især i Sortland; paa denne Tid antog ogsaa andre Sygdomme sædvanligvis et typhøst Anstrøg. I det hele Amt opgives 318 Individuer at have været

angrebne af Typhus, hvoraf 21 døde, altsaa et Dødsforhold af 6,9 pCt.

Som lidende af **Barselseber** eller anden Puerperalaffection omtales 13, hvoraf 3 døde.

Af **Udslagsfebre** forekom **Vandkopper** i Hemnæs; og **Mæslinger** i Hadsel og Bø Præstegjeld, hvor de herskede som Epidemi fra April Maaned til ud paa Høsten; den var meget mild, krævede sjelden Lægetilsyn og kun 1 Individ vides død deraf.

Strubehoste og exsudativ **Svælgbetændelse** omtales kun som enkeltvis forekommende; af den sidste Sygdom angrebes imidlertid flere Individuer i Vefsens Præstegjeld, hvor dog Ingen døde deraf.

Kusma herskede som udbredt Epidemi i den sydlige Del af Amtet lige til Lødingens Distrikt fra Aarets Begyndelse til September Maaned; Sygdommen var af mild Karakter, og foranledigede kun sjelden Lægens Tilkaldelse, af Metastaser til Kjønndelene forekom enkelte, i mange Tilfælde optraadte Næseblødninger, der medførte Lettelse.

Catarrhalske Febre vare hyppige i Amtets sydligste og nordligste Dele; Karakter af Influenza antog disse Sygdomme i Alstadhaug Distrikt, hvor ikke faa angrebes, Sygdommen angreb enten Brystets eller Underlivets Slimhinder, og gik ikke sjelden over i Lungebetændelser med adynamisk Karakter.

Betændelsessygdomme have i dette Aar ikke været meget almindelige; i Brønø og Alstadhaug Distrikter forekom imidlertid i Aarets sidste Maaneder flere Tilfælde af Lungebetændelser; paa første Sted behandledes 16, hvoraf 4 døde, og paa sidste 6, hvoraf 1 døde. I Bejerens Præstegjeld af Bodø Distrikt skal der efter Sognepræstens Indberetning have hersket en epidemisk Brystbetændelse, hvoraf omtrent 50 Personer angrebes, Lægehjælp kaldtes ikke, da Menis hindrede al Kommunikation. I Skjærstad Distrikt behandlede Distriktslægen 20 Lungebetændelser, hvoraf 8 faldt paa Februar; de øvrige jævnt fordelte paa Aaret; fra Stegen omtales 16 Lungebetændelser med et Dødsfald; i Vestlofoten kun 3, hvoraf de 2 endte dødt; i Vesteraalen vare Lungebetændelser og Rheumatismen almindelige i Vaarmaanederne. Af samtlige Læger nævnes

60 Tilfælde af Lungebetændelse med 9 Dødsfald.

Gastriske Sygdomme have været sjeldne: fra Alstadhaug Distrikt omtales i August 8 Tilfælde af Blodgang paa en Gaard formentlig af rheumatisk-catarrhalsk Oprindelse, hvoraf Ingen døde, samtidigt hermed viste der sig paa andre Steder i det samme Præstegjeld Diarrhoer. I Stegens Distrikt viste der sig i Slutningen af Sommeren flere Tilfælde af godartet Cholera, hvoraf 6 paa en Gaard, kun 1 døde.

Veneriske Sygdomme synes i dette Aar at have forekommet hyppigere, end det foregaaende; flere Tilfælde af Syphilis havde sin Oprindelse fra Matroser, som indfandt sig ved Lofotfisket. Af Syphilis nævnes af Lægerne 28 Tilfælde, hvoraf 2 behandledes paa Alstadhaugs, 4 paa Bodø og 13 paa Buksnæs Sygehus; 11 Personer behandledes for Gonorrhoe samt Nogle for Epididymitis.

Af **Radesyge** omtales kun 1 Tilfælde.

Chroniske Hududslet synes ikke at være almindelige, uagtet Hudkulturen her, som paa de fleste Steder, staar paa et lavt Standpunkt. Kun i Vefsens Præstegjeld og i Lødingens Distrikt forekommer Fnat almindeligere, men Raad søges sjelden.

De **Spedalske** udgjorde ifølge Tællingen i 1856 et Antal af 213; ved Tællingen i 1853 medtoges kun et Antal af 172. Forøgelsen af 41 Spedalske i disse 3 Aar er efter Overlæge Høeghs Beregninger af begge Tællinger kun tilsyneladende, idet Antallet i Virkeligheden skal være bleven formindsket med 16.

Svindot og **Kjertelsygdom** ere ikke almindelige i Forhold til det øvrige Land; fra flere Distrikter omtales disse Sygdomme som sjeldne. **Cardialgi, chronisk Gastrit** og i det Hele taget Fordøielsesuordener samt **chronisk Rheumatisme** og **Menstruationsuordener** høre derimod til de jevnligst forekommende Onder, og ere de Sygdomme, hvorfor Lægens Hjælp oftest fordres. Fra Vesteraalen omtales derhos Vattersot som temmelig almindelig.

Som et sjeldnere Tilfælde nævnes af Distriktslægen i Brønø en meget heftig Forgiftning efter Bid af en Hugorm, hvorefter Patienten først efter 3 Ugers Forløb kom sig nogenlunde. Ef-

ter Distriktslægens Beretning skal Brønø Præstegjeld være det nordligste Sted i Landet, hvor Hugormen forekommer.

Klima, Veirlig, Levemaade. Aarets Klima var meget ugunstigt for al Vegetation, idet det begyndte med skarp Kulde og nordlige Vinde, hvilke Veirforholde vedvarede til i Mai. Sommeren var kold, saa at Middeltemperaturen for Juni i Bodø kun var $+ 4,20^{\circ}$, først i Juli Maaned var der i omtrent 14 Dage nogenlunde varmt og til enkelte Tider endog trykkende, dog naaede Maanedens Middeltemperatur sammesteds kun $+ 9,3^{\circ}$. Nattefrost indtraf oftere i August, saa at baade Potetes, der i disse Egne er et meget vigtigt Næringsmiddel, og Kornet frøs. Vinteren indtraadte tidligt, saa at Potetes endog frøs i Jorden og det allerede før bedærvede Korn paa Grund af Kulde og Regn blev daarligt bjerget. Surrogater for Melet, malet Bark og Fiskeben, var Almuen derfor nødt til tidligt at tage fat paa. Heller ikke slog Fiskeriet saaledes til at det kunde bøde paa den mislige Høst. Ikke destomindre synes Følgerne af disse ugunstige Forhold ikke at have øvet nogen synderlig Indflydelse paa Sundhedstilstanden i dette Aar. Den væsentlige Bedrift i disse Egne er Fiskeriet, hvortil alle mandlige Kræfter anvendes; Jordbruget, som forsømmes, besørger fornemmelig af Qvinderne, som ogsaa maa udføre mange andre Arbejder, der paa andre Steder tilhøre Mændene (Søberg). Næringsmidlerne bestaa hovedsagelig af Fisk, som for det meste nydes i bedærvet, sur Tilstand, enten usaltet eller saltet, samt Spegekjød og Syresuppe (Riis, Randers) — intet Under derfor at Underlivssygdomme ere saa hyppige, at en af Lægerne (Møller) antager at mindst en Fjerdedel af Befolkningen lider af Cardialgi eller chronisk Gastrit. Brændevinsdrik er ikke almindelig, hvorimod Forbruget af Kaffe og Tobak er betydeligt. Boligerne ere smaa og usunde. Da Hovednæringen bestaar i Fiskeriet, har dette derhos givet Anledning til Bosættelse af mange Familier, der ikke selv eie Hus eller Jord, men bo hos Andre, hvis Huse da overfyldes. Begge Kjøen især af Tjenerklassen have gjerne fælles Soverum, hvorved Usædelighed, hvorover der føres megen Klage, i høi Grad befordres.

Fattigsygepleien er i Almindelighed forsvarlig, og paa flere Steder er Adgangen til Hjælp for den Fattige lettet derved, at han kun behøver at melde sig for Tilsynsmanden. Udgifterne overtages for en stor Del af Medicinalfondet, men dette er ved de store Fordringer, som i de senere Aar er gjorte til samme, saa medtaget, at Lægerne paa enkelte Steder have maattet staa i Forskud for Udgifterne til Medicin, hvorfor ogsaa Amtsformandskabet har maattet indskjærpe Communerne paa egen Bekostning at sørge for sine Fattige. Lægehjælp søges mere eller mindre paa de forskjellige Steder, hvilket har sin Grund dels i den forskjellige Formuesforfatning, som i Almindelighed er ringe, dels i den til mange Tider besværlige Adkomst; som oftest søges Lægens Hjælp, naar han tilfældigvis kommer i Nærheden af den Syges Hjem, og de fleste Syge har denne da kun en Gang Anledning at se. Jordemødres Hjælp søges næsten udelukkende af de mere Velstaaende eller af dem, som bo i hendes Nærhed, forøvrigt tyr man til Hjelpekoner. Sundhedskommissioner ere i Aarets Løb oprettede i de fleste Formandskabsdistrikter, og Lægerne love sig af disses Virksomhed gavnlige Følger.

For **Kvaksalveri** er et Fruentimmer fra Trondhjem bleven tiltalt, fordi hun i den sydligste Del af Amtet reiste om og solgte en Salve, hvilken hun angav som nyttig for Modersyge og Brok, hvilken sidste Sygdom her ofte forekommer. Forøvrigt klages ikke over Kvaksalveri, men Distriktslægen i Brønø beklager den Uskik, at især Kvinderne lader sig aarelade for allehaande Onder, som de tilskrive "ondt Blod" og "ond Vind". Dette sidste Udtryk betyder alle Slags Smerter, og naar disse antage en fix Karakter siges den onde Vind at have sat sig fast.

De **Vaccineredes** Antal udgjorde 2035. Vaccinationen udføres i Almindelighed ordentligt; en Vaccinator har frasagt sig sin Bestilling, fordi Skyds paa Reiser i Vaccinationsanliggender er bleven negtet.

Af **medico-legale Forretninger** nævnes kun 2, nemlig en Undersøgelse af et i 4de—5te Maaned aborteret Foster, der formentlig var født i Dølgemaal, og en Erklæring om, hvorvidt en til

Vand og Brøds Straf dømt Mand kunde udholde denne.

Af **Sindssyge** have 58 dels været under Behandling dels besøgte for at undersøge om deres Forpleining var forsvarlig.

Af **chirurgiske Operationer** omtales: hyppige Amputationer af Fingre og Tæer paa Grund af Koldbrand efter Forfrysninger, 3 Repositioner af luxeret Skulderled, hvoraf den ene lykkedes under Anvendelsen af Chloroform, efterat gjentagne Forsøg i Forveien havde været gjorte, 8 Exstirpationer af kræftagtige og andre Svulster, 4 Paracenteses abdominis, 2 Operationer for Phimosi og 1 Operation for graa Stær ved Disscision.

Af **obstetriciske Operationer** ere ved Lægerne foretagne 13 Tangforretninger, alle indicerede ved langvarigt Fødselsarbeide eller Ophør af Veerne, og 1 Udtagen af Efterbyrden; efter disse Operationer ere 1 Moder og 1 Barn døde.

Som **døde paa Barselseng** opgives 15, foruden de ovenfor nævnte 4, hvoraf 2 uforløste, den ene i Lurø, den anden i Lødingen, uden at de nærmere Oplysninger om disse nævnes.

Af **Børn døde under 1 Aar** omtales af 6 Distriktslæger 90. Antallet af **Dødfødte og døde inden 24 Timer efter Fødslen** udgjorde 128.

Omkomne ved Ulykkestilfælde vare i det Hele 51, hvoraf 44 ved Drukning og 4 ved Jord- og Sneskred, af **Selv mord** nævnes 7.

Af **Sygehuse** findes 3: i Alstadhaug, i Bodø og Buksnes; desuden er under Lofotfisket et Sygehus i Virksomhed i Vaagens Præstegjeld, der bestyres af Distriktslægen i Østlofoten. Dette Sygehus, som i 1856 var i Virksomhed i 2½ Maaned, er indrettet for 35 Senge; der behandles i dette Aar i det Hele 100 Patienter, Forpleiningsdagens samlede Antal udgjorde 1641; Medicinforbrug opgik til 108,94 Skill. for hver Syg og til 6,8 Skill. for hver Forpleiningsdag.

Kun et **Apothek** findes i Amtet, nemlig i Bodø, der ved Visitationen fandtes i Orden. En midlertidig Filialafdeling af dette Apothek var i Virksomhed under Fisket i Vaagens Præstegjeld. Ved Bjørns Marked dreves Handel med Apothekerverer af en af Trondhjems Apothekere.

Amtets Medicinalpersonale:			
Lægedistrikt.	Læger.	Jordemødre.	Hjælpevaccinatører.
1. Brønø	1 (Distriktslægen)	2	6
2. Alstahaug	1	—	2
3. Ranen	1	—	3
4. Lurø	1	—	2
5. Bodø	1	—	3
6. Skjerkstad	1	—	2
7. Stegen	1	—	2
8. Lødingen	1	—	0
			Hjælpevaccinatørernes Antal ikke opgivet.
9. Østlofoten	1	—	1
10. Vestlofoten	1	—	1
11. Vesteraalen	1	—	3

XIX. Finmarkens Amt.

Da Medicinalberetning ikke er indkommen for Vestfinmarkens Lægedistrikt, hvor Distriktslægen døde i den sidste Del af Aaret, er dette Distrikt med Kjøbstaden Hammerfest ikke indbefattet i efterfølgende Beretning.

Sundhedstilstanden maa overhovedet ansees for at have været god; fra Senjens Lægedistrikt angives den i Aarets sidste Halvdel endog at have været meget god. Af betydeligere Epidemier forekom ingen i dette Aar; af mindre udbredte kan nævnes Typhus, der herskede epidemisk i Senjens, og Skjørbug, der optraadte epidemisk i Varangers Lægedistrikt, samt en religiøs Exaltation, der oftere fremkaldte Manie, i Tromsø, Lyngens og Altens Lægedistrikter. De to Læger i Tromsø opgive i Aarets Løb at have behandlet tilsammen 1206 Syge, af hvilke 31 døde; Garnisonslægen i Vardø tilsaa 390 Syge, af hvilke de fleste Tilfælde forekom i April, Mai og Juni, men aldeles ingen i September Maaned. Dødligheden i Tromsø Distrikt var ringere end sædvanligt; i Varangers Distrikt var Dødligheden forholdsvis størst i Vintermaanederne.

Sygdomsconstitutionen har heller ikke dette Aar havt noget bestemt udtalt Præg. Distriktslægen i Alten tror nærmest at maatte karakterisere den som adynamisk, Garnisonslægen i Vardø derimod som catarrhalsk-rheumatisk.

Typhus, som i Senjens Lægedistrikt forekom i Ibestad Præstegjeld i den sidste Del af 1855, vedblev sammesteds at vise sig — dog temmelig sparsomt — i Begyndelsen af dette Aar og optraadte der atter mod Aarets Ende. I Throndenes og Kvædfjords Præstegjeld forekom Sygdommen mere udbredt i andet Kvartal. Distriktslægen i Senjen tilsaa i Alt 61 Typhussyge, af hvilke 2 døde. I Tromsø og paa det der beliggende Fogderisyrgehus vare 22 Typhussyge under Behandling, de fleste i Januar og i Aarets sidste Kvartal; 2 døde. I Altens Lægedistrikt forekom enkelte Tilfælde af Typhus blandt Confirmanterne i Talvig og om Høsten nogle Tilfælde i selve Alten. I Tanens Lægedistrikt forekom i August og September en indskrænket Typhusepidemi i Kjøllefjords Annex til Lebesby Præstegjeld, hvor af 17 Syge 2 døde; i Lebesby vare i December Maaned 6 Individuer angrebne af Typhus, af hvilke 3 døde uden Lægetilsyn. De to Læger i Varangers Distrikt behandlede tilsammen 9 Tilfælde af Typhus. Fra Lyngens Lægedistrikt omtales denne Sygdom ikke. Antallet af Typhussyge, der ere opgivne at have været under Lægetilsyn i dette Amt, er tilsammen 109, og Antallet af de af Sygdommen døde 10.

Af **Barselfeber** nævnes 4 Tilfælde fra Senjens og Tromsø Distrikter; 2 Barselkvinder døde deraf.

Af **exanthematiske Febre** omtales kun fra Tromsø 8 Tilfælde af Vandkopper i Februar og Marts samt 1 Tilfælde af Mæslinger hos en Reisende fra Christiania, uden at denne Sygdom dog udbredte sig til Andre.

Kusma gik om Sommeren i Senjens Lægedistrikt og forekom ogsaa i Tromsø samt i Vardø.

Exsudativ Svælghetændelse forekom oftere i Tromsø, hvor 22 Individuer derfor kom under Lægebehandling.

Forkjølelsessygdomme, catarrhalske Febre og Bronchiter vare blandt de hyppigste Sygdomme. Lægerne i Tromsø behandlede saaledes 57 Tilfælde af Bronchit og 45 catarrhalske og simple Febre, hvoraf de fleste forekom i Aarets sidste Kvartal; i Landdistrikterne om Tromsø antog Sygdommen Charakter af Influenza. I Vardø

vare af samtlige 390 Sygdomstilfælde, som kom under Lægebehandling, 73 catarrhalske.

Lungebetændelser havde en næsten epidemisk Forekomst i Throndenes Præstegjeld i Senjen i Aarets første 3 Kvartaler. Distriktslægen havde i Alt 43 Tilfælde under Lægebehandling, af hvilke 3 endte dødligt. Der forekom overhovedet i dette Distrikt forholdsvis usædvanlig mange Lungebetændelser, saa Distriktslægen var tilbøielig til at antage, at den forhen mere adynamiske Sygdomscharakter vilde blive afløst af en inflammatorisk. Paa Tromsø vare 40 Individuer under Behandling for Lungebetændelse, de fleste i Aarets sidste Kvartal, samt 10 for Pleurit; af de første døde 5. I Lyngens Distrikt behandlede om Vaaren 9 Lungebetændelser.

Koldfeber iagttoges paa Tromsø hos en Del fremmede Matroser og paa Vardø hos 1 Sømand, samtlige ankommende fra hollandske og svenske Havne og fra Hvaløerne.

Diarrhoe forekom af og til i Senjens Distrikt; i Tromsø vare de hos Børn ofte blodige; Lægerne i denne By behandlede 71 Tilfælde af Diarrhoe og Cholérine.

Skjørbug viste sig i Senjens Distrikt, hvor dog kun 1 Tilfælde var under Lægebehandling, i Tromsø især blandt Seminaristerne, af 16 Syge døde her 1, samt i Varangers Lægedistrikt, hvor Sygdommen herskede epidemisk blandt alle Klasser og Aldre fra Januar til August Maaned, og hvor over 100 Syge tilsaaes af Lægerne. I Vardø kjender Almuen godt, hvorledes Sygdommen skal behandles, og naar Lægen havde oplyst de Syge om Tilfældets Natur, behandlede de sig selv ved forandret Levemaade, rigeligere Bevægelse og Arbejde i fri Luft samt Nydelse af Cochleare, som voxer overalt, især paa Øerne om Vardø (Iversen). Distriktslæge Fleischer i Vadsø lærte ved denne Epidemi at sætte fortrinlig Pris paa friske Citroner, ved hvis Anvendelse han først fik Bugt med Sygdommen. Distriktslægen i Lyngen har i de 8 Aar, han har været i Distriktet, ikke bemærket Skjørbug og heller ikke Syphilis.

Af **veneriske Sygdomme** opføres fra Senjen 2 Tilfælde af Gonorrhoe, fra Tromsø 23 af Syphilis og 12 Gonorrhoe, fra Lyngen 1 Gonorrhoe og fra Varangers Distrikt 3 af Syphilis og 7 af Gonorrhoe. I Alt have saaledes 26 Tilfælde af

Syphilis og 20 Tilfælde af Gonorrhoe været tilseede af Læge; de fleste Tilfælde forekom hos Søfolk.

Chroniske **Hudsygdomme** angives i Tromsø Lægedistrikt at forekomme sjældnere. I Lyngens Distrikt er Fnat — som forhen — sjelden i Skjervø og Lyngen, men hyppig i Karlsø, hvor Lægen antager, at $\frac{3}{4}$ af Befolkningen er angrebet deraf.

Antallet af de **Spedalske** i Finmarkens Amt med Undtagelse af Altens og Vestfinmarkens Distrikter, fra hvilke ingen Tællingslister vare indkomne, var i 1856 = 35, medens det i de samme Dele af Amtet ved den i 1853 foretagne Tælling blev befundet at være 34; sidstnævnte Aar fandtes i Altens Distrikt 3 og i Vestfinmarkens 1 Spedalsk. Uagtet Antallet af Spedalske i de nævnte Dele af Finmarken ifølge disse 2 Tællinger fra 1853 til 1856 skulde være forøget med 1, er denne Forøgelse efter Overlæge Høeghs Beregning kun tilsyneladende, idet Antallet i Virkeligheden maa antages at være bleven formindsket med 7. I Aaret 1856 var efter Medicinalberetningerne 6 spedalske Individuer døde.

Kjertelsyge, Svindsot og Blegsot angives for dette Aar som sjældnere i Senjens Distrikt, medens de 2 sidstnævnte Affektioner opgaves at være hyppigere forekommende i Tromsø Lægedistrikt, hvilket ogsaa var Tilfældet med Hensyn til Kjertelsyge i Vardø.

Cardialgi og chronisk Rheumatisme omtales fremdeles fra Senjens, Tromsø, Lyngens og Varangers Distrikter som meget almindelige, hvilket i Senjens og Lyngens Distrikter ogsaa er Tilfældet med **Hysteri**, samt i Vardø med **Ormesygdom**.

Forfrysninger af Fingre og Tæer samt Panaritier og Abscesser iagttoges af Lægen i Vardø meget almindeligen hos Fiskerne om Vaaren under Fisketiden.

Veirliget angives af Distriktlægen i Senjen at have været yderst misligt det hele Aar. Først langt ud i Juni begyndte det at vaares og egentlig Sommervarme havde man kun en 2 til 3 Uger i Løbet af Juli og August; hver Maaned hele Aaret rundt faldt der Sne. Det blev derfor fuldstændigt Uaar paa Korn og Potetes og

misligt Foderaar, og hvad der vel mere bidrog til at fremkalde Uaar paa Kornet, var et stærkt Snefald og pludselig indtrædende Vinter i October, medens Kornet stod paa Stør. Med dette Veir fulgte uhyre Sværme af Snetinger som med stor Begjærlighed kastede sig over Kornstørene og fortærede det bedst modne Korn; disse Fugle bleve saaledes en sand Landeplage for Distriktet. Et godt Fiske satte dog Almuen istand til at skaffe sig de nødvendige Kornvarer uagtet deres høie Pris, saa Hungersnød med deraf følgende Sygdomme og Elendighed undgikkes (Schjelderup). Lignende Beskrivelser af Veiret gives fra de andre Distrikter. Saaledes berettes fra Tromsø, at Vinteren varede længe med megen og langvarig Sne, og at Sommeren var kold og kort; fra Lyngens Distrikt, at Veiret hele Aaret var raat og koldt, saa man med Rette kunde sige, at man havde 9 Maaneders Vinter og ingen Sommer; fra Varanger Distrikt, at Aaret udmærkede sig ved Stormfuldhed og den usædvanlig langvarige Kulde; Sneen gik i Vardø bort i Juni, og allerede i August indfandt sig en kold Taage. Fiskerne i Gamvig og flere Fiskevær i Tanen, der i de kolde og raa Maaneder April og Mai tildels maatte leve under aaben Himmel, lede meget ondt ved det slette Veir, men ingen egentlig Sygdom opstod deraf, ligesom overhovedet ingen Fisker døde i Tanens Lægedistrikt i Fisketiden. Fisket slog godt til baade i Tanen og Varanger. I Vardø var Arbejdslønnen i Fisketiden 2 til 3 Spd. daglig.

Med Hensyn til **Levemaaden** beretter Distriktlægen i Lyngen, at i hans Distrikt, hvor næsten hvert Menneske driver Fiskeri, er sur Fisk og Sild den kjæreste og bedste Føde, der foretrækkes for hver anden Mad, om denne end haves; dog lever den simple Mand i Lyngen og enkelte Dele af Skjervø, hvor Jordbruget er tiltaget i betydelig Grad, langt bedre end i Karlsø, hvor sur og bedærvet Fisk er Hovednæringen. I Karlsø finder endnu Brændevinsudsalg Sted hos Handelsmændene, hvorimod alt Brændevinsalg er ophørt i Lyngen og Skjervø, hvorfor Brændevinsdrik der er aftaget i betydelig Grad. I Senjens og Tromsø Distrikter er Brændevinsdrik ogsaa sjældnere; i Tromsø By fandtes kun 2 Brændevinsudsalgssteder. Den qvænske Befolk-

ning i Varanger Distrikt er derimod meget drikfældig, og Distriktslægen i Tanen anfører, at blandt Lapperne i hans Distrikt gaar Drukkeskab isvang i høi Grad, en Tilstand, som han tror vanskelig lader sig ændre, medmindre en større Kultur og Civilisation bliver bibragt dem. Dette mener han vanskeligen vil kunne naaes uden ved at fornorske dem; og i den Henseende ytrer han sin Beklagelse over, at den senere Tids offentlige Foranstaltninger saa langt fra have stræbt til dette Maal, at den Smule norsk Sprog, som de Ældre havde lært, aldeles ikke længere læres eller forstaaes af de Yngre, som ikke mere have Brug derfor, siden baade Præst og Klokker tale lappisk til dem (Stoltenberg). Distriktslægen i Alten klager over den store Dødelighed blandt Søfinnerne, der kan tilskrives deres slette Stel — daarlig Føde, slet Beklædning og usle Boliger i Gamme-Hytter.

Renligheden staar i Lyngens Distrikt og navnlig i Karlsø og enkelte Dele af Skjervø Præstegjeld paa et meget lavt Trin; Boligerne er smaa og lave, bestaar blot af eet Værelse, i hvilket flere Familier pakker sig sammen og have alt deres Husstiel; kun en Gang imellem feies Skarnet ud, og det kastes da lige ud for Døren. hvor det samles i dyngewis; uldne Underklæder som næsten hvert Menneske bruger, vadskes næsten aldrig (E. Qvigstad). Fra Vadsø klages ligeledes over Urenlighed og slet Politiopsyn; Byens Rendestene og Gaardsrum er fulde af alskens Urenlighed og udbrede en afskyelig Stank; Byens Gader ere usikre formedelst løse Heste om Sommeren og Kjælkeagere om Vinteren, hvorved Ulykkestilfælde ere foranledigede. Distriktslægens Forsøg paa at faa disse Misligheder rettede have været forgjæves (Fleischer).

Sundhedskommissioner mod den spedalske Sygdom ere oprettede og have været samlede til Møder i Senjens Lægedistrikt. For Altens Vedkommende venter Distriktslægen megen Nytte af disse for Sundhedspleien.

Fattigsygepleien skal i Lyngens Distrikt være god; de fattige Syge sendes enten til Sygehuset i Tromsø, hvor det lader sig gjøre, eller behandles hjemme. I Lyngen og Skjervø er enhver brav og agtet Mand berettiget til at kalde Læge til den fattige Syge, som han ved tiltrænger Læ-

gehjælp, uden at nogen Fattigkommissionsbeslutning dertil udkræves. I Karlsø er Distriktslægen aldrig bleven kaldet til nogen fattig Syg. Lægens private Praxis er i dette Distrikt derimod høist ubetydelig. Lægen konsuleres i Regelen først, efterat alle Kvaksalverraad ere prøvede, og da næsten kun naar den Syge og Lægen træffes ved Kirken, hvor gjerne alle Forretninger afgjøres; hentes Lægen til en Syg, kan man være overbevist om, at Sygdommen har taget saadan Overhaand, at Intet er at udrette (E. Qvigstad). Ogsaa fra Tromsø Lægedistrikt indlægges fattige Syge oftere paa Sygehuset.

I Tanens Distrikt lægge de lokale Forholde store Hindringer iveien for Benyttelse af Lægehjælp. I Maanederne fra October til Januar vil Lægen i Regelen kun undtagelsesvis kunne yde de ved Havkanten Boende nogen Hjælp, medens han igjen i Mai Maaned er aldeles afskaaret fra Karasjoks Sogn (Stoltenberg). I Varangers Lægedistrikt benyttes saavel Lægerne som Jorde-mødrene særdeles meget, de sidstes Hjælp paa kaldes, hvor det kun nogenlunde er muligt.

Kvaksalveri angives, foruden som ovenanført fra Lyngen, at drives i Senjens Lægedistrikt.

Vaccinerede ere: i Senjen 451, i Tromsø 216 (fra 1 Sogn manglede Meddelelse om Vaccinationen), i Lyngen 555, i Tanen 43, i Varanger 45; tilsammen altsaa anmeldte 1310. Fra Alten opgives ikke Antallet af Vaccinerede, hvorimod Vaccinationen af Distriktslægen siges at være forsømt; han vil se at faa den sat i Gang i det paafølgende Aar.

3 **medico-legale Obductioner** ere udførte, deraf en af en Mand, der var død af Saar i Hovedet med Brud af Hjerneskillen, og 1 af et Barn, der var født af en sindssyg Pige. Desuden er afgivet en Erklæring angaaende en Barnefødsel i Dølgemaal samt en angaaende hvorvidt bedærvet Rug kunde anvendes til Menneskeføde.

5 **Sindssyge** ere undersøgte i Lyngens Distrikt, af hvilke 2 bleve helbredede for religiøs Manie. I Tromsø forekom Sindssygdom, især religiøs Manie ofte; der var sammesteds 13 Sindssyge under Behandling, hvoraf 10 paa Sygehuset. Fra Tanens Distrikt anføres enkelte Tilfælde af Sindssygdom blandt Lapperne; i Varangers Distrikt vare 2 Sindssyge under Lægebehandling.

Distriktslægen i Senjen har havt 2 Mænd under Behandling for Sindssygdom af religiøs Oprindelse, og han anfører, at den religiøse Bevægelse, som allerede i længere Tid har hersket nordligere i Amtet, i de sidste Aar har begyndt at strække sig til hans Distrikt og fremkaldt megen Uro i Gemytterne; "Vækkelser" paa forskellige Maader, ved Aabenbarelses, Syner og Besvimelser bleve ved en Opbyggelsesprædikants Optræden mod Aarets Slutning meget almindelige og det mest yndede Samtaleemne — og en Dissentermighed blev oprettet.

Distriktslægen i Altens anser den i hans Distrikt herskende religiøse Bevægelse, som et mere forbigaaende Phænomen, en religiøs Epidem, en Art religiøs St. Veits Dands. Ved at se de heftige Gesticulationer, høre den løbende Tunge, erfare den Ensiddighed som hersker i disse forvildede Menneskers hele Aandsretning, og endelig iagttage den Apathie, der kommer ovenpaa et saadant Udbrud, og det saavel hos det enkelte Individ, som hos en hel Samling af Individier, tror han sig fuldt berettiget til fra et medicinsk Standpunkt at anse det for en Sindssygdom, der er ligesaameget hjemfalden til Lægens som Præstens Behandling, og han antager, at Theologen snart vil gjøre den Erfaring, at den klareste Fremstilling og Bevisførelse intet frugter paa disse Mennesker, der ere aldeles blottede for Selvkritik og Modtagelighed for Sandhed. Farsotten var imidlertid allerede i stærkt Aftagende i den Del af Distriktet, hvor den havde været mest fremtrædende, nemlig i Kautokeino.

Af **chirurgiske Operationer** omtales Repositioner af 2 Luxationer, af 5 Fremfald og 3 Brok, samt Exstirpation af 3 Svulster, samtlige i Tromsø.

Af **obstetriciske Operationer**, udførte af Lægerne, nævnes 2 Tangforløsninger og 2 Gange Udtagelse af Efterbyrden, den ene Gang formeldt Blodflod.

Som **Døde paa Barselseng** opgives 18, deraf i Lyngens Distrikt 2 uforløste, til hvem Læge ikke blev kaldet. Antallet af **Dødfødte** var 78, dog vare Anmeldelser for Vestfinmarkens og Altens Distrikter ikke indkomne.

Antallet af **døde Børn under 1 Aars Alder** nævnes ikke fra Senjens Distrikt, hvor Antallet af samtlige Døde var 253, ligesom heller ikke fra Altens Distrikt. I Tromsø Distrikt vare af samtlige 279 Døde de 70 under 1 Aars Alder, Overskuddet af Fødte var 318; i Lyngens Distrikt vare 62 af de Døde under 1 Aar gamle; i Tanens Distrikt, hvor Antallet af samtlige Døde var 64 og Overskuddet af Fødte 27, vare 21 af

de Døde under 1 Aar; i Varanger Distrikt vare af 96 Døde de 25 under 1 Aar, Overskud af Fødte var her 71.

Ved **ulykkelige Hændelser** omkom ifølge Opgave fra Distriktslægerne i Tromsø og Lyngen 65 Mennesker, af hvilke 55 omkom paa Søen.

Sygehuset i Tromsø samt Sygehuset i Vardø vare fremdeles de eneste i Amtet, som vare i Virksomhed. Paa det sidste henlaa fra 2den Mai til 31te August 17 Syge i tilsammen 356 Dage; Middeltiden for hver Sygs Forpleining var altsaa 21½ Dag. Af de Syge døde 2; Mortaliteten var altsaa 1 af 8,5. Udgifterne til Medicin var gennemsnitlig for hver Syg 1 Spd. 24 Skill. og for hver Sygedag 6,8 Skill. Hos de 5 til 6 Fanger i Vardøhus Slaveri indtraf 10 Sygdomstilfælde med tilsammen 126 Sygedage.

En ny **Badeindretning** paa Tromsø med Kar og Dampbad benyttes ikke meget. I Lyngen og Skjervø Præstegjælde af Lyngens Lægedistrikt findes flere Badstuer, derimod ingen i Karlsø Præstegjæld. I Tanens Distrikt bruges Bad sjelden og Badeindretninger haves ikke. De fastboende Kvæner i Varanger Distrikt have almindeligvis Badstuer, hvor ogsaa Andre i Regelen om Lørdagene kunne erholde Dampbad.

Apotheket paa Tromsø blev ved Visitationen befundet i Orden. Om Apotheket paa Hammerfest haves heller ikke dette Aar nogen Indberetning fra Distriktslægen.

Medicinalpersonalet i Amtet var følgende:

1. I Senjens Lægedistrikt: 1 Distriktslæge, 2 Jordemødre, hvoraf kun 1 med offentlig Ansættelse, samt 6 Hjælpevaccinatører.
2. I Tromsø Lægedistrikt: 1 Distriktslæge og 1 Sygehuslæge, begge i Tromsø By, 2 Jordemødre, Hjælpevaccinatørernes Antal ikke opgivet.
3. I Lyngens Lægedistrikt: 1 Distriktslæge, 2 Jordemødre og 2 Hjælpevaccinatører, deraf ingen i Skjervø Præstegjæld.
4. I Altens Lægedistrikt: 1 Distriktslæge og en Værkslæge ved Altens Kobberværk, Jordemødres og Hjælpevaccinatørers Antal ikke opgivet.
5. Fra Vestfinmarkens Lægedistrikt mangler Opgave over Medicinalpersonalet.
6. I Tanens Lægedistrikt: 1 Distriktslæge, 1 Jordemoder og 6 Hjælpevaccinatører.
7. I Varangers Lægedistrikt: 1 Distriktslæge i Vadsø og 1 Garnisonsslæge i Vardø, 2 Jordemødre, hvoraf 1 i hver By, samt 5 Hjælpevaccinatører.

Fortegnelse

over de i Norges civile Sygehuse behandlede Syge i Aaret 1856.

	Tilbageiggende fra forrige Aar.			Indkomne.			Tilsammen.			Udgaede.									Døde.			Tilbageiggende.			Mortalitetsforhold.	Det samlede Antal Forplejningsdage.	Forplejningsdage for hver Udskreven.	Udgifterne til Medicin.		
										Helbredede.			I Bedring.			Uhelbredede.												Spd.	Skill.	Skill.
	Md.	Qv.	Tils.	Md.	Qv.	Tils.	Md.	Qv.	Tils.	Md.	Qv.	Tils.	Md.	Qv.	Tils.	Md.	Qv.	Tils.	Md.	Qv.	Tils.	Md.	Qv.	Tils.						
Rigshospitalets medicinske Afdeling	47	41	88	622	327	949	669	368	1037	473	248	721	74	47	121	25	13	38	62	23	85	35	37	72	1 : 11,3	31177	32,3	1	62,4	5,6
— chirurgiske —	40	27	67	458	185	643	498	212	710	343	121	464	59	36	95	26	12	38	20	14	34	50	29	79	1 : 18,5	25808	40,9	1	88,1	5,1
— Hudsyge —	21	31	52	260	177	437	281	208	489	216	163	379	17	4	21	10	4	14	2	3	5	36	34	70	1 : 83,8	25447	60,7	2	12,9	4,2
Hele Rigshospitalet	108	99	207	1340	689	2029	1448	788	2236	1032	532	1564	150	87	237	61	29	90	84	40	124	121	100	221	1 : 16,3	82432	40,9	1	85,1	5,0
Børnehospitalet	6	3	9	28	27	55	34	30	64	16	22	38	5	2	7	=	=	=	3	2	5	10	4	14	1 : 10,0	4191	83,3	3	36,2	3,8
Smaalenenes Amtssygehus	9	11	20	27	29	56	36	40	76	18	20	38	4	5	9	=	=	=	2	=	2	11	16	27	1 : 24,5	8249	168,2	5	90	4,2
Hedemarkens —	5	12	17	23	31	54	28	43	71	16	23	39	=	=	=	1	=	1	1	=	1	10	20	30	1 : 41	6712	163,7	4	93,5	3,5
Christians —	=	=	=	46	59	105	46	59	105	26	37	63	2	2	4	4	1	5	3	2	5	11	17	28	1 : 15,4	7623	99	2	84,9	2,9*)
Buskeruds —	11	6	17	64	42	106	75	48	123	49	33	82	8	3	11	4	2	6	3	3	6	10	8	18	1 : 17,5	6391	60,8	3	90,9	7,4
Jarlsberg og Laurvigs Amtssygehus	13	4	17	45	51	96	58	55	113	44	43	87	=	=	=	=	=	1	1	1	2	13	10	23	1 : 45	7091	78,8	2	59,2	3,8
Bratsbergs Amtssygehus	20	31	51	78	56	134	98	87	185	57	51	108	5	5	10	1	3	4	7	7	14	27	21	48	1 : 9,8	19115	139,5	3	92,2	3,2
Christiansands almindelige Sygehus	9	6	15	77	35	112	86	41	127	65	32	97	=	=	=	=	=	=	9	4	13	12	5	17	1 : 8,4	3887	35,3	=	110,5	3,0
Lister og Mandals Amtssygehus	15	6	21	22	13	35	37	19	56	22	11	33	2	2	4	=	1	1	4	=	4	9	5	14	1 : 10,5	5222	124,3	6	27	6
Stavangers Amtssygehus	5	7	12	27	18	45	32	25	57	25	11	36	2	5	7	1	=	1	1	2	3	3	7	10	1 : 15,6	5743	122,2	2	12,3	2,06
Stavanger Byes civile Sygehus	10	6	16	55	28	83	65	34	99	45	24	69	2	=	2	4	=	4	7	3	10	8	6	14	1 : 6	4984	58,6	=	=	=
Bergens —	39	18	57	331	164	495	370	182	552	297	146	443	6	2	8	7	3	10	30	11	41	30	20	50	1 : 12,2	19363	38,5	1	11,7	3,3
Reknes Hospital (Cur- og Pleiestiftelse)	30	43	73	20	32	52	50	75	125	11	20	31	1	3	4	5	6	11	6	8	14	28	37	65	1 : 4,3	25870	431,1	5	28,2	1,4
Thronhjems communale Sygehus	29	31	60	203	145	348	232	176	408	153	131	284	8	7	15	19	8	27	20	8	28	33	21	54	1 : 12,6	26698	75,4	2	59,4	3,9
Nordre Thronhjems Amtssygehus (i Skogn)	14	16	30	125	86	211	139	102	241	84	67	151	20	13	33	4	1	5	9	3	12	22	18	40	1 : 16,7	14148	70,3	1	117,9	3,3
— — — — — — — — — — (i Namdal)	14	10	24	51	34	85	65	44	109	20	19	39	19	9	28	2	=	2	4	6	10	20	10	30	1 : 17,9	10440	58,3	=	=	=
Helgelands Fogderies Sygehus	8	2	10	24	22	46	32	24	56	17	17	34	5	=	5	2	2	4	2	3	5	6	2	8	1 : 9,6	3822	68,6	3	89	5,6
Bødø Sygehus	10	1	11	32	14	46	42	15	57	28	9	37	1	3	4	1	=	1	5	3	8	7	=	7	1 : 6,2	3951	79,02	4	89,5	7,1
Buksnes Sygehus	7	1	8	90	25	115	97	26	123	72	18	90	10	3	13	2	1	3	10	=	10	3	4	7	1 : 11,6	4181	36,04	1	78,4	5,4
Senjen og Tromsø Sygehus	7	7	14	60	47	107	67	54	121	37	29	66	7	10	17	4	6	10	10	4	14	9	5	14	1 : 7,6	4870	45,5	2	93,4	6,8

*) De beregnede Udgifter for Medicin angaar kun dem, som have ligget paa Amtets Regning.

Fortegnelse

over de i Norges Sindssygeasyler behandlede Syge i Aaret 1856.

	Tilbageiggende fra forrige Aar.			Indkomne.			Tilsammen Behandlede.			Udgaede.									Døde.			Tilbageiggende.			Mortalitetsforhold.	Det samlede Antal Forplejningsdage.	Forplejningsdage for hver Udskreven.	Samlede Udgifter for hver Syg i Døgnet.	Udgifter til Medicin for hver Syg i Døgnet.	
										Helbredede.			I Bedring.			Uhelbredede.														Skill.
	Md.	Qv.	Tils.	Md.	Qv.	Tils.	Md.	Qv.	Tils.	Md.	Qv.	Tils.	Md.	Qv.	Tils.	Md.	Qv.	Tils.	Md.	Qv.	Tils.	Md.	Qv.	Tils.						
Gaustad	34	28	62	92	65	157	126	93	219	18	11	29	2	5	7	15	14	29	5	1	6	86	62	148	1 : 11,8	40,713	573,4	=	=	1,2
Christiania	29	28	57	14	16	30	43	44	87	4	8	12	1	5	6	3	2	5	3	4	7	32	25	57	1 : 4,07	20,519	683,9	33,4	=	1,3
Oslo	=	30	30	=	1	1	=	31	31	=	1	1	=	=	=	=	1	1	=	2	2	=	27	27	1 : 2	10,545	2636,2	40	=	0,9
Christianssand	7	10	17	5	5	10	12	15	27	3	2	5	1	2	3	1	=	1	1	=	1	6	11	17	1 : 10	5,914	591,4	34	=	0,3
Stavanger	2	1	3	3	1	4	5	2	7	=	=	=	=	=	=	=	=	=	=	=	=	4	2	6	=	=	=	=	=	=
Bergen	23	21	44	23	19	42	46	40	86	9	10	19	2	=	2	8	3	11	2	3	5	25	24	49	1 : 7,4	17,419	470,6	36,5	=	0,16
Thronhjem	33	23	56	9	15	24	42	38	80	7	4	11	=	3	3	3	1	4	1	1	2	31	29	60	1 : 10	20,132	1006,6	34,8	=	0,5

Fortegnelse

over de af Læger (og fra Sygehusene) anmeldte **Dødsårsager** i Aaret 1856.

Dødsårsag.	Mand- køn.	Qvind- køn.	Kjøn ikke angivet.	Sum.	Dødsårsag.	Mand- køn.	Qvind- køn.	Kjøn ikke angivet.	Sum.	Dødsårsag.	Mand- køn.	Qvind- køn.	Kjøn ikke angivet.	Sum.	Dødsårsag.	Mand- køn.	Qvind- køn.	Kjøn ikke angivet.	Sum.
Abscessus	2	1	1	4	Empyema	2	=	=	2	Ischuria	1	1	=	2	Ruptura uteri	=	1	=	1
Alcoholismus chronicus	2	=	=	2	Emphysema pulmonum	1	1	=	2	Labium leporinum operatum	1	=	=	1	— vesicæ	1	=	=	1
Anæmia	=	1	=	1	Encephalitis	3	3	4	10	Laryngitis	1	=	1	2	Scarlatina	10	6	109	125
Angina membranacea	14	21	23	58	Enchondroma	=	1	=	1	Leukæmia	1	=	=	1	Scorbutus	3	=	=	3
Anus præternaturalis	2	1	=	3	Enteritis	20	12	9	41	Lithiasis	1	=	=	1	Schrophulosis	10	7	5	22
Aneurisma	1	2	=	3	Epilepsia	3	=	4	7	Lupus	=	1	=	1	Spasmi	=	1	1	2
Aphthæ	=	1	1	2	Erysipelas	2	1	7	10	Mania	1	3	=	4	Spasmus glottidis	1	=	1	2
Apoplexia	57	36	5	98	Fistula vecico-vaginalis	=	1	=	1	Marasmus senilis	38	33	2	73	Spina bifida	1	2	=	3
Arthritis	=	2	=	2	Febris gastrica	8	8	=	16	Meningitis	44	35	51	130	Stomacæe	=	2	=	2
Arthrocæce	14	7	1	22	— hectica	3	=	=	3	Metrorrhagia	=	10	=	10	Stricture a oesophagi	3	1	2	6
Asthma	4	3	1	8	— intermittens	=	=	1	1	Morbilli	28	33	75	136	Suffocatio	=	=	3	3
Atelectasis pulmonum	=	=	2	2	— puerperalis & operationes	=	=	=	=	Morbis Brightii	3	1	3	7	Syphilis	10	9	=	19
Atresia ani	1	=	=	1	— obstetricicæ	=	148	=	148	— maculosis hæmorrhagicus	=	1	2	3	Tabes	1	=	=	1
Atrophia infantum	9	6	8	23	— typhosa	115	93	84	292	Myellitis	=	1	=	1	Teleangiectasia	=	1	=	1
Bronchiectasis	=	1	=	1	Fractura cranii	13	=	1	14	Nephritis	2	4	3	9	Theria	1	=	=	1
Bronchitis acuta & capillaris	30	31	37	98	— alia.	5	1	2	8	Obstructio alvi	1	=	1	2	Trismus & tetanus	7	2	4	13
— chronica	8	11	2	21	Gangræna	7	6	1	14	Ophthalmia neonatorum	1	=	=	1	Tussis convulsiva	9	10	38	57
Cancer & fungus	50	67	7	124	— S romani	=	1	=	1	Osteosarcoma	2	=	=	2	Uræmia	3	=	=	3
Cardialgia	=	3	1	4	Gastritis	11	6	1	18	Otitis	1	=	=	1	Ulcera	4	1	=	5
Caries & Necrosis	4	5	1	10	Gastroenteritis	2	=	=	2	Panaritium	1	=	=	1	— perforantia ventriculi	=	3	=	3
Catarrhus suffocativus	=	1	=	1	Gastromalacia	=	2	1	3	Paralysis	5	7	3	15	Ulceratio prostatae	1	=	=	1
Cholera asiatica	1	=	=	1	Hæmoptysis	2	1	2	5	Paraplegia	1	1	=	2	Veneficium	=	=	=	2
Cholerae & Cholera nostras	1	2	=	3	Hæmatemesis	2	2	1	5	Parotitis	=	=	1	1	Vitia organica abdominis	31	26	20	77
Colica	1	=	2	3	Hæmaturia	1	=	=	1	Pemphigus	=	=	1	1	— cerebri	8	4	3	15
Combustio	3	8	5	16	Hæmorrhagia	=	=	2	2	Pericarditis	5	5	2	12	— cordis	16	11	11	38
Commotio cerebri & medullæ	4	1	1	6	Hepatitis acuta	4	2	1	7	Peritonæitis	25	15	9	49	— medullæ spinalis	=	1	=	1
Contusio	4	=	1	5	— chronica	2	2	=	4	Perityphlitis	1	=	=	1	— renum	=	1	=	1
Cyanosis	1	=	=	1	Hernia incarcerata	7	9	3	19	Phlebitis	2	=	=	2	— hepatis	5	=	=	5
Cystitis	5	1	1	7	Hydrocephalus acutus	18	6	9	33	Phlegmone	2	2	2	6	Volvulus	=	=	=	2
Delirium tremens	12	2	1	15	— chronicus	3	3	1	7	Phthisis & Tuberculosis	154	163	141	458	Vomica	=	=	=	1
Dentitio difficilis	=	2	=	2	Hydrops	52	71	45	168	Pleuritis	10	2	2	14	Ulykkestilfælde og Drukning	119	8	73	200
Diabetes mellitus	2	3	1	6	— ovarii	=	2	=	2	Pneumonia	121	93	107	321	Ukjendt eller upaavisselig Dødsaar- sag	=	1	=	1
Diarrhoea	22	15	18	55	Hydrothorax	9	3	1	13	Proctitis	1	=	=	1	Dræbt ved Lynild	1	=	=	1
Diphtheritis	1	6	10	17	Hypertrophia	=	=	=	2	Psoitis	=	2	2	4	Selv mord	15	8	4	27
Dysenteria	1	1	2	4	— hepatis	2	=	=	2	Purpura hæmorrhagica	2	=	=	2					
Eclampsia infantum	8	17	19	44	— prostatae	2	=	=	2	Pustula maligna	=	=	1	1					
— gravidarum & partu- rientium	=	8	=	8	Icterus	=	1	1	2	Pyæmia	2	3	=	5					
Elephantiasis Græcorum	55	47	7	109	Influenza	3	1	1	5	Rheumatismus acutus	4	2	3	9					
Emollitio cerebri	=	1	=	1	Ileus & Intussusceptio	3	1	1	5	— chronicus	1	1	=	2					
					Irritatio spinalis	=	1	1	2	Ruptura aortæ	1	=	=	1					
															Summa	1349	1228	1036	3613

